

دوناہی

شیرازہ

پہاڑی

جھول اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ ڈیٹیکو ایجمنٹ

شیرازہ

(پہاڑی)

جلد: ۲۲ * شماره: ۶/۵ * دسمبر ۲۰۲۰ء / مارچ ۲۰۲۱ء

نگراں: منیر الاسلام

(کے اے اے ایس)

مدیر اعلیٰ: ڈاکٹر مرزا فاروق انوار

مدیر: محمد ایوب میر

معاون: عبدالواحد منہاس

جموں اینڈ کشمیر ایکسپریس آف آرٹ، کلچر اینڈ لنگویجز

ناشر:

سیکریٹری جموں اینڈ کشمیر اکیڈمی آف آرٹ، کلچر اینڈ لینگویجس۔ لالمنڈی سرینگر

کمپوزنگ: عبدالواحد منہاس راتیا ز احمد خان ربشیر احمد نجار

چھاپ خانہ:

تعداد: 500

سرورق: معراج الدین

قیمت: 50 روپے

نوٹ:

اس شمارے پنج شامل مقالیاں تہ دیگر مشمولات
پنج ظاہر کیستی گئی آراء نال ادارے نا کھل یا مجوز اتفاق
ضروری نیہہ..... (ادارہ)

رابط انہاں موبائل نمبراں اُپر کرو:

9596929801, 9469249766, 9622861597

پچھٹی اس پتے تے لکھو:

چیف ایڈیٹر

(پہاڑی)

جموں اینڈ کشمیر

کلچرل اکیڈمی

لالمنڈی سرینگر

کنال روڈ جموں قوی

سید

☆ پہلی گل ۶ ڈاکٹر مرزا فاروق انوار

مقالے:

۱۔ پہاڑی زبان بچ کلاسیکل شاعری: اک مطالعہ شاعر اہی 8

۲۔ خوش دیوینی

30 دیاں افسانیاں بچ دیہاتی زندگی دے مسائل شبیر احمد خان شمس

۳۔ پہاڑی زبان ہور اسدیاں شاخاں خواجہ پرویز دلبر 39

۴۔ پہاڑی ماہی بچ مزاح بشیر احمد سوز 47

انشائیہ:

۱۔ تجھے زعفر کھوکھر 58

افسانے:

۱۔ پھکے بچ میر غلام حیدر ندیم 66

۲۔ فرشتہ پرویز مانوس 70

۳۔ بے قرار دل رُخسانہ کوثر 79

۴۔ اُمید زیر احمد قریشی 82

۵۔ احساس رابعہ کوثر 84

۶۔ قاتل رشتہ سید خورشید حسین خورشید 86

ریاض طاہر۔ عبدالقادر قادری۔ عقیل عباسی۔ محمد اقبال ساحل۔ پرویز مانوس

رشید قمر۔ محمد عظیم خان۔ نثار راہی۔ شیخ ظہور۔ امتیاز نسیم ہاشمی۔ شکور احسن۔
سردار جاوید خان جاوید۔ عبدالرشید قریشی۔ حاجی محمد بشیر شاد۔ گلاب الدین جڑا۔
محمد حنیف۔ محمد اقبال منجا کوٹی۔ مشکور احمد شاد۔ نشاط افروز نعیم۔ محمد مشیر الحق۔ سید وقار دانش۔
بشارت علی خان راز۔ طارق احمد طارق۔ سید انور شاہین۔ ساحل یوسف۔ زاہد اقبال اُمید۔
محمد یاسین۔ عبدالجلیل خیالی۔ غلام رسول مصطفائی۔ سید ذولفقار دلدار۔ ریحانہ عزیز۔
محمود ریاض زخمی۔ اعجاز احمد۔ ندا کاظمی۔ مجروح شاکر۔ احسان الحق

151	خوش دیویتی	۱۔ نظم
153	شیخ آزاد احمد آزاد	۲۔ دل سمندر
154	سوامی انتر نیرو	۳۔ سرتی
158	نذیر حسین انس	۴۔ بنیری
160	حاجی محمد بشیر شاد	۵۔ گرمی نیاں پھٹیاں
162	احسان الحق	۶۔ اندر کہہ اے ربّ رحمن
163	زید پیر زادہ	۷۔ عدت
165	نقاش علوانی	۸۔ روایت تہ تخلیق
166	اچھوپال سنگھ	۹۔ کتنا چر رنگی رنگی لوہ
171	آکاش سنگھ راہی	۱۰۔ ماں بشریک حیات رتہی

173	زاهد فخری	۱۱۔ ماں
175	محمد وسیم شاکر	۱۲۔ قدر مرنا اے رکھنل مکھنلا
177	ثوبیہ کوثر	۱۳۔ ماہری اماں
178	محمد ادریس	۱۴۔ غم نیہہ مردے
179	محمد آزاد خان	۱۵۔ زمانہ یاد کردا ہے
181	کلدیپ کمار	۱۶۔ یاد چنڈڑی رماں
183	محمد رفیع مشکور	۱۷۔ پتہ نیہہ لکھا رت بدل گئی
184	مشکور احمد شاد	۱۸۔ گیت
186	سید اسحاق تبسم	۱۹۔ گیت
188	عبدالمجید حسرت	۲۰۔ ماہیا
		ڈرامہ :
190	عبدالرشید لون غمگین	۱۔ اماں دا پہنار

پہلی گل

اپنیاں منصہ ذمہ داریاں نے مد نظر اکادمی نے پہاڑی شعبے نا اشاعتی پروگرام حسب سابق رواں دواں اے۔ اُس مینڈ کرل آں جے ایہہ شعبہ اپنے فرائض بخوبی انجام دینا رہی گاتہ ایہہ سلسلہ بگنے دریاہاروں اگے بدھنارہسی گا۔ ادھر تعلیمی اداریاں نے اندروی اس زبان نے پڑھانے نیاں جہدیاں جاری ہین۔ جموں یونیورسٹی نے اندر پہاڑی زبان کی وی اک اختیاری پرچے نے طور اُپر ایم اے نے کورس بیچ شامل کر کھڈا گیا اے ہور جموں یونیورسٹی نے پونچھ کیمپس نے اندر پہاڑی شعبہ کھولنے واسطے کوششاں جاری ہین۔ اللہ کی تاتہ بہنوں جلدی اُتھے وی شعبہ کھلنے نی میندا اے۔

سرکاری اسکولاں نے اندروی تدریسی عمل بلیہنارای شروع ہو جاسی گا۔ ایہہ ساریاں گلاں بڑیاں حوصلہ افزا ہین ورتشولیش نی اک ای گل اے جے اُساں نے کھراں تھیں اُساں نی مادری زبان بڑی خموشی نال بے دخل کیتی جارہی اے تہ ایہہ عمل بڑے غیر محسوسانہ انداز بیچ جاری اے۔

مادری زبان نے خدمتگاراں واسطے ایہہ گل کسے بیکار تھیں کھٹ نیہہ۔ ماہری نظر کئی واری اُساں نے نوجواناں نے انہاں Resumes اُپر پٹی جہاں نوکریاں حاصل کرنے واسطے ایہہ Resumes مرتب کری رکھے ہین۔ ماہرے واسطے ایہہ گل کسے شکی تھیں کھٹ نیہہ کہ اُساں نے نوجوان زباناں نے کالم بیچ ماء بولی نا ذکر کرنے تھیں شرمین۔ ایہہ تہ اوہ گل ہوئی نا کہ لوکاں باندے اپنی ماؤ کی ماء آ کھنے تھیں

شرم محسوس ہووے۔ ایہہ رُجّان بہوں خوفناک اے تہ ضرورت اِس گل نی اے کہ اسیں اپنی نویں نسل کی ایہہ گل باور کراں کہ ماء بولی اَساں واسطے کوئی شرم نی چیز نیہہ سگوں اَساں کی فخر نال اپنی ماء بولی نا تعارف کرانا چاہی نا اے۔ اِس رُجّان کی ختم کرانے واسطے عوام نا بڑا رول اے تہ خاص کری اَساں نے معاشرے نییاں کالسر یاں نا، کیاں کہ اُنہاں نے اندرای ایہہ خوفناک رُجّان پنپنا اے کہ اوہ پچیاں کی اپنی پیاری مٹھی ماء بولی سکھان نے بجائے کسے دوئی زبان بچ پچیاں نال گل کرنیاں۔ زبان نے اعتبار نال ایہہ اک خوفناک عمل اے تہ کالسر یاں کی اِس تھیں چنا چاہی نا اے۔ ممکن اے اَساں نے جذبات تِساں تکر اپڑی سکسن گے۔

اَساں نی ادبی تہ ثقافتی مالانے کجھ دانے چکھلے کجھ عرصے تھیں کرانے رہے ہین، جہاں بچ محمد مقبول خان، حاجی فیروز الدین بیگ، محمد اسلم سرحدی، محمد نذیر بیراز، عبدالرشید نانیک (نڈارا جوروی) شامل سن۔ اِس قبیل بچ ۲۲ جنوری ۲۰۲۱ء اک ہور ناں مرحوم غلام نبی نانیک (شہباز راجوروی) ہوراں نا ناں وی شامل ہوئی گیا اے۔ مرحوم نے انتقال نال خطہ پیر پخال نے اندراک بڑا خلا پیدا ہوئی گیا اے، جس نا پڑ ہونا کدے ناممکن نیہہ وی مشکل ضرور اے۔ ادارہ لواحقین نے غم بچ برابر نا شریک اے، اِس دُعاناں کہ اللہ کریم اُنہاں نا جنتاں بچ باسا کرے۔

زیر نظر شمارے واسطے اپنے تاثرات لکھی پم ایہہ جنے نہ پھلویو۔ اَساں کی ہیکھی لگی دہنی اے تِساں نے تاثرات نی۔

ڈاکٹر مرزا فاروق انوار

کنال روڈ، جموں

یکم فروری ۲۰۲۱ء

پہاڑی زبان پنج کلاسیکل شاعری

اک مطالعہ

زبانوں کا جغرافیہ کوئی اک ہزار برس پہلے تھیں متاثر ہوئے، سگوں اس تھیں وی کہتے وقت اس کی دریافت پر لگاے۔ زبانوں نے سفر پنج اسی بنیادی وجہ علم کی کمی تہ کھوج کی کہتے فرصت پر ننگ پر لیس کی عدم فراہمی تہ لکھنے پڑھنے نے اسباب نانہ ہونا شامل اے۔

جیسا جیسا علم نے بڑھے، لوگوں پنج پڑھنے نامزاج پیدا ہو یا تہ فرقدیم تاریخ کی کھنگالنے کی حاجت محسوس کی۔ پہلاں پہلاں زبانوں نے حوالے نال آساں کول گئیاں چڈیاں مذہبی کتاباں ملیاں، جیہڑیاں اس دور نے رواج پائے ماحول پنج لکھیاں گئیاں۔ البتہ ادھر آساں کول وید مقدس کی زبان سنسکرت مل سکسی، جیہڑی ترے چار ہزار سال پہلاں بولی جانے والی سنسکرت کی صورت پنج ملی۔ ادھر بدھ مت پنج پالی زبان کی صورت پنج اک ہو، زبان نا تعارف ہو یا۔ پالی زبان نے اپنی نشوونما بدھ مت نے پرچارنے طور پر متی ساری بنادتی سی پر اس نے لکھنے نا کم کہتے ہی ہو یا۔ کدے کاغذاں کی موجودگی نہ ہونے کی وجہ تھیں اس کی پتھر اں پر لکھیا گیا، تاں جے اوہ بارش یا ہو، جغرافیائی حادثیاں کی مار تھیں پنج سکے۔ آجاں وی لداخ پنج اس طراں نا لکھیا ہو یا چٹانوں پر کھنڈنا سرماہ اپنے ہونے کی گواہی دے رہیا اے۔

ہڑپہ تہ موہنجوداڑو کی تہذیبی زندگی نے نال نال شارداپٹھ کی کارکردگی تھیں اکھ
 نیہہ میچی جاسکئی جیہڑی چار ہزار برہے پہلاں دریائے کشن گنگا نے کنڈھے اپنے لے
 چوڑے کھنڈر گواہی نے طور و پریش کر رہئی اے۔ اس نے بارے بچ آکھیا جانا اے کہ
 اس بچ دس ہزار بچے پالی زبان نے ویلے نال بھکشو بنے نا علم سکھنے سن۔ اس طراں قدیم
 منڈھ انہاں زباناں نے بارے بچ بھوں واضح نیہہ۔ تاہم سنسکرت زبان نے بارے بچ
 ایہہ سچائی موجود اے کہ ایہہ ساریاں زباناں نی ماء اے۔

اُدھر عربی زبان نا طالب علم ایہہ دعویٰ کرنا اے کہ عربی زبان قدیم اے پر اس نا
 جغرافیہ علمی دریافت نے لحاظ نال متا پرانا نیہہ لکھنا۔ البتہ قرآن کریم نے حوالے نال اسی
 عمر دو ہزار سال توڑیں لائی جاسکئی اے پر اس نا جغرافیہ کھٹ پھیلیا ہویا اے جیہڑا جزیرہ
 نمائے عرب تھیں باہر نیہہ۔

لاطینی، آئینی، جرمن وغیرہ دوئیاں زباناں زیادہ دُور تکر نیہہ پھیل سکیاں، فردی
 انہاں نے درمیان میل جول نی وجہ توں اس نی عمر وی کوئی چوداں پندرہاں سوسال نے
 آس پاس ہی دریافت ہوئی۔ اس واسطے کہ لکھنے پڑھنے نا ماحول زیادہ پرانی صورت بچ
 نا پیدا جیوا اے۔ روسی، چینی زباناں نا دخل ”ہند آریائی“ زباناں نال دُور دُور تکر نیہہ لکھنا۔
 اس واسطے انہاں زباناں نا تذکرہ فضول جیوا لکھنا اے۔

مغل دور نے سنسکرت نے نال اپنی زبان نے حوالے نال چھیڑ چھاڑ کرنی شروع
 کیتی۔ فارسی درباری زبان تسلیم کیتی گئی تہ اس نے جوڑ نال سوریشینی پر اکرت برج بھاشا تہ
 فرکھڑی بولی نا جنم ہویا۔ وسط ہند بچ برج بھاشا نا چلن متا واضح رہیا تہ انہاں نے اک
 زبان کی سنسکرت نے وجود بچوں کڈھ کے استعمال کرنا شروع کیتا۔ ایہہ گل خاص طور پر
 منی گئی کہ سنسکرت نی دقیق (Vocabulary) اطلاعوام نی سمجھ تھیں بالاتری اس واسطے

اس نے نال لفظاں نی چون ہونی شروع ہوئی۔ فارسی نال دخل وی کدے کدے اپنا وجود دہسنا رہیا تہ ایہہ زبان ”ہندی“ نے نال نال جانی جان لگی، جیہڑی کہ دراصل ”ہندوستانی“ آکھنا زیادہ مناسب لگنا سی۔ پر برج بھاشا تہ ہور مقامی بولیاں نے جوڑ نال ”ہندی“ وسط ہند ہور شمالی حصے پنج اس نا طوطی بولن لگا۔ اس طراں یوپی تھیں کہن کے بہار تکر اس خاندان نی پرورش ہوئی۔ ادھر مدھیہ بھارت پنج وی اس کی خوب عزت ملی۔ البتہ دہلی کییاں جے راجدھانی سی اس نے آسے پاسے کھڑی بولی ہی پروان چڑھی۔ نکلے نکلے راجواڑیاں تھیں ٹپ کے جدوں پنجاب پنج بکچی تہ اس کی علاقائی نسبت نال جوڑ کے پنجابی نال دتا گیا۔ جدوں کہ اس نے اہندے پاسے علاقائی مناسبت نال سرائیکی، دکھن آلی کبھی سندھ نے علاقے پنج سندھی، شمال مغرب پنج پشتو تہ بلوچی زبانان نارواج رہیا اے تہ جدوں ایہہ سنسکرت کشمیر آ لے پاسے آئی اے تہ اس کی بنیادی طور پر ”پالی“ نال واسطہ پینا اے تہ ادھر ایران افغانستان نی فارسی تہ پشتو وی اپنی صورت دہسیاں ہین تہ انہاں نے جوڑنے نال کجھ اک کانٹ چھانٹ نے نال کشمیری زبان نی پیدائش ہوئی اے۔ جس پنج فارسی، عربی، سنسکرت تہ اس نی اپنی غیر ترقی یافتہ پشاجی وی شامل ہوئی اے تہ اس مچون (Mixture) نا ناں کشمیری ہو یا۔ ادھروں پنجاب پنج کھڑی بولی تہ دو بابائی نے جوڑنے نال پنجابی رواج پاچکی سی۔ اس نے کشمیر نے مغربی حصے نالے جنوبی حصے پنج علاقائی بولی بولنے والیاں بستیاں پنج علم و دانش نا جدوں دخل ہو یا تہ ایہہ زبان کجھ اک فرق نے نال پنجابی توں ”پہاڑی“ علاقائی مناسبت نے نال آکھوائی جان لگی۔ جس نی ظاہری طور پر ایہہ سچائی سامنے آئی کہ ایہہ پہاڑاں نی پنجابی یا پہاڑی زبان نے طور پر متعارف ہونا شروع ہوئی۔

پروفیسر گریسن نے تحقیقی سفر نے دوران انہاں ساریاں زبانان نا محل وقوع واضح کیتا گیا۔ اس نے سفر پنج تحقیقی شعور اتنا سی کہ اوہ نکلے نکلے قصبیاں پنج ٹھہر کے زبانان نا

چلن دریافت کرنے رہے۔ انہاں نے قول نے مطابق انہاں شمال پنج ہمالیہ پہاڑ کی بنیاد نے طور پر متعارف کرایا، کیاں جے اس سلسلہ پہاڑ نے آل دوالے بولنے آلیاں زبانناں یا بولیاں نی جغرافیائی حد بندی قائم کیٹی۔

انہاں نے حوالے مغربی ہمالیائی بولیاں نا خاندان پنجاب توں جدوں کا گنڈا آلے پاسے گیا تے اُتھے ہما چلی پہاڑی نے ناں نال بولی جان آلی زبان نا جغرافیہ جوڑیا۔ مغربی پنجاب توں جدوں ایہہ سفر ”قدیم آریائی“ قافلے نیاں گزر گاہاں آلے پاسے ہويا جیہڑے وسط ایشیاء توں حالات نے ناموافق ماحول پنج آرام تہ آسائش نی تلاش پنج کوہ قراقرم توں نکل کے شمالی ہندوستان آلے پاسے آباد ہوئے۔ انہاں نی پشلی زبانناں نال پنجابی یا کھڑی بولی نے ملاپ نال اک زبان پیدا ہوئی، جس کی ”پہاڑی“ نے ناں نال جانیانا اے۔ اس نا جغرافیہ مغربی پنجاب نے شمال پنج دریائے جہلم نے آس پاس اے۔ اس توں بعد میدانی علاقہ ختم ہو کے پہاڑی علاقہ آنا اے۔ اس علاقے کی ”پوٹھوار“ آکھن ہین۔ جس طراں پنجاب نی نسبت نال بولنے آلی زبان پنجابی اے اسے طراں پوٹھوار نے پنج بولی جان آلی زبان پوٹھواری اے۔ پوٹھوار توں چرھنے پاسے نکلیاں نکلیاں بستیاں ہین، جہاں نے ناں نے نال اس جگہ بولی جانے آلی بولی نی پہچان اے۔ جیاں کہ میر پور پنج میر پوری، کوٹلی، مینڈھڑ، پونچھ، راجوری پنج بولی جان آلی پہاڑی کی ”پونچھی“ وغیرہ نے ناں نال مشہور ہوئیاں ہین۔ جدوں ایہہ پیر پنجال نے نال نال مظفر آباد بارہمولہ، کندی، کرناہ آلے پاسے ایہہ ”ہندکو“ یا مظفر آبادی یا کرناہی بولی نے طور پر برتی گئی۔

پر اس ساری تفصیل نے پیش کرنے توں بعد ایہہ گل سامنے آئی کہ کھڑی بولی توں جدوں پنجابی نکلی، پوٹھواری نکلی، ہندکو نکلی یا پہاڑی آئی۔ انہاں نکلیاں نکلیاں بولیاں نی

جدوں پرورش ہوئی تہ ایہہ ”پہاڑی“ نے طور پر اک زبان نی شکل بچ برآمد ہوئی۔ متحدہ پنجاب ہووے یا سرائیکی بولنے آلا مغربی پنجاب ہووے یا پہاڑی جغرافیے نے ماحول بچ بولی جان آلی زبان ہووے انہاں سمجھاں نے اسماء (Nouns) ’ضمائر (Pronoun)‘ صوتے (Intonation) ’گراؤ (Grammer) سب نے سب اک ہی ہین۔ اک بالکل جاہل دہلی توں نکل کے سارے پنجاب بچ گوم پھر کے میانوالی تکر دریاے اٹک نے اس کنڈے توڑیں، گلگت تہ اسطور توڑیں، مغربی کشمیر نے ہمالیائی پہاڑی سلسلیاں توں گزر کے اس کی اپنی گل نی ترسیل بچ کوئی دقت نیہہ آن لگی۔ ایہہ اک ہی زبان نے تنبو (Canopy) پٹھ بیٹھے لوکاں نی مفاہمت تہ گل بات کرنے، سمجھنے تہ اس پر عمل کرنے بچ کوئی دقت نیہہ آن لگی۔

پنجاب علم و ادب نا ہمیشاں تھیں گہوارہ رہیا اے۔ اس بچ تعلیمی اداریاں نا قیام پر ننگ پرپس نا قیام باقاعدہ زبان نی شناخت پیدا کرنے نا وسیلہ رہیا اے۔ اس لحاظ ناں انہی صدی نے کول کال زبان دانی پر صحیح طور پر کم کرنے نا سلسلہ شروع ہويا۔ ہن پہاڑی زبان نے شعری ادب آلے پاسے پھر پور توجہ شروع ہوئی۔

زبان کے مخصوص خول بچ پرورش نیہہ پاسکئی ہووے اس لحاظ ناں اپنی عمر نے ہونے نے باوجود بولی ہی ونی اے جدوں توڑیں اس نے جغرافیے کی وسعت نیہہ ملنی۔ اس حقیقت کی مناسبتی کہ تیرویں صدی بکری تکر برج بھاشا شمالی ہندوستان نی زبان ریئی۔ دوئی کبھی کھڑی بولی نا سفر دؤر دؤر توڑیں طے ہو گیا سی، جیہڑی آسے پاسے جا کے پہاڑی زبان نارو پ اختیار کرنی اے۔ جیہڑا دور بابا بکھے شاہ (1757-1880) کول آیا، اس نے بھگتی نی تحریک نے زیر اثر اپنا کلام مرتب کیتا۔ اسے دور بچ بابا فرید میاں میر میاں محمد بخش، محمد بوٹا، مولوی دلپزیر بابا گورونک، ہوراں پہنگھ تہ افلاس نی ماری دنیا کی صبر، شکر تہ

فانی دنیائی نشاندہی کرنے رہے تہ اس وقت نے حاکماں فی ظلم و جبر نے مقابلے بیچ نفس کشی، خود سپردگی یا انا پسندی توں دُور رہی تہ اس عارضی دُنیا فی تعلیم دینے نے جتن کرنے رہے۔

تھوڑا کلاسیکی ادب نے بارے بیچ ایہہ گل کرنی ضروری اے کہ کلاسیک (Classic) لفظ فن فی ایسی شکل واسطے استعمال ہونا اے جس فی بیدار قدیم اعلیٰ فنون نے مطالعے نال جوڑ کھائے۔ اٹھارویں صدی نے بشکار اس بکھی متا سارا تہیان دتا جارہیا سی۔ اس واسطے کجھ قاعدے، قانون تہ اکادمی کی بڑی اہمیت دتی جارہی سی۔ اس کی ہن نیو کلاسیزم (Neo-Classicism) آکھیا گیا۔ پر بہلیاں ہی اس نے خلاف رد عمل شروع ہوئی گیا۔ ادھر انقلاب فرانس نے نال نال ہی اک نواں دور شروع ہويا، جس کی رومانیت (Romanticism) تادور آکھیا گیا اے۔ اس دور نے بے قابو جذبات نگاری تہ اعلیٰ چیزاں فی تکریم (Worship) فی نہیں رکھی۔ 1830ء تکر ایہہ سلسلہ فرانس، برطانیہ تہ جرمنی بیچ عروج ور بیچ گیا سی۔ اس دور بیچ ہور نویں نویں نظریے پیدا ہونے شروع ہو گئے سن۔

ایہہ کھڑی بولی ناسفر بعد بیچ باقاعدہ اُردو زبان نے تھہ آیا۔ اُردو بیچ اوہ سارے تجربے داخل ہوئے جیہڑے کسے وی زبان بیچ رائج سن۔ ابتدائی دور تھیں جیاں جیاں اگے بدھنے گئیاں، اُردو زبان فی نکھار مغربی فلسفے تہ ادبی چاشنی تھیں متاثر ہوئی رہی۔ ادھر انقلاب روس نے انسانیت کی دوراہے پُر آن پہچایا۔ مارکس (1818-1883) نے فلسفے فی تائید بیچ ست لکھ انساناں فی لکی چڑھی تہ سرمایہ دارانہ نظام فی جگہ مارکسی نظام فی چرچا شروع ہوئی۔

ادھر کامیو تہ سارتر تہ لی پوساں نے ادبی شاہ پاریاں فی بکھی ادیب تہ شاعراں فی توجہ کیتی، مائٹائی (1828-1910) نے فلسفے گاندھی جی کی متاثر کیتا تہ ادبی دُنیا بیچ زیادہ

چنگے تجربے ہونے شروع ہوئے۔ اس وقت حالات نے اثرات نے تحت کلاسیکل دور
توں جدید ادبی دورنا سفر جاری ہویا۔

اس بیانیے نامقصد قدراں نامنتقل ہونا سی۔ مزاج بچ نویں نویلی سوچ نا دخل سی
جس نا اثر ہندوستانی معاشرے پر ہویا تہ بھگتی نی تحریک کی ہور جوش تہ ولولہ نصیب ہویا۔
جتھے انقلاب فرانس تہ انقلاب روس نے انسانیت کی بے پناہ شخصیتاں تھیں واقف کردتا
سی۔ اسے نا اثر ہندوستان پر ظلم و ستم نے دور نیاں مندیاں یاداں نی صورت بچ ملنا اے۔
انگریزاں نی غلامی راجاڑیاں نا ظلم، جاگیرداراں نا ستم، پورے سماج کی بے چارگی نے
حال پر رکھ دتا سی۔ فرسارے ادب پرور لوکاں شعری روپ بچ ترک دنیا نا پرچار کرنا
شروع کیتا۔ نفس کشی نا انجکشن قدرے وقتی طور سکون دینا اے پر پھنگھ نی لا چاری سارے
فلفے کی جڑ تھیں کڈھنے بچ چر بیہ سی کرنی۔

ادھر اودھی تہ برج بھاشا بچ کجھ شاعراں باراں ماہ نی طراں نیاں نظماں لکھیاں
شروع کیتیاں۔ انہاں بچ مکلا داوود میاں سادھن، کبیر ملک محمد جاسی، قاسم دریا آبادی،
سید غلام نبی رسلین وغیرہ خاص طور پر مشہور ہوئے۔

اُردو بچ پہلا باراں ماہ نظم لکھنے آلا محمد افضل (وفات 1626ء) سی، جیہڑ اولی نے
کول کال رہنا سی۔ شاہ آیت اللہ جوہری پیدائش 1126ھ میر بہادر علی وحشت، مقصود
باراں ماہ کاظم علی باراں ماہ دین سنگہ باراں ماہ وہاب باراں ماہ وغیرہ اٹھاری تہ انہی صدی
بچ مشہور ہوئے۔

اسے ہی دور تھیں متاثر ہو کے پہاڑی زبان بچ باراں ماہ لکھنے نا رواج آیا۔
سائیں قادر بخش، محمد بوٹا، ہدایت اللہ، سائیں فقر الدین، پیر عبدالستار، زمان چن، پیر محمد شاہ
جے شاعراں نے اس سلسلے کی آگے چلان بچ اپنا خوبصورت حصہ ادا کیتا۔

اگر اُردو بچ لکھا جانے آلا معیاری کلام اک سند فی حیثیت رکھنا اے تہ فر ایہہ کلاسیکی شعری روایات کی پہاڑی زبان نالبادہ پہنا کے اس درجے تکر پہچانے بچ کیہڑی گل رکاوٹ بنی اے۔ اُردو نے ماحول تھیں نکل کے جدوں ایہہ پنجابی نے ماحول بچ آیا۔ اُدھر عشقیہ شاعری نارواج ہو یا تہ رمز نے مزاج نال شعری رُپ و رنگ سجیا سجیا ملیا۔ انہاں نے کول جیہڑی چیز اپنے کمال نے نال برتی گئی۔ اوہ ہی صوفیانہ لبادے بچ پہاڑی شعراء نے تھ آئی۔

اُردو بچ جتنی کوشش کیتی گئی اتنی ہی کجھ پنجابی بچ آئی تہ اوہ ہی موادِ نیت تہ اوہ ہی ڈکشن (Diction) پہاڑی شاعری بچ پروئی گئی۔ اُردو شاعری بچ صوفیاء کرام نارول بڑا اہم رہیا اے۔ اک بکھی مولانا روم تہ امیر خسرو ہین تہ دُوی بکھی میر درد غالب فانی، علامہ اقبال اُردو شاعری کی پروان چڑھانے رہے۔ پر پہاڑی شاعری بچ اُسے طراں نالکلام میاں محمد بخش مولوی دلپذیر مولوی ہدایت اللہ پیر محمد شاہ پونچھی، قمر راجوری، سائیں قادر بخش، سائیں فقر الدین، پیر حیدر شاہ مینڈھروی، ہر نام سنگھ دُکھیا، محبوب راجوری وغیرہ پیش کیتا۔

اگر علامہ اقبال اپنے شعراں فی خوبصورتی، سچائی فی نکھار نال بیان کر کے اک فکری اساس چھوڑنے ہین۔ مثال نے طور اُپر ے۔

اپنے بھی خفا مجھ سے بیگانے بھی ناخوش ہین
میں زہر ہلاہل کو کبھی کہہ نہ سکا قند
اسے طراں نامزاج پہاڑی شاعری بچ راقم نے دو شعراں بچ باندے باچھڑ ملنا

اے۔

اپنے وی نظراں بچاون پرائیاں فی گل چھوڑ
کدھر آئے پہنل کے بستیاں سڑیاں نے بچ

دوستی تہ پیار سُچا پہلے وقتاں نا نصاب
 آج ایہہ ملنا نہیں اے ایٹھی کہڑیاں نے بچ
 اسے طراں میاں محمد بخش صاحب اپنے دور نے مزاج کی علامہ اقبال فی شاعری نے
 انداز بچ متاثر کرنے والا کلام چھوڑیا اے۔ میاں محمد صاحب (1830-1907) نا دور اُردو یا
 کھڑی بولی تھیں ادھر پہاڑی پٹھواری آلے پاسے نا اے۔ میاں صاحب فرمانے ہین ے
 ملک عبادت خاصی اندر ہر دم رہن کھلوتے
 پر عشق دی لہرے اندر مار نہ سکے سن غوطے
 ادھر علامہ اقبالؒ ہو را اپنا کلام اس انداز بچ اس طراں پیش کرنے ہین ے
 مقام شوق تیرے قدموں کے بس کا نہیں
 انہیں کا کام ہے یہ جن کے حوصلے ہین زیادہ
 میاں محمد بخشؒ ے
 دل بچ کرے دلیل شہزادہ کی کم کرسن تارے
 آپ تخت توں ٹھیندے جاندے ادھ غریب بے چارے
 علامہ اقبالؒ ے
 ستارہ کیا میری تقدیر کی خبر دے گا
 وہ خود فراخی افلاک میں ہے خوار و زبوں
 غالب فرمانے ہین ے
 رنج سے خوگر ہوا انسان تو مٹ جاتا ہے رنج
 مشکلیں اتنی پڑیں مجھ پہ کہ آساں ہو گئیں

میاں محمد بخشؒ

جھل جھل ہار نہ ہاریں ہمت ہک دن پھرسی پاسا
 پہنگھا منکن چڑھے محمد اوڑک پھردا کاسا
 مردا ہمت ہار نہ مولے مت کوئی کہے نمردا
 ہمت نال ملے جس لوڑے آئی باج نہ مردا
 عشقے دی ہے رسم قدیمی جلیاں نوں نت جالے
 اگلا زخم نہ مولن دیندا ہور نویں سر ڈالے
 علامہ اقبالؒ ولایتی نی آگاہی اپنے لافانی شعراں نے ذریعے کرنے ہین تہ
 انہاں نے نزدیک نیشنلزم تھیں ٹپ کے انٹرنیشنلزم تکر پچھنا اس فی محبت فی نشانی اے۔
 اس طراں اوہ آکھنے ہین ۔

سارے جہاں سے اچھا ہندوستان ہمارا

ہم بلبلیں ہیں اس کی یہ گلستاں ہمارا

میاں محمد بخشؒ صاحب فرمانے ہین ۔

توڑے کتے بن کے رہیے بچ وطن دیاں گلیاں

در در چھڑکاں سہمے تاں بھی فر پردیسوں پہلیاں

ادھر پنجابی شاعران بچ بابا بکھے شاہ ہوراں نالافانی پند و نصیحت آلا کلام دی
 پہاڑی شاعران نے مزاج کی حالات فی آگاہی تہ دُنیا نے ریت و رواج آلی زندگی
 فی تباہی ناذکر شعری روپ دی اس طراں کرنے رہے کہ کدے کافیاں فی شکل بچ
 شعراں ناورد ہونا اے۔ کدے معرفت نے صاف ستھرے پانیاں نال مانجھ کے
 شعر آکھے گئے۔ نمونہ کافی ۔

عشق دی نویں نویں بہار
جاں میں سبق عشق دا پڑھیا
مسجد کولوں جیوڈا ڈریا
اتھے وجدے ناد ہزار
علموں بس کریں اوہ یار

عارفانہ کلام۔

نہ میں مومن وچ مستیاں
نہ میں وچ کفر دیاں ریتاں
نہ میں پاکاں وچ پلیتاں
نہ میں موسیٰ نہ فرعون
نہ میں اندر پہیت کتاباں
نہ پہنگاں نہ وچ شرباں
نہ وچ رنداں مست خراباں
نہ وچ جاگن نہ وچ سوون
بھلا کی جانے میں کون

اُدھر پہاڑی کلام اسی زمی چمک ملاحظہ کرو۔

اُدھرے تن پُر لاساں ٹاکی، ٹئے من کی جوڑاں کسراں
بستی عیب پھر ورن آلی ماہرے عیب چھپاسی کون
تتی تھپ ہے اوکھی کہانی، اوپری بستی بیگانے لوک
اک اکھلا دُور دراہڈے پنڈ دی پہناری چاسی کون

(پہاڑی ”شیرازہ“۔ جون 2018ء)

میاں محمد بخش اک منظر نامہ اس طراں پیش کرنے ہیں۔

سجن پیار کو دیکھن چلیاں پہاڑ اُتے تے چڑھ کے

جس ویلے دکھ غالب آون رواں اندر بڑھ کے

اُپر بیان ہو چکیا اے کہ اُردو زبان پنج باراں ماہ نے حوالے نال محمد افضل پہلا شاعری جس نے اس صنف پنج شروعات کیتی۔ اسے طراں ایہہ روایت پہاڑی شاعری پنج تقریباً ہر جگہ ملنی اے۔ سائیں فقر الدین پونجھی اک منے پڑمنے ہوئے جتھے درویش ہیں اُتھے شاعر نی حیثیت نال انہاں نی جنگی چوکی پہچان اے۔ انہاں اس تھیں ہٹ کے سی حرنی تے لفظاں نی رعایت نال شعر قطعہ نما آکھے ہیں۔ ایہہ صنف ہر نکلے بڑے شاعر نے حصے پنج آئی اے جیہڑے شاعری کرنے نامزاج رکھنے ہیں۔ اس نے حوالے نال 48 شعراں نے حوالے نال باراں ماہ نی صورت پنج ہر مینے نی موسمی حالت نے مطابق چار چار شعر موزون کر کے شاعر نی صفت پنج شامل ہونے نامعراز حاصل ہو جانا سی۔

اسے طراں سی حرنی نے نال 120 شعراں نے آکھن تھیں بعد اک شاعر اپنی حیثیت نامدعوئی کر سکنا سی۔ بہر حال اُساں پیر پنجال نے بسینکاں کی سردیاں نے موسم پنج جدوں برف باری نال کُہر نے اندر بند رہنے تھیں سوا کوئی چارہ نہیہ سی ہونا تہ فرصت نے اس موقعے نامیہ فائدہ چکے ساں کہ کسے طراں شعراں نے داخلے ناماحول میسر آونا اے تہ شاعری پنج اپنے ماضی الضمیر نی آواز کی کاغذ پر بکھیرے رہنے آں۔

سائیں فقر الدین ہوراں نی سی حرنی نے چند بند ملاحظہ کرو تہ اس ناماندازہ کر لو کہ ایہہ کس طراں نیاں گلاں کرن پنج شاعری نامزاج دہسنے ہیں۔

ج..... جہاں نوں عشق تھیں نور ملیا ، انہاں حج نماز گزاری کے

دل جہاں دے نور دے نال تھو تے انہاں اُپروں میل اُتارنی کے

پکڑ جہاں نوں عشق نے ذبح کیا، حلق انہاں دے چھری چلاونی کے
 کفن دفن دی لوڑ نہ فقر دینا قبر انہاں دی ہار سنگھارنی کے
 ض..... ضرب لائی مرد عرب والے نین روندے زار و زار بیلی
 پہلے مرن باہجوں دل ڈرن باہجوں عمل کرن باہجوں بدکار بیلی
 فقر صبر باہجوں، چلہ قبر باہجوں ملنا خیر باہجوں دشوار بیلی
 رانجھا ہیر باہجوں روندنا فقر دینا بندہ پیر باہجوں ہے خوار بیلی
 سائیں ہوراں عشق مجازی نی آڑنچ عشق حقیقی ناسفر پوری سرت سمہالی کے کیا۔
 لیکن عشق مجازی نی اٹھان بچ کُسن نی تعریف جس سوہنے انداز بچ کیتی اے، اوہ بہت
 کہٹ شاعراں کی نصیب ہوئی۔

ہوٹھ گلابی رنگ انا بی دند چنے دیاں کلیاں
 گردن موراں وانگ لمیری صاف ہتھاں دیاں تلیاں
 سُرخ دونویں رُخسار سوہنے اکھیاں شمع جگائیاں
 سینہ صاف نورانی چہرہ اندر صاف صفائیاں
 عطر کافور بدن خوشبوی وانگ پری شہزادی
 وانگ بزرگاں نور برابر بندی خاص خُدا دی
 حوراں وانگ آوے چمکارا آپ خُدا وچ دے
 نوری صورت رب اسانوں عمر تمامی دہے

اس طراں فی شاعری سائیں صاحب نے مزاج فی عکاسی اے۔ ڈوہنگیاں
 رمزاں آلی شاعری وی انہاں نے کیتی۔ جس بچ خُدا خونی، خُدا اطر فی، خُدا شناسی ناپیغام
 سی۔ اس طراں انہاں نے قوم کی اک خوبصورت مزاج ناعارف کرایا۔ جگہ جگہ ایہہ تلقین

دی کیتی کہ بندے تہ خدا نارشتہ تدوں پکا ہوسکنا اے۔ جدوں خدا کی راضی کرنے نا جتن کیتا جُلے۔ اس سلسلے پنج عبادت نا تصور نیکی کرنے نا جذبہ ہمدردی آپسی میل جول رواداری کردار سازی تہ تصور آخرت دُنیا نی پائیداری نے رو ہڑیے چھیڑ کے سمجھانے نا کم کیتا گیا۔ اس طراں اوہ انسان نی داخلی تہ خارجی دواں حالات نا پنج متواتر تربیت نابیرا چکی کے رکھیا۔

اک ہور پنجابی شاعر خواجہ غلام فرید 17 نومبر 1845ء کی چاچاں بہاول پور پنج پیدا ہوئے۔ انہاں نیاں کافیاں تہ عارفانہ کلام پہاڑی شاعراں کی فیض بخشے پنج بہوں متا رول ادا کیتا۔ انہاں نے کلام پنج تصوف نیاں گلاں معرفت نے نال نال لذت کیفیت سادگی دل کی چھو نے آلی شاعری خاص طور پر اپنا اثر دہسنے پنج تہ ہور طراں نی رہبری کرنی ریٹی۔ ایہہ شاعراں نی صف پنج اپنا مقام پیدا کر کے اس خاندان نا حصہ بننے رہے۔ جہاں نے تصوف آلی کبھی راہ دہسیا تہ قوماں پنج احساس ادراک بخشیا۔ شاہ عبداللطیف شاہ حسین وغیرہ نی قائم کیتی ہوئی روایت نال جڑے رہے۔ انہاں نی شاعری نا نمونہ ملاحظہ کرو۔

دل تیرا بے نال نیمہ تیرے کاہنوں پڑھیں نمازاں
پڑھیا علم تہ عمل نہ کیتا کس کم تیریاں وعظاں
نہ کمر نہ کمر والا ڈٹھا کدھیاں دین نیازاں
غلام فریدا پتہ نہ لکسی جدوں چڑی آئی ہتھ بازاں
انہاں نے برج بھاشا نے رنگ اپنا کے کرشن بھگتی ناراک دی الاپیا:
کوئچ موں بھلی کرشن سے کھیلو ہو رہی
پریم نیم کی گلال کو اڑائی

من مینہ سادھ سدھ دا لکھ راگ ہو
 مہان گھٹ دھٹ پٹ جوت ہیں جگالی
 کاشی متھرا پراگ برہم وشنو مہیش
 سب ہی اپنے بھیس کیوں بدلیں چائی

اس طراں ایہہ پنجابی شعراء حضرات توں پہاڑی مزاج تہ پہاڑی ماحول کیاں
 بکھ رہ سکناں۔ کیاں جے زبان نے حوالے نال اکو جی لگ علاقے نے بچ سا نچے کلچر تہ
 روایت نا جوڑ اک ہی چشمے توں بکنا پانی پینے آ لے اک ہی تہذیب نے پیٹھ پلنے آ لے
 آخر متاثر ہوں توں کیاں دؤر رہ سکے سن۔ اس طراں پہاڑی نے سارے صوفی شاعران
 اپنے کلام کی انہاں ہی حداں تہ انہاں ہی فکران نال جوڑ کے اپنی ثقافت نی حفاظت
 کرنے نا پہنار سمہالی رکھیا۔

چنانچہ پہاڑی تھری شاعری نامزاج ملاحظہ کرو۔

ب..... بامری ہو کے بول بیٹھی جے میں جاندی بولنا کاسنوسی
 جے میں جاندی یار نے لد جانا کہنا یار دا موڑنا کاسنوسی
 جے میں جاندی بُت نے خاک ہونا اس بُت نوں پالنا کاسنوسی
 محمد شاہ لوہ آوندی اندرے دی باہر جنگلاں جانواں کاسنوسی
 پیر محمد شاہ نا تعلق پونچھ نال سی۔ اوہ عارفانہ کلام نے حوالے نال زیادہ اہمیت آ لے
 رہے۔ رمزاں بچ عرفان ذات نا چرچا انہاں نی شاعری نا خاصا سی۔ انہاں نے عہد نے
 دؤرے زمان چن نے عاشقانہ مزاج بچ رنگی شاعری کیتی۔ اک نا کام عاشق نی کیفیت
 ہاڑے تہ صد میاں نا باندے باچھڑا نظار انہاں نی شاعری نا خاصا رہیا۔ سار لدھیانوی
 ہاروں نا کام محبت نی مثال انہاں نے کلام بچ وی ملنی اے۔ عشق حقیقی نی لوڑ بچ جیاں

کوئی بزرگ جگہ، نکلے تہ ماہلیاں، دندے تہ کٹھیاں بچ پھرنا اے، اے طراں زمان وی
مجازی شاعری تہ ناکام محبت کی لفظاں نی پوشاک باہی جگہ جگہ لوڑنا پھرنا اے۔ اس قبیل
نے شعر ملاحظہ کرو:

الف..... اُٹھ چلیوں، فر کدوں، ملسیں، میرے نال سجا گلاں چار کر جا
پہلے لا سینے نال گھٹ مینوں، سرے دل نوں ٹھنڈیاں ٹھار کر جا
کدوں آوسیں فیروں جانیاں وے میرے نال ہُن قول قرار کر جا
کول بیٹھ زمان دے دو کہڑیاں گلاں پیاریا ہور دو چار کر جا

ت..... تاب تہ حسن دل چہل سکاں بہوے یار جاں تار سنگار زلفاں
کُنڈل پیچ در پیچ زنجیر لٹکن تیز وانگ شمشیر تلوار زلفاں
سپ وانگ بل دار ہزار کُنڈل کالے ناگ بیٹھے ڈنگن ہار زلفاں
ہویا تک زمان بیتاب زخمی چناں پھٹیا تیز کٹار زلفاں

ت..... ترس میہ آوند اوجھاں نوں نال تیز اداواں دے پھٹ جانے
کولوں لنگھدے نال گمان وڈے غمزے تیز نگاہاں دے کٹ جانے
دل کھس کے نال پیار پہلوں فر دوستی تھیں چکھے ہٹ جانے
سپنہ چہر زمان دل کڈھ وچوں خالی ترفندے بُت نوں سٹ جانے

ب..... باغ اندر بلبل بولدی اے توں ہی توں پکاردی گل میرا
چار کونے میں باغ دے ٹھونڈ تھکیا ملیا نہیں توں رنگیا مھل میرا

ساری عمر دھوڑے دے بچ گزری گیا حسن جوانی دا رل میرا

جے کر چن زمان نوں آج ملدا لا نال سپنے پاندا مل میرا
 زمان چن نی شعری پیشکش اس نی سوچ نامعراج سی جیہڑا اس کی جدائی نی
 صورت بچ ہمیشہ شعراں نارو پ لے کے اظہار ہونا رہیا۔ ناکام عاشق نے ہاڑے
 سوز و گداز بے تابی بے خوابی دُریاں نے ڈم تہ ناکامیاں بچ نھرے ہوئے اتھروں نی
 صورت بچ بے قراری نی تصویر پیش کرنے ہین۔ ہُن ایہہ موجودہ دور نے لکھاری کس
 طراں متاثر ہونے ہین ایہہ گل اسے جگہ چھوڑ دینا مناسب سمجھنا، کیاں جے ایہہ کلاسیکی
 ادب بچ رواسی پر موجودہ دور نے تقاضے پہنکھ 'افلاس' لا چاری بے چارگی تہ بے بسی نے
 بوہے کھول کے زور زور نال پکار رہے ہین کہ اس ناعلاج والہانہ عشقیہ شاعری نیہہ بلکہ ممتی
 ساری پہنکھ تہ دُوے معاملات ہین۔

اس بچ کوئی شک نی گنجائش نیہہ کہ ہر وقت ہر عہد تہ ہر زمانے نا اپنا مزاج اپنا
 بیانیہ تہ اپنا انداز ہونا اے۔ اس بچ اس دور نیاں ساریاں قدراں اک دُوے نال گڈ مڈ
 ہوئی جانیاں ہین۔ اس توں فر اُبھر کے ادب پُر نکھارنا سلسلہ ملنا اے۔

پرفن پارے یا تخلیق اک جوڑ (Synthesis) نال برآمد ہونی اے۔ اس بچ
 تجزیہ نی صورت پیدا کر کے ادب نے ہر پہلو نا نکھار ملنا اے۔ کسے جگہ اس کی تنقید نی
 تر کھڑی نال تکیا جانا اے۔ کدے اس کی سائنسی معیار نال پرکھیا جاسکنا اے تہ اس طراں
 زبان نی وسعت تہ ہمہ جہتی کی باہد املنا اے تہ اوہ وقت نے چلیج نا سامنا کر سکی اے۔ ٹی
 ایس ایلپٹ (1888-1965) اس ضمن بچ تجزیہ تہ تقابل کی تنقید نا ہتھیار آ کھنے ہین۔
 اس نی وجوہات علامتاں استعارے لسانی ساخت نامعیار بن کے مانی الضمیر بچ اپنا رول
 ادا کرنے رہے ہین۔ ایہجے ہی حالات بچ شاعری نی کئی صفاں نی نیں پئی۔ غزل، نظم،

مرثیہ، قطعہ رباعی وغیرہ اصنافِ ادب نے جگہ پکڑی تہ نیت نویں نویں تجریاں نا دور پہاڑی زبان نا ادبی دور ثابت ہویا۔ افسانے ڈرامے ناول تہ انشائیے نا جنم وی ہویا تہ لکھاریاں نے پھر پور طور پر اس میدان بچ کد گئے تہ ادبی شاہ پاریاں نال کاغذاں نے پیٹ پھر نے رہے۔ اس گل بچ گنجائش موجود ریئی اے کہ موجودہ دور نے پہاڑی لکھاریاں کدے کدے روایت نال جوڑ کے تہ کدے کدے روایت توں ہٹ کے اپنا حصہ ادا کرنے رہے۔ اس طراں کلاسیکی ادب نی روایت کی برقرار رکھنے تہ اس کی برتنے بچ اپنا چوکھارول دینے والا کم تکمیل تکر پہچایا۔

علامتاں تہ استعارے نا پہلا کم میاں محمد ہوراں اپنی لافانی مثنوی ”سیف الملوک“ بچ کیتا۔ ڈوہنگیاں رمزاں نال گل نا مفہوم دہسنے ہین۔ انہاں نی مثنوی ”سیف الملوک“ ٹی ایس ایلینٹ نی ”The Waste Land“ نے انداز پر منظر پر آئی۔ میتھیو آرنالڈ نا رستم سہراب نی داستان جیہڑی فارسی زبان توں ملی۔ ٹینی سن نی Ulysses جے انداز نی ہو بہو صورت سی جس بچ کلاسیکی ادب نا چھاملہ دؤر تکر اپنا جلوہ دہسنا لے۔ میاں صاحب نویں نسل کی ہمت لگن تہ دلچسپی نال اپنے اعلیٰ مقصد کی حاصل کرنے نی کس طراں ترغیب دینے ہین۔ ملاحظہ کرو:

لوژن والا رہیا نہ خالی لوژ کیتی جس پکی
لوژ کریندا جو مُڑ آیا لوژ اہدی رگن کچی
کنڈے سخت گلاباں والے دؤروں دیکھ نہ ڈریے
چو بھاں چھلیے رُت چوایے چھول پھلاں تدھ پھر یے

اس گل نال اختلاف کرنے نی گنجائش بیہ کہ مولانا روم نی مثنوی پہناویں فارسی زبان نا شاہکاراے تہ اس نی تائید بچ اس وقت نے دانش مند لوکاں نے اس حد توڑیں

تعریفاں کیتیاں کہ اس کی ہست قرآن در زبان پہلوی یعنی فارسی زبان بچ نازل ہو یا قرآن اے۔ اس بچ دی اوہ ہی رمز اے اوہ ہی زندگی نا فلسفہ اوہ ہی سوز و گداز اے جیہڑا پہاڑی زبان بچ میاں محمد بخشؒ نی سیف الملوک بچ ملنا اے۔ اس کی اُس کلاسیکی فن پارے فن پارے نے نال جوڑ کے محسوس کرنے آں کہ ایہہ میراث سارے انگریزی ادب پہناویں امریکی شاعری ہووے یا انگلستان نی شاعری ہاروں پہاڑی زبان نے تعارف تہ مواد واسطے اک سرمایہ اے۔

اُردو شاعری بچ اقبالؒ نامرد مومن تہ میاں صاحبؒ نا ”مردا“ اک ہی مفہوم نا تذکرہ کرنے ہین۔ عارفانہ کلام نے حوالے نال گل کیتی جائے تہ بابا فرید توں سفر کرنی ہوئی صوفیانہ شاعری سلطان باہو بابا بھلے شاہ توں میاں محمد بخشؒ تکر اک ہی انداز تہ اک ہی پیرائے بچ کچھی اے۔

کلاسیکی ادب نا اک ہور شاعر سائیں قادر بخشؒ سی جیہڑا پونچھ بچ پیدا ہو یا تہ عشق نی کہانی لے کے راجوری آیا تہ متے کم کاج کرنے تہ نال ہی شاعری نی لگام کی تھم کے اس نے کہوڑے پُر چر توڑیں سوار رہیا۔ آخر اسے فکری جذبیان نے ہنگام بچ ترک دُنیا کر بیٹھے۔ فتح پور بچ انہاں نامزار اے۔ انہاں نی شاعری نا ڈوہنگا پہلو اوہی نا کام عشق رہیا۔ جس نے انہاں کی پونچھ توں ریاست بدر کر کے راجوری آندا۔ انہاں نی ابجدی حروف نی مناسبت نال کیتی گئی شاعری ملاحظہ ہووے:

الف.....اپنے وی جد چھوڑ دتے ہُن کی رکھنا ساتھ بے گانیاں دا
 اج دے دوستاں توں رہنا الگ بہتر پانا پیار فر کی بیگانیاں دا
 ہٹ رہن چنگا انہاں متراں تھیں مندا دسدا ٹہنگ زمانیاں دا
 قادر بخشؒ ٹھا خلق خلق وچوں پیڑا حال اے نویاں بے گانیاں دا

الف..... اس محبوب دی یاد اندر بند بند میرے استخوان سڑ گئے
لے لے ناں اس دامیری چہچہا کھس گئی اے پر زندگی دے عنوان سڑ گئے
جل بل کے دل کباب ہو یا توں ہی توں کہہ کے جسم جان سڑ گئے
قادر یار نہ کدے خیال کردا رو رو نمین بھی کر کر تہیان سڑ گئے

الف..... اس گلوں نہیں سی پرہت لائی جو کجھ تہہ کیتی میرے نال بجان
اساں اس گلوں نہیں سن نمین لائے منہہ کج رکھیں چادر ڈال بجان
میں اس گلوں نہیں سی دل دتا لے کر کرسیں گا خستہ حال بجان
قادر یار نہ اس گل فدا ہو یا نہیں دیسیں گا دید جمال بجان
اسے قبیل نے ہور بزرگ شاعر روایتی مزاج توں متاثر ہو کے شاعری کرنے
رہے۔ انہاں نے شعراں توں اگلی نسل نے شعراء نے مزاج نی کیفیت ملنی اے پر ایہہ
اس مقام توڑیں نہہہ پچ سکے، جیہڑا کہ کلاسیکی ادب بچ ہیرا، نچھا، سسی پون، لیلیٰ مجنوں
وغیرہ لکھنے آ لے طے کر چکے ہیں۔ انہاں نے اک روایت عشقیہ شاعری نی چھوڑی تہ
اس کی عشق مجازی توں عشق حقیقی نارادہ ہسالنے بچ چوکھا رول دتا گیا۔ اُردو نی مثنوی ”گل
بکا ولی“ یا ”سحر البیان“ نے ڈوہنگے سیا پے پہنا ویں اس بکھی کہٹ ہی آئے پر انہاں کول
ادب نا جیہڑا شاہ پارہ سینہ، بسینہ پھجیا، اُس نا کجھ اک حصہ انہاں پکڑ کے شاعری کی اس
سمت موڑنے نامعیار قائم کیا۔ ماہری مُراد پیر حیدر شاہ مینڈھرو دی اے۔ انہاں نا کلام
ملاحظہ ہووے:

جس رنگ بچ احمد رنگیا گیا اوہ ہور کسے نوں کد چڑھدا
جس درس پڑھایا احمد نوں اُتھے ہور کوئی ہُن کد پڑھدا

کئی ہور بھی مُرسل ہو گزرے اُتے ساریاں نوں معراج ہوئے
 جیویں عرش تے احمد سدیا گیا اُتھے ہور کوئی ہُن کد چڑھدا
 ہر اک مُرسل دا کلمہ سی اُتے مُسلم سارے پڑھدے سن
 پڑھ کلمہ پاک محمدؐ دا دہس ہور کوئی ہُن کد پڑھدا
 تا آدم تھیں لے عیسیٰؑ تک سب پڑھدے کلمہ احمدؐ دا
 جیویں اِس بچ جلد نجات ملے کوئی ہور نہ وہموں کڈھ کھڑدا
 اِسے طراں ملکہھی رام ہوراں دی باراں ماہ جیہڑی پنجابی ادب نا اہم سرمایہ اے
 اِس کی ملاحظہ کرو:

الف..... اسوں عرضی وچ مدینے باد صبا پہچائیں نی
 کہہ دئیں عاشق تیری رو رو حال سنائیں نی
 کتک کرم چنگا نہ کوئی آخر میں پچھتاواں گی
 وقت حشر دے اللہ نبی ﷺ نوں کی میں مکھ دکھاواں گی
 اِسے طراں فکری روایت کی قائم رکھن لئی پہاڑی زبان بچ دی باراں ماہ یا سی حرفی
 ادھر پہلے وقاں بچ جیہڑی رواج پا گئی سی اوہ ماضی قریب توڑیں اوہ روایت قائم رکھنے نا
 معاملہ رہیا۔ فراس ادبی سفر بچ نویاں سوچاں نا پہنا مڑ بلنا شروع ہويا۔

بہر حال زمانے پلٹے حالات بدلے پرانیاں قدراں نے بن باس پکڑیا، نواں دور
 آیا، نویاں سوچاں بدلیاں، جاگیر داری نا خاتمہ ہويا، ظلم و جبر نا ماحول بدلایا، جمہوری دور
 نیاں سوغاتاں آئیاں، عزت نفس نا معیار باندے آیا تے انہاں صورتاں بچ شاعر جمودنی رسی
 پُر اپنے جذبات ہُن ٹہنگنے نا کم چھوڑ گئے۔ نہ ہُن کالی داس نا فلسفہ شاعری رہیا، نہ سور داس
 نا کلام، نہ ٹیگور نی آزادی پسند شاعری، نہ قاضی نذر الاسلام، نہ میر، نہ غالب، نہ اقبال، نہ

نظیر اکبر آبادی، نہ لیکس زنڈر پوپ، نہ عذرا پونڈ فی نسوانی آواز، ہیومر، نہ شیکسپیر، نہ شاہنامہ فردوسی، نہ نازنخرے، نہ ماحول، نہ مثنوی سحر البیان، نہ لارڈ لیروسنگ، نہ ہی ورڈز ور تھ نا (Natwolism)۔ ایہہ یا اس قسم نے سارے لوک اپنی اپنی خدمات، ماحول، تہ وقت نے حساب نال دے کے رخصت ہو گئے۔ ہر طراں فی سوچ اپنا نواں پن (Newness) نے بوہے پُر دستک دے کے جگا ریٹی اے۔ انٹرنیٹ نے فاصلے کھنڈائے، دُوریاں مٹائیاں۔ پوری دُنیا کی اک عالم گیر سماج (Global Village) فی رسی بچ پرو دتا۔ فیس بک، انسٹاگرام، ویٹس آپ، ایسوجنیاں چیزاں نے ذہن بدلایے، حالات بدلایے، تہ نویں سوچ نے دور فی شروعات کیتی۔ اس طراں آج ناکلاسیکل ادب روایت فی پہنٹھی توں آگے نکل کے جدید تہ جدید تر فی کھوج بچا ہے۔ آج نے نویں نویں تجربے ہائیکو جیسے مواد کی پیش کر رہے ہین۔ جمود پرور سماج پُر اڈر، تہمی مچی ہوئی اے۔ جدیدیت نامو حوال جینے نے ہر اک شعبے پُر حاوی ہو کے نویں دور نیاں حداں پُر چلن واسطے کہہ رہیا اے۔ آج نانا شاعر، ہندی زبان نا ہووے یا اُردو نا، پنجابی نا ہووے یا پہاڑی نا، اک بکھری سوچ ناسفیر بن کے ابھر رہیا اے۔ جنگ، افراتفری، بیزاری، نفرت تہ انتہا پسندی فی سوچ کدے کدے مٹھی تہ کدے کدے باندے آکے اعلان کر ریٹی اے کہ انسان کی انسان رہن دیو۔ اس کی شیطان نے ہم پلہ کر کے دُنیا بچ تباہی ناما حوال نہ پیدا کرو۔ آج نانا ادب انہاں حداں بچ سفر کر رہیا اے۔

اس کے..... شبیر احمد خان شمس

”خوش دیو مینی“

دیاں افسانیاں بچ
دیہاتی زندگی دے مسائل

خوش دیو مینی پہاڑی ادب بچ ہک معتبر ناں ہے، معروف بھی ہے تہ متعارف بھی، اندی شخصیت ہی پر کشش ہے، بچی مقناطیس شخصیت ہین جے مہر رکھنے والا انہاں دار جھکیا جلد ا ہے۔ مینی قلم دے میدان دا اوہ شہسوار ہے جس سُن ادب دے ہر مقابلے بچ حصہ رکھدا ہے تہ ادب دے اُچے مقام تے تھائی پکڑی، اوہ تاریخ دان بھی ہین، تہ شاعر بھی ہین ہور ناں ہی افسانہ نگار ہور ڈرامہ نگار بھی ہین اندے جذبے ہور قلم سُن پہاڑی زبان دی لوئی باڑی کو خوب سگ دتا ہے، اوہ خود حساس قسم دے انسان ہین تہ اندے کلام بچ حساسیت موجود ہے، پہاڑی زبان اندی ماء بولی بھی ہے تہ اندی پسندیدہ زبان بھی اس واسطے انہاں سُن زندگی دے قیمتی لمحات وقف کیے ہین۔

مینی ہوراں دا تعلق کرشن چندر دی محبوب ترین سرزمین نال ہے تہ اسطراں ہی مینی ہور بھی اپنی تہمرتی نال محبت کردے ہین۔ انہاں کو اپنے وطن دار ہک بندہ پیارا ہے۔ تاں ایں اوہ کسی دادر چہل نبیہ سکدے اسدا ثبوت اندے افسانیاں بچ باہندے دسدا ہے۔

مینی ہو راں دیاں لکھتاں بچ ہک پاسے زندگی دے دردناک مسائل ہین۔
 جیہڑے مجبوری، بے بسی، بے کسی، غریبی لا چاری محتاجی درد دھک، غم، ظلم تہ جبر، پسدے
 تہ پہلکھدے اوہ انسان جیہڑے زندگی بچ بے آسرے تہ لا چارہ گئے ہین، پر انہاں
 بچ دوئے پاسے جموں کشمیر داحسن، پیر پنچال دیاں سوہنیاں پہاڑاں دا ذکر، فطرت دی
 کھیڈ، موج تہ میلے کر دے قدرتی نظارے، پیارے تہ محبت دی رسیلی تہ مٹھی زندگی
 دے رنگ، نروٹی تہ بھری حیات دے قصے جیہڑے بندے دے بلی بنے رہے ہین۔
 اُن دیاں لکھتاں تہ قدرتی ماحول داسدھا اثر ہے، اوہ اس لوی تہ نور کو نیہہ پہلا سکیا،
 اندیاں کہانیاں بچ پھلاں نال ہاری سنگاری دیاں وادیاں، بہکاں، مرگاں، برف
 دیاں اُچیاں پگاں والے اُچے پہاڑ تہ مالیاں تے کداڑے مار دے رونس تہ رچھاں
 دیاں کھیڈاں۔ سرسبز نیلے کہنے جنگل، گجدے تہ شونکدے دریاواں داشور، وادیاں تہ
 نکے پھلاں نال پھر پو خوشبوواں تہ ٹھنڈیاں ہواواں، کھیتاں تہ مدانیاں، گویاں دے
 گیت تہ ہالیاں دیاں سوہنیاں آوازاں، بگدر تہ سیف الملوک سی حرفیاں دا بیان
 روحانی حسن دیاں تصویراں اکھیاں دے سامنے آسیاں۔

ہک پاسے پیر پنچال دیاں وادیاں، بہکاں، مرگاں، قدرتی حسن تہ رنگ و رنگ
 نظارے بانکے بہادر ہور با حوصلہ لوکاں داسکن رہیا داسا، اتھا ہی نصیبیاں بچ غربت، مند
 حال، پسماندگی تہ اُن پڑھتاں داکوڑ بھی دسدارہیا۔ جتھا لوک ہر دور بچ ظلم تہ قتل عام
 دیاں ساہ پھوکیاں تہ ساہ گھوٹیاں وارداتاں داشکار ہے۔ اقتصادی نابرابری لٹ، گٹ
 دیو دینی تہ زور زبردستی رہیا ہے۔ بجاں بھی پہاڑی علاقے دیاں بسنیکاں دی ہک بڑی
 آبادی شاہکار کھوجیاں تہ وڈیریاں دے بیہڑے بچ زلدے دسدے ہین۔ بڈھی خور
 حاکماں دے قہر پھرے حکم مندی ہے۔ کھڑ پنچال دیاں بگاراں کر دے رہے۔

مِٹنی ہوراں سُن پہاڑی لوکاں دیاں برتیاں اکھیاں نال دکھیا ہے۔ رُ لے کھلے تہ
 ڈرے تہ کہہراے دے دبے دے تہ کھج خوار بندیاں دیاں ٹھڈ لمکیاں تہ ہتھ بدھے
 منّت عاجزیاں کر دے متھاجیاں بچ چھلڑیاں واسطے تڑندے سہکدے تہ غمگیں ڈٹھے
 دے آسے تہ نال ہی کوری بچ دڈھ نالو حسین کالسریاں کو ظالماں دے تہ جابراں دی ہوس
 دی بلی چڑھدیاں ہونیاں ڈٹھا آسا۔ لسیاں دے سراں تے اگی دے اکیر بلدے
 دکھے، صبرناک نماں بے آسے ہوئے دے لوکاں دیاں دلاں بچ خوف بے عزتی ظلم
 دیاں شینیاں تے چڑتھے دے ڈٹھے۔ اندیاں سینیاں بچ نیزے کھبے دے تہ لہو لہوان
 ہوندے دکھے فرکسراں اندے دل تے اثر نہ ہوندا۔

مِٹنی پہاڑی زبان سکول تہ کالج بچ نیہہ سکھی بلکہ ایہہ اندی ماء بولی ہے ایہہ
 اُندے اندرو اُندی ہے جسراں کاڑاں بچوں پانی اُندا ہے اندیاں کہانیاں بچ جہیڑی زبان
 برتی گئی ہے اوہ پہاڑی زبان دی اصل ہے جہیڑی مِٹنی ہوراں دے اندر موجود ہے جس بچ
 بناوٹ نیہہ ٹھیٹھ پہاڑی ہے وادی بچ یا کرنا ہی لہجہ تہ پونجھی یا میر پوری لہجہ بچ جہیڑا فرق
 ہے بس اوہی ہے۔ باقی زبان ٹھیٹھ ہے تہ نال ہی عصری مسائل کو کہانیاں دی شکل دتی دی
 ہے۔ مِٹنی ہوراں سُن ان گنت افسانے لکھے ہین تہ اندے اسلوب بیان زبان تہ بیان
 تھیں ایہہ گل واضع ہو گیندی ہے جے اوہ لوکاں دادر کہٹ کرنا چہیندے ہین۔
 افسانہ ”عورت“ جس بچ دوسے تہ پھلاں دے کردار دے زیرے بچ کجھ آکھنا
 چہیندے ہین تہ اُن فر دوسے پھلاں کی رچی کے کٹ سرا چا ہڑیا سا۔ پھرے نے لہرے
 نے گچے ہوئے رتورت دوسے نے لتاں نال مکیاں نال۔ چنداں نال، ڈانگاں نال
 ماری ماری نمائی پھلاں نے کوئے سول تہ پھونکرے تے نچھوہ گورے وجود پرسیاں
 کالیاں سولاں چا ہڑی دیتیاں سن۔ ڈری نی کہہرا ہی نی کمنی کُر لانی معافیاں منگنی پھلاں

ہٹھارے اندرونی تہ چھت ورپی فی لمی سل پر آنی بیٹھی سی تہ ہن دوسا بے لحاظ اکھیاں سنگ کھو رنا ہو یا۔ بے شرم تہ بے پردگالیاں نے نیزے کھو ہنا ہو یا پھلاں پر زور ازمان مگروں ہٹھارے نے سامنے آ لے تلے بچ آئی گیا سا۔“

ایہہ کہانی صرف پھلاں تہ دوسے دی نیہہ بلکہ پہاڑی گڑیاں دا اکثر نصیب بجا ہوندا ہے جے اوہ جاہلاں تہ وحشی لوکاں دیاں ہتھاں بچ روزاندے دوسے تہ پھلاں پیدا ہوندے ہین۔ اس بچ پھلاں دا کے قصور ہے ”پر پھلاں نا قصور کے سا؟ شاید ایہہ کے اوہ سوئی سی۔ یا ایہہ کہ ڈاہڈی سوہل سی۔ یا فر ایہہ کہ اوہ ڈاہڈی سادھی سی، جس نے دوسے نے وعدے فی آس پر سردار گامی نا کمر۔ خاوند نارشتہ تہ عورت نا لسا پن چھوڑی کے دوسے نال کاڈھا کری لیا سا۔“

عورت ذات تے ظلم مرداں دا شوق بھی رہیا ہے ہور ظلم کرنا ایہہ اپنا حق بھی سمجھدے ہین۔ چیاں اتھا ہک اقتباس پیش ہے۔

”دوسا تہ پھلاں کی اپنی چاہ، مرضی تہ لوڑ نے مطابق برتتا تہ اپنے حکم نے دا بے تھلے دبی رکھنا چاہنا سا۔ پھلاں سو چیا واقعی اوہ دوسے آستہ گف دار پہیڈھ تھیں بدھی تہ گجھ وی نیہہ سی۔

پر پھلاں چھڑی مڑی پہیڈھ تہ نیہہ سی۔ خالی ہڈ ماس نا بت ہونی تاں گامی سردار نے کمر وی رہی سکتی۔ اوہ تہ جھیکوڈ انسان ہے جس نے اندر سوچاں تہ رتجھاں نا شہر بسیا نا ہے۔ اُس نے دل بچ تہ سدھراں شوقاں نے رت نویں اماہ بھٹے دے ہین۔ پہیڈھ تہ ٹیڈنی اگ تبھائی لمی پی جانی سی پر پھلاں نے ٹیڈنی بچ اسی نیہہ سگوں سینے بچ وی اگ بلنی ہونی سی جیہڑی پہنگھ آلی اگ تھیں بدھی تہ کاہلی، سیک تہ سڑت باہیا کرنی سی۔“

اسی اگ نبھائے تہ ٹھنڈی کیتے واسطے پھلاں گامی کو سٹ کا اسدے نوکر دوسے

نال نہی آسی۔ اس طراں زندگی دی اہو کوڈیا کیں تہ کھٹاس باہندے آندے واسطے مئی
ہوراں سُن اُچے تخیل نال زمینی حقیقت کو سامنے آندا ہے۔

بڈھی تہ سرکاری دفتر اں دی پہچان بن گئی دی ہے۔ مشہور ہے جے ایہہ کہے ہتھ
دی کمائی ہے اسطراں تہند ہر چیز کو پہلیٹ کہندی ہے۔ اسطراں ہی دفتر اں بچ بچ کے
ستھر بندہ بھی بڈھی دی غلاظت نال غلیظ ہو گیندا ہے۔

”جدوں ماہری اس دفتر بچ تبدیلی ہوئی تاں میں ایہہ تکی ہکا بکار ہی گیا ساں۔
کہ اس دفتر بچ تقریباً ہر یک ملازم کہے ہتھ نال کاج کرنا آسا..... چہ اسی تھیں افسر توڑیں
ہر کوئی کہے ہتھ نال ہی کم لینا سا..... اس بارے بچ جدوں میں دفتر نے سنکیاں کولوی
چکھیاں تاں اوہ طوطا نما نکاں اُپر چڑھائیاں نیاں پرانیاں گرد آلود عینکاں تے پچھے تھیں
ماہرے دار حیرانی شک تہ بے سبائی پھر یاں اکھیاں نال نظر سننے ہک دو بے نال، کھسر
پھسر کرنے مشکوٹیاں پھر نے تہ فر اپنیاں اپنیاں فائلاں اُپر نوٹ لکھن لگی پینے..... پر
اس گل نا پھیت جلدی کھلی گیا۔ ماہرے دفتر جو اکین کرنے نے دو بے ہی تہیاڑے رتی
کناری آلی فائیل لمی کے ہک بندہ ماہرے میز نے سامنے آئی کھلتا فر ماڑا جیا سہمیاں ہو یا
سامنے آلی گری پر بھی گیا تہ ملیں بے آگے کچھ نظر سٹی۔ فائیل نے نال ہی ہک لفافہ وی
ماہرے دار کھسکائی دتا۔“

اسطراں دی گینداں اسدے سماں بچ زندگی دا ہک حصہ بن گیا دا ہے اسدا اثر
صرف ہک دولوکاں تے بیہ ہوندا بلکہ پرے معاشرے کو غلاظت نال ظلم دے حوالے کر
چھوڑ دا ہے۔

ہک افسانہ ”بنجواں موسم“ زندگی دیاں دردناک مسئلیاں دار اشارہ کردا ہے
جیہڑے ہک مدت تھیں جموں و کشمیر دا نصیب بن گئے دے ہین۔ کجھ اقتباس پیش ہین۔

”جدوں تنہرتی پر پنہواں موسم پہنکلیا سا
 لہو لہو سورج بستی پروں چھڑکنا لنگھیا ساتھ بڈاں بچ
 فصلاں فی جائی اگیاں
 لاشاں پکیاں لاشاں نے کھلاڑے لگے۔
 تہ فیہ لاشاں کھر آیاں سن.....
 گچھ چر مگروں سگھیاڑی بچ کیڑ
 لکڑاں فی ترٹا ہٹ
 رچھونی چیاؤں چیاؤں
 گھھیل آلے پاسے گٹاریاں نا کہو نکار
 تہ فوجی بوٹاں نا کھڑکار
 فوجیا میں تکی.....
 ”بی بی ادھر سے دشمن کا کوئی آدمی تو نیہہ گزرا“

جداں
 چھیرے نال سر کھنچے ہوئے جواب دتا
 نیہہ ڈٹھا
 پہا یو۔ میں کوئی نیہہ ڈٹھا.....

اسطراں دے مسئلے زندگی دا ہک بجا حصہ بن گئے دے ٲین جہاں کو کسی بھی طور کئی
 نیہہ کیتا جُل سکدا پر ایہہ آگ تہ اسدا سیک تینی ہو راں سُن بڑی خوبی نال باہندا کیتا
 ہے۔ جتھے جداں دا کھر آلا فوج نال پہنار چائے دیاں جُلدا ہے تہ اسدا جوان پُتر
 کلاشکوف والیاں نال پہنار چائے دیاں مُردا ہے۔ پتے موقعہ تے جداں دا کے حال

ہوندا ہے اُس دے جذبات، غم تہ درد، کھتوے تہ بے بساہی دا اندازہ لینا کئی مشکل گل
 نیہہ۔ جنداں کو کون اس گل دا یقین دیاں سکدا ہے جے ایہہ دوئی گروپ آپا پنج ٹکرس
 نا۔ ”جنداں کی پتہ سا..... ہنیں دوئے طراں لڑن۔

ہک دو جے نی کھبہہ کھبڑی اڈاسن۔

ہسکار تہ گڑکار اٹھسن۔“؟

اس افسانے پنج جموں کشمیر دے ہر کبر دی کہانی ہے، ایہہ ہک سچی تہ کوڑی
 (کہڑوی) گل ہے۔

ہک ہور افسانہ ”جوف“ ہے۔ اس افسانے پنج سماج دے اندرادی اوہ کالکھ
 سامنے دسدی ہے۔ جیڑی صاف کپڑیاں تلا چھپائی گئی دی ہوندی ہے۔ امیری غریبی دا
 امتیاز قوم تعصب کو لو بدھ کا زہریلا بن گیا دا ہے۔ ہک مزدور جس دے پھٹے دے پُرانے
 کپڑے، مٹی نال تھپیا دا جٹہ، فاقیاں نال صنعت کھیندا ہویا بھی اوہی انسان ہے جیڑی
 باقی دے صاف ستھرے کپڑے تہ آرام دی زندگی، جینے والے ٹھنڈ پھر کا کھانے کھین
 والے اس گل کو پھل گیندے ہن جے اندی زندگی اندا آرام اندی راحت اندی غذا
 سب اسی غریب دے خون تے مہیا ہوندی ہے۔

”گلا ڈا ہڈا ٹھکنا سا۔ تاپ نال اُس نا وجود پہنکھنا پیاء سا۔ جسراں اُس اندر
 پہنا بڑ پگنے پئے ہوون۔ دوپہرین کڑکھنی تہپ پنج رمبا چلانے تہ باہنے راہنے ہوئے گرمی
 ہسرد نالے مشقت تہ پہنکھ نال جد اُس اندر ساڑ پین لگنی تاں اوہ ٹھنڈے پانی آلی باولی
 نال منہہ لائی چھپک لانا رہنا سا۔ بے توڑا پانی ڈا پھری ڈا پھری اُس نال ٹھنڈ آ پھری
 گیا سا۔ فر آکڑاں تہ اباسیاں اُس نے سریر کی توڑی دتا۔ پنڈے ور لوندر اں چڑھی آیتہ
 ٹھنڈ نال دگ دگ لگی پیاء۔“

گڈی بچ چڑھ گیا تہ سارے کُریے نظر مار لیس تہ اسدی نظر ڈرا سورا پچھادی سیٹ
تے گئی جتھا ہک سیٹ خالی آسی پر جس ویلے گلے سُن سیٹ تے بہنے دی کوشش کیتی تہ اس
نال کے برتاؤ ہوندا ہے۔

”جد گلے انہاں کی اگے کری بہنے نی کوشش کیتی تاں ہک باؤ بڑی حقارت نال
گلے کی کھسکیا۔“ پریس ہٹ اوئے توں تاں اُپر ہی چڑھنے نی کوشش کرنا پیا ایں۔
”جی..... مگی وی سیٹ ور بنھ دیو“ گلہ اپنے صافے کی ٹھیک کرنے ہوئے
بولیا۔

”سیٹ ور بنھ دیو.....؟ خان..... شکل تکی ایہی اپنی، گندہ جواں نال پھر یا ناں۔
جا کوئی ہور سیٹ تک باؤ نے رُعب سٹیا۔“ باؤ جی دے اپنے کلیجے بچ چھدے لفظاں
دیاں احساس سُن جیاں گلے کو سپا دا ڈنگ مار یا۔ غربت تہ مند حالی تہ بد نصیبی دی لید اس تیز
رفتار گڈی بچ بھی اُس دا چپکھا کردی رہی۔ اس طراں گلہ جانیو جانیو دھتکارن ہو یا ہر کسی
سُن اس نال مندا کیتا اُتھا توڑیں جے کسی سُن آپا کول بائی پکڑ کا کھلن بھی نیہہ دتا۔ ہمیں
جانی شور شرابا بھی ہو یا تہ آخر کار کلینڈر سُن گلے کو چھلے بوئے بچ کھلنے دی صلاح دتی
چھٹ کھڑی بچ ہمیں کیری اتوں بس موڑ کندیں سدھی تلاں ہمیں دبانچ..... گلہ بوئے
بجو باہر تہ باقی سواریاں سمیت بس ڈھوہنگے ناڑا بچ..... چیاوٹ بچ گئی گلہ سُن دکھیا جے اوہ
زندہ ہے فر ہک نظر اس حادثے دا بانئیں اس کو کسی ڈرامے نالو سارے سین اُکھیاں اگا فر
گئے ”مرو میں کے کراں“ گلہ سُن رہا چایا کھر ادارٹن لگا چند قوم ٹریا فر اسدے دل بچ
رحم جا گیا ہک ہی چھوٹ بٹی تہ بس گچھ کا کپن لگا باریاں کوھلیاں زخمیاں کو کڈھن
لگا۔“ اسطراں مینی ہوراں دے ہر ہک افسانے بچ یا پہاڑی افسانیاں بچ زندگی دے
مسائل پیش کیتے گئے ہن۔ مینی ہوراں دا ہک افسانہ ”شیرنی“ ہے جس بچ سردار غلام علی

تہ اسدی تہیو دے کرداراں دے ذریعہ اوہ مسائل بیان کیتے گئے ہین جہیز دے ہر ہک پہاڑی علاقیاں بچ رہن ولے مالداراں کو پیش ایندے ہین اس افسانے بچ رچی کردار کو مینی ہوراں سُن پہاڑی گڑیاں دی بہادری تہ دلیری دانمونہ بنایا ہے۔

مینی ہوراں دے افسانے کسی کسی جائی داستانوی رنگ بھی پیش کردے ہین پر حقیقت نگاری تہ زندگی دے حقیقی مسائل تے بڑی پکڑ رکھدے ہین۔ انسان دی زندگی دے دردناک مسائل عموماً اندیاں افسانیاں دا موضوع ہوندا ہے۔

پر زندگی جیاں جیاں اگا بدھدی ہے تہ مسئلے بھی بدھے جلدے ہین نویں دور دے نویں مسائل پیدا ہو رہے ہین۔

اسکے..... خواجہ پرویز دلبر

پہاڑی زبان ہور اسدیاں شاخاں

زبان اسدے جذبات تہ خیالات دا ذریعہ ہے۔ اسی دی بدولت انسان کو عام حیوانان دے مقابلے حیوان ناطق آکھیا گیا دا ہے۔ سچ کچھو تہ زبان سُن ہی دُنیا کج تہذیب و تمدن ہور مل جُل کے رہنے، بسنے دی بنیاد رکھی دی ہے۔ اگر زبان ایجاد نہ ہووے آتاں انسانی معاشرتی تہ تہذیب دے بارے سُننے کو کچھ بھی نہ ملدا۔

زبان کدوں ہور کتھے وجود کج آئی۔ اسدے متعلق وقت تہ جائی داپتہ دھسنا کافی مشکل ہے بلکہ بولے گینے والی یا تقریری زبان دی قدامت تھیں ہجا اندازہ ہوندا ہے۔ جیہاں روزِ ازل تھیں انسان دے نال آئی دی ہے۔ سوال ایہہ پیدا ہوندا ہے جے زبان کس طراں وجود کج آئی اسدا اندازہ لینا مشکل نیہہ، شروع کج ہک زبان آسی جہیز دی آدہ دے زمانے کج بولی گیندی آسی۔ اُس تھیں بعد جد لوک بدھدے گئے تہ قوماں بندیاں گیا زبانان تہ بولیاں بھی بدھدیاں گیاں۔ اِج کل دُنیا کج ہزاراں زبانان بولیاں گیندیاں ہین ہر قوم دی اپنی اپنی زبان ہے۔ ایہی زبانان اُن دے اظہار دا ذریعہ ہین۔

تہ اسدی تہیو دے کرداراں دے ذریعہ اوہ مسائل بیان کیتے گئے ہین جھپڑے ہر ہک پہاڑی علاقیاں پنج رہن ولاے مالداراں کو پیش ایندے ہین اس افسانے پنج رچی کردار کو مینی ہوراں سُن پہاڑی گرویاں دی بہادری تہ دلیری دا نمونہ بنایا ہے۔

مینی ہوراں دے افسانے کسی کسی جائی داستانوی رنگ بھی پیش کردے ہین پر حقیقت نگاری تہ زندگی دے حقیقی مسائل تے بڑی پکڑ رکھدے ہین۔ انسان دی زندگی دے دردناک مسائل عموماً اندیاں افسانیاں دا موضوع ہوندا ہے۔

پر زندگی جیاں جیاں آگاہدی ہے تہ مسئلے بھی بدھے جلدے ہین نویں دور دے نویں مسائل پیدا ہو رہے ہین۔

.....
ایست احتیاط نال کم رکھدا

خبر کسی تفریق

تال

پادشاہ

۱۲۱ سن

کے ہے اگر

سن

عام رائے ایہہ ہے جے شروع بچ انسان سُن اپنی معاشی تہ سماجی ضرورتاں ہور جذباتی کیفیات دے اظہار واسطے کجھ آوازاں کڈھیاں ہوسن۔ لوکاں سُن جسم دی حرکتاں تہ سکون ہور موقع دی مدد نال انہاں آوازاں دے مفہوم کو سمجھیا ہوسی۔ اسی طراں ہر ضرورت ہر جذبے تہ ہر خیال دے اظہار واسطے مختلف آوازاں کڈھیاں ہوسن، آستے آستے انہاں آوازاں دے معنی مقرر ہوئے ہوسن۔ تبادلہ خیال واسطے ہک بولے گینے والی زبان وجود بچ آئی ہوسی۔ جتھے تک زباناں دی لکھائی والی صورت دا تعلق ہے اوہ بھی تقریباً اسی اندازے نال وجود بچ آئی ہے۔ انسان سُن پہلیاں اشاریاں نال اپنی گل آکھیا ہوسی۔ جھپڑیاں چیزاں موجود ہون آ انہاں چیزاں کو سمجھنے واسطے خطوط، خاکے ہور تصویراں بنا کے اشارے کیے گئے ہوسن۔ فراہ خطوط خاکیاں ہور تصویراں کو اظہار خیال واسطے ہمیشہ استعمال گیتا گیندا ہوئے آتے اوہی اشارے فر حروف بن گئے ہوسن۔

زبان دلاں کو جوڑنے داکم کردی ہے لہذا زبان دی فطرت تھیں واقفیت ہونی ہر کسی واسطے ضروری ہے۔ اتھے اٹھارہویں صدی بچ انگریزاں دا عمل دخل جد باضابطہ شروع کیتا ہور انہاں کو کامیابی حاصل ہوئی۔ قومی سطح تے لسانی مسلیاں کو حل کرنے واسطے لسانیاتی نقطہ نظر دی ضرورت پیندی ہے۔ معیاری زبان، قومی زبان، سرکاری زبان، علاقائی زبان، کاروباری زبان وغیرہ کئی قسماں ہین۔ جہاں کو سمجھنے تہ اندامقام متعین کرنے واسطے لسانی فطرت تہ نقطہ نظر کو سامنے رکھنا ضروری ہوندا ہے۔

کسے زبان دی ترقی تہ اُس دی حفاظت دا دار و مدار اُس زبان دی لسانیات تے ہی ہوندا ہے۔ اُساں کو انہاں اصولاں تے نظر رکھنی ہوسی لسانیات ہک ہجا علم ہے جس بچ زبان دے مطالعے واسطے زبان دا ہی سہارا کہننا پیندا ہے۔ یعنی لسانیات دا مواد تہ موضوع بھی زبان ہے ہور اس دے مطالعے دا ذریعہ بھی زبان ہے۔ لسانیات بچ زبان دوہرا

کر دار ادا کردی ہے اس واسطے اس دے استعمال پنج نہایت احتیاط نال کم کہندا جلد اے۔

پہاڑی بھی ہک قدیم تہ مشہور زبان ہے۔ اس طبقے پنج بغیر کسی تفریق دے مسلم، ہندو، ہور سکھ بڑی تعداد پنج شامل ہین ایہہ لوک اس زبان کو اپنے ماضی الضمیر دی ادائیگی دا ذریعہ بنا رہے ہین۔ اگر اس زبان کو ماضی دے جھروکیاں پنج دکھ جملے تاں اسدا ماضی انتہائی تاناک نظر ایندا ہے۔ کیا نلکے کے اس زبان سُن کئی دانشوراں، پہادراں، قلمکاراں تہ شاعران کو پیدا کیتا دا ہے۔ اس زبان نال تعلق رکھنے والے کئی حکمراناں سُن ملک دے کئی حصیاں تے حکمرانی دے جو ہر بھی دیسے دے ہین جدکہ حالات دی تیزی تہ غضب والی وہا سُن ۱۹۴۷ء پنج اس قبیلے کو دوواں حصیاں پنج سرحدی لکیراں دے ذریعے بنڈھ کے کمزور بنا سٹیا۔ جس دی وجہ نال پہاڑی لوک کمزور تہ پسماندہ قوماں دی فہرست پنج قید ہو کے رہ گئے۔ کدے قوماں اُتے تہ کدے کدے ملکا تے حکومت کرنے والی ایہہ قوم زمانے ہور حالات دے تھپڑاں کو برداشت نہ کر سکی، ہندوستان دی آزادی دے بعد ایہہ بہادر قوم اج ملک دی سرحدی تہ پہاڑی علاقیاں پنج کسمپرسی دی زندگی گزار رہی ہے۔ اگر آسین صرف اس زبان دی تاریخ تے نظر سٹاں تہ پتہ چلدا ہے کہ صدیاں اس زبان سُن دوہیاں زبانناں تھیں لفظاں دی ذخیرہ اندوزی کیتی دی ہے ہور آج بھی کر رہی ہے۔ اس واسطے آساں کو اس زبان پنج آسانی نال سنسکرت، ہندی، اردو، فارسی، عربی، ترکی، راجستھانی، ہریانوی، گجراتی، ڈوگری، گوجری تہ کشمیری زبانناں دے بے شمار الفاظ مل سکدے ہین۔ اس زبان سُن انتہائی وسعت قلبی نال انہاں کو اپنے اندر جاء فراہم کیتی۔ اس واسطے پہاڑی زبان کو ہند آریائی زبانناں پنج شامل کیتا جمل سکدا ہے۔ جتھے تکر اس زبان دے رسم الخط دا تعلق ہے تاں مختلف زمانیاں ہور مختلف علاقیاں پنج اس دے رسم الخط

بھی مختلف رہے دے ہین۔ جس طراں ٹاکری دیوناگری ہور شار دلہی جھیر دی کھے پاسیو لکھی جلدی آسی، صدیاں تک ایہہ زبان اسی رسم الخط پنج لکھی پڑھی جلدی رہی۔ زمانے دی تبدیلی دے نال اس پنج بھی تبدیلیاں ایندیاں گیاں۔ اتھے تک کہ ایہہ زبان صرف بولنے تکر محدود ہو کے رہ گئی۔ اس زبان پنج کوئی بھی علمی تہ ادبی کم نہ ہو سکیا گزشتہ ہک ڈیڑھ صدی تھیں اس زبان پنج کجھ کم کیتا گیا داہے اس کو محفوظ رکھے واسطے فارسی رسم الخط دا سہارا کھنڈا گیا جھیر اُج تکر جاری ہے۔ ہُن اس زبان کو فروغ دینے واسطے جموں و کشمیر پنج ریڈیو کشمیر سرینگر۔ دور درشن تہ خاص کر کلچرل اکیڈمی اُگے بدھ کے حصہ کھن رہے ہین۔ حالاں کہ ماضی پنج ایہہ زبان پنج سارے بادشاہواں دی ماء بولی ہونے دے ناطے اُندے دور اقتدار پنج سرکاری زبان بن کے لوکاں دیاں ضرورتاں کو پورا کردی رہی ہے۔ جہاں بچو کجھ ایہہ ہین۔ راجہ پورس جھیر اُج جہلم تھیں چناب تکر دی سلطنت دابادشاہ آسا۔ ہک راجپوت راجہ جس دی دارا السلطنت پوٹھوہار (موجودہ پاکستان دا اسلام آباد شہر) آسی سرکاری زبان بھی ایہی زبان آسی۔ ماہر لسانیات اس گل تے متفق نظر ایندے ہین کہ پہاڑی مختلف علاقائی ناواں نال ہی صحیح مگر شمال مغربی برصغیر دے ہک بڑے علاقے پنج حکمران رہی ہے۔ جس طراں موجودہ ہندوستان تہ پاکستان دے زیر انتظام کشمیر پنج جہاں بادشاہواں حکمرانی کیتی ہے اُندے ناں اسطراں ہین۔ سلطان مظفر خان۔ ہیبت خان، محمود خان، حسین خان، زبردست خان ہور راجہ شیر احمد خان وغیرہ قابل ذکر ہین۔ اسطراں انہاں پہاڑی سلطاناں دی حکومت ۱۶۴۴ء دے قریب قائم ہوئی آسی جسکو ۱۸۵۴ء پنج ڈوگرہ حکومت دے مہاراجہ گلاب سنگھ سُن ختم کر دتی آسی۔

مشہور مورخ ہین دے مطابق پیر پنچال دے لہندے والے علاقیاں تھیں کھن کے ہماچل پردیش دے اُتلے علاقیاں سمیت گرھوال (اُتر اکھنڈ) ہور نیپال تک پہاڑی علاقہ

ہے انہاں علاقیاں پنج آبادقواں کو پہاڑی قرار دیتا دا ہے ہور اندی بول چال دی زبان کو پہاڑی زبان دے زمرے پنج رکھیا دا ہے۔ مورخہ سن پہاڑی کو ٹرواں حصیاں پنج بندھیا ہے۔

مشرقی پہاڑی۔ پہاڑی زبان دی ایہہ شاخ نیپال پنج بولی جلدی ہے اسکو مقامی لوک خوشورہ (Khashora) دے ناں نال جانے ہین۔

۲۔ مرکزی پہاڑی۔ پہاڑی زبان دی ایہہ شاخ اتر اکھنڈ پنج بولے گیندی ہے اُتھے اسکو گڑھوالی تہ کماونی آکھدے ہین۔

۳۔ مغربی پہاڑی: ایہہ پہاڑی زبان دی ترہی شاخ ہے۔ ہک اندازے دے مطابق پاکستان زیر انتظام کشمیر پنج ۹۶ فیصدی بولے گیندی ہے۔ جد کہ اُتھے جموں و کشمیر پنج بھی ایہہ زبان بولنے والیاں دی کوئی کمی نیہہ جسطراں کہ پونچھ، راجوری، کپواڑہ، سرینگر، گاندربل، بدگام، بارہمولہ، آنت ناگ وغیرہ لگ بھگ سارے ضلعیاں پنج بولے گیندی ہے۔ مغربی پہاڑی: مغربی پنجابی نال کافی حد تک ملدی جلدی ہے۔ ڈاکٹر شوکت سبزواری دے مطابق پشماچی زمرے دیاں زبانناں۔ مغربی پنجاب دی زبان ہے جہیڑی پاکستان دے راولپنڈی سرگودھا، ملتان، ہور بہاول پور دے علاقیاں پنج بولی جلدی ہے۔ ایہہ زبان اپنے گرائمر، صوت، ہور لفظاں دے لحاظ نال پنجابی تھیں مختلف ہے ہور ایہہ زبان پہاڑی یا پوٹھوہاری آکھال دی ہے۔

ایہہ کتنی قدیم زبان ہے اسدا اندازہ اس گل تھیں لگدا ہے اسدی جنم بھومی قدیم گندھارا ہے جسکو درستان بھی آکھدے ہین۔ ایہہ علاقہ گندھارا تھیں جہلم تکر ہے اس پنج ساریاں بولیاں بولے گیندیاں ہین تہ نمائندہ بولی ایہی ہندکو آسی جسدا عمومی ناں پہاڑی ہے۔ ایہہ زبان کتنی قدیم ہے اسدا اندازہ کئی شہادتیاں تھیں ملدا ہے۔ جے ”بھرت

”کھتا“ کتاب بھی اسی زبان پنج پہاری زبان پنج لکھی گئی دی ہے۔ جس کو شمالی ہندوستان پنج اُردو دی پہلی کتاب تصور کیتا گیندا ہے۔

جناب ظفر اقبال منہاس صاحب اپنے ہک مضمون جموں و کشمیر دے پہاڑی لوک زبان و ثقافت پنج رقم طراز ہیں۔

”جے تواریخی آثار تہ شہادتیں اس گل تے دلالت کردیاں ہین کہ شہنشاہ اشوک دے عہد تھیں کئی سو برس پہلے پہاڑی زبان شاردا پیٹھ ہور اُسدے آسے پاسے دیاں علاقیاں پنج بولی گیندی آسی۔ شاردا دا ایہہ علاقہ بدھ مت دی تبلیغ دا کئی سالوں تک مرکز رہیا۔ اشوک دے دور پنج بدھ مت کو کشمیر پنج عروج حاصل آسا ہور شاردا پیٹھ پنج بدھ مت تے کھوج ہور تحقیق داکم زوراں تے آسا۔ آکھے گیندا ہے جے اُس زمانے پنج سنسکرت ہک مشکل (اوکھی) زبان بن کے رہ گئی دی آسی۔ ایہہ عام بول چال دی زبان نہ آسی اس واسطے بدھ مت کو پھیلنے واسطے ہک سادھانہ عام فہم زبان دا انتخاب کیتا گیا۔ جس پنج سنسکرت دیاں کجھ اصطلاحواں دے علاوہ مقامی پراکرت کوئی ہور نیہہ اُنہاں تہیاڑیاں اُتھے مقامی سطح تے بولی گیندے والی پہاڑی آسی۔ جس واسطے ہک نواں رسم الخط ایجاد کیتا گیا دا آسا۔ جس کو شاردا لپی دانان ونا گیا۔“

ہُن سوال ایہہ پیدا ہوندا ہے جس زبان دا ماضی اتنا روشن رہیا دا ہووے جس کو بادشاہواں اُن اپنی سرکاری زبان دی زینت بخشی ہووے، جس دے بولنے والیاں دی اتنی بڑی تعداد ہووے کہ باقی ملکاں تھیں ہٹ کے صرف جموں و کشمیر پنج ہی ۲۴ لکھ تعداد ہے۔ ڈاکٹر مرزا فاروق انوار صاحب فرمیندے ہین جے ”پہاڑی زبان دیاں جغرافیائی حدیں ہماچل تہ اُسدے آہند گماہند دیاں ہمالیائی ریاستاں تھیں شروع ہوندىاں ہین تہ ہندوستان دے شمال مشرقی ہمالیائی سلسلے دے نال نال ہوندىاں ہوياں ضلع ہزارہ

(پاکستان) تکرپچیاں ہین۔ بعض شہادتیں دے مطابق، اتھے ہی بس نیہہ ہوندی بلکہ اس زبان دے آثار افغانستان دے بعض علاقیاں پنج بھی نظر آئندے ہین۔ اتھے ہی نیہہ بلکہ سویت یونین دے تسلط تھیں نکلنے والیاں بعض ریاستاں پنج بھی اس زبان دی موجودگی دی گواہی ملدی ہے۔ ”پہاڑی زبان دنیاویاں کئی زباناں دے لفظ اپنے اندر سمبال کے رکھی دی ہے ہور کئی زباناں نال حد توں زیادہ ملدی جلدی ہے۔ مثلاً ہندی، پنجابی، ہریانوی، گجراتی، راجستھانی، ہماچلی، ڈوگری، گوجری، راولپنڈی دی زبان سرائیکی سندھی ہور اُردو۔ اس طراں اس زبان دے پہلے تاریخ دان کوئی پہچان نہ کر سکدے آسے۔ کدے اسکو پنجابی دے زمرے پنج شمار کردے آسے تہ کدے باقی زباناں نال۔ بہر حال پنجابی تہ پہاڑی ہک چہرے تے دو اکھیاں ہونے دے برابر ہین کیاں کہ اگر اندے ناں الگ الگ ہین جد کہ بنیادی طور تے انہاں پنج کوئی خاص فرق نظر نیہہ آئندا۔ نکسالی پنجابی پہاڑی نال پنج زیادہ ملدی ہے۔ اس واسطے اگر ایہہ آکھیا جے کہ اُردو جس ویلے وجود پنج آئی پہاڑی زبان دا بھی اُردو زبان بنینے پنج اہم رول رہیا ہے تہ بے جا نہ ہوی۔ پہاڑی زبان دیاں ترے بڑیاں شاخاں ہین جس طراں کہ پہلے عرض کیتی جے مشرقی پہاڑی ۲ مرکز ی پہاڑی ۳ مغربی پہاڑی جد کہ جھینڈی ایہہ تریخی شاخ ہے اس پنجو بھی کجھ شاخاں نکلی دیاں ہین مثال دے طور تے۔ ہندکو، پوٹھوہاری، ملتان ی، سرائیکی، کاغانی، میرپوری، جد کہ کشمیر پنج اسدیاں کجھ ہور شاخاں بھی ہین جس طراں کہ پونچھی، رام بنی، کاغانی، پار ی۔ پونچھی: ایہہ شاخ پونچھ تہ راجوری پنج بولے گیندی ہے اسدے علاوہ وادی کشمیر پنج بھی اکا دکا جائیاں پنج صرف اوہی لوک بولدے ہین جھینڈے پونچھ تو ہجرت کر کے آئے دے ہین۔ مثلاً ٹنگمرگ شویاں وغیرہ۔ اس شاخ پنج ”د“ دے بدلے لون استعمال کردے ہین تہ کجھ لفظ ڈوگری نال ملدے جلدے ہین۔

۲: رام بنی: ایہہ پہاڑی زبان دی شاخ رام بن دے علاقے پنج بولے گیندی ہے۔ کاغانی۔ پہاڑی زبان دی کاغانی شاخ انہاں لوکان دی زبان ہے جھیرے کاغان تھس ہجرت کر کے جموں و کشمیر پنج بے دے ہین۔ ایہہ لوک آج بھی کاغانی آکھال دے ہین۔ انہاں پنج بھی کئی ذاتاں دے لوک شامل ہین۔ پرانیاں بُرگاں کولوسنیا دا ہے جے پہلے کسی زمانے پنج کاغان علاقے پنج برف حد تھیں زیادہ پئی آسی جس نال سارا علاقہ ڈُب گیا آسان لوک اُتھو ہجرت کر کے جموں کشمیر پنج بسن لگ گئے۔

پاری: اس شاخ نال تعلق رکھنے والے لوکان کو ”پارے“ تہ کشمیر زبان پنج ”پارم“ یا ”لہرم“ یعنی پارو آنے والے یا پار کے آکھے گیندا ہے ایہہ لوک پاکستان دے مختلف علاقیاں تھیں آکے کشمیر پنج بے دے ہین خاص کر ضلع کپواڑہ۔ بانڈی پورہ تہ گاندر بل پنج۔

پہاڑی زبان دی ایہہ شاخ بہت آسان ہے۔ پنجابی تہ اُردو نال پنج زیادہ ملدی ہے کسی کسی جائی انہاں کو عام لوک پنجابی بھی آکھ دے ہین۔

کے ڈی مٹی صاحب شیزازہ پنج پہاڑی زبان دیاں ہور دوشاخان بھی دہسدے ہین چبال تہ میر پوری۔ جھیریاں جموں و کشمیر پنج بولے گیندیاں ہین۔ بہر حال انہاں ساریاں شاخان کو ملا کے ہک عمومی ناں رکھیا گیا دا ہے جسکو پہاڑی زبان آکھ دے گیندا ہے۔ جسطراں اسداناں رکھیا دا ہے اسی طراں اس واسطے نشریاتی تہ یا عمومی زبان بھی ترتیب دینے دی ضرورت ہے۔ جھیریاں سہل تہ آسان ہووے ہور ساریاں بولنے والیاں دی سمجھ پنج آجیے۔

پہاڑی ماہیہ بچ مزاح

ماہیا اساہڑے لوک ورثے یا لوک ادب نی سب تھیں خوبصورت، دلشین تہ موثر صنف اے۔ ایہی لوک گیت جتنے پُرانے ہین اتنی ہی انہاں بچ تازگی، شگفتگی، توانائی ہو رد تہ سوز چیا بیانا اے۔ تہذیب تہ ثقافت نی تاریخ لکھنے والا جس ویلے وی قلم چکنا اے، اوہ صدیاں ور کھنڈے نے لوک ورثے (ادب) نی لوہ بچ ہی آج نی تہذیب و تمدن ہو ثقافت نے خط و خال باندے کرنا اے۔

لوک ادب کسے وی قوم نے صدیاں ور کھنڈے ہوئے تجربیاں ہو رمشاہدیاں نا آئینہ دار ہونا اے ہو ر اسے نے ذریعے اسیں پچھلے دور بچ رہن والیاں نے رسم و رواج، عادات، عقیدیاں، طرز زندگی، انہاں نیاں خواہشاں، خوشیاں، غمیاں ہو خیالات کی بہوں چنگے طریقے سنگ سمجھنے نے قابل ہو سکے ہاں۔

لوک ادب بچ ماہیہ نی توانائی ہو ر تا شیر تھیں کون مگری سکنا اے۔ ماہیہ نیاں کئی اک قسماں ہین، جیہڑیاں موضوع ہو رمعنی نے لحاظ نال مقرر کیتیاں گئیاں ہین۔ جہاں نا تذکرہ ”ہندو اصنافِ سخن“ بچ تفصیل نال دتا گیا نا اے۔ اتھے اسیں پہاڑی بچ مزاحیہ ادبے حوالے نال ایچے ماہیہ پیش کر رہے ہاں، جہاں بچ مزاح نی شگفتگی ہو ر شوخی وی

اے ہو وطنز نے تیر دی:

میرے چنے چکھے ہاڑی آ
لوکاں بیاہ کیتا
ماہری قسمت ماڑی آ

ہتھ مٹھا بنگ ماہیا
آساں پسند کیتا
تیرا مُشکی رنگ ماہیا

میرے چکھے چکھے آنی ایں
اگوں تیری ماء جلدی
کیوں قید کرانی ایں

کوٹھے تے اگیٹھی آ
تیرے چکھے کُتا لکيا
میں شابا کیتی آ

شروکاں اُتے جیپ آئی آ
سِدھا سِدھا کُر ماہیا
لتاں کھانے دی نیت آئی آ

کن کانٹے پائے ہوئے نی
مُرُ مُرُ کیوں تکنیں
ہڑے پیسے لائے ہوئے نی

کھوتی ہل پیٹی باہندی آ
لوکاں دا ٹھٹھا محول
ساہڑی روزی کماندی آ

ساگ تر بڑے دا
آج تیرا ماہی دے ڈٹھا
جیاں کھوتا رُ بڑے دا

سپ ماریا گتکے نال
ہک تیرا لک پتلا
دوجا رُنی این لکے نال

لنگری وچ گٹ پشتہ
میرے کولوں کے منگنا ایں
میری ماؤ کولوں منگ رشتہ

گو بھی دا پھل ہوسی
چھلیاں معاف کرو
اگوں کدے وی نہ پھل ہوسی

شرکاں تے گہٹی اے
کالا شاہ ماہیا
کسے پالش کیتی اے

کن کانٹے وے پائے ہوئے نی
پتلے وے لک والیے
ساہڑے خون سکائے ہوئے نی

تہاگا سوئی جوگا
جادو ادہ کرساں
نہ رہیں دوئی جوگا

دانا پتے دا
گلی گلی پیا پھر دا
بیوپاری عشقے دا

نکی کبابے دی
ڈولی وچ نہ پیندی
پہلی رات عذابے دی

ہٹیاں اُتے لون ہووے
اُساں میں تاں سمجھاواں
جے ماہی زکا معصوم ہووے

بالن شکے وے شکے
آ دوئے نکل جلاں
کیہڑے روندے نی نکلے

آج نے جدید دور پنچ وی اساہڑے شاعر ایں سُن ماہیے نی اِس پیاری صنف نے
بابدے واسطے بہوں ہی اہم کردار ادا کیتا اے۔ پہناویں جے مزاحیہ ماہیے کہٹ آکھے
گئے ہین لیکن اِس صنفِ سخن کی مزاج نال سجانے پنچ کوئی کمی نہیہ چھوڑی اے۔ انہاں پنچ
خالص مزاج وی اے ہور طنز نے ذریعے مقصدیت نے پہلوناوی خیال رکھیا گیا اے۔
ملاحظہ فرماؤ سلطان سکون نے کجھ مزاحیہ ماہیے:

سونے دا پن ہوندا
کل تیرا ہٹول ڈٹھا
چٹیاں ہٹا کے دا جن ہوندا

چٹی میم دی اُن ماہیا
میں زری سندی آں
توں آٹا گن ماہیا

ماہیا بگل کے بُنھ کیتا
لوکاں خصم کیتے
آساں خصمی دا تھن کیتا

کم دواں دا ہوندا اے
میں ٹی وی دیکھدی آں
ماہیا کپڑے تھوندا اے

کوئی بوٹا ریٹھے دا
کیڑا سوہنا لگدا اے
ماہیا کھوتے تے بیٹھے دا

رنگ لایا طوطے تے
ماہیے مری کھڑیا
می بہال کے کھوتے تے

کھر بدھا ہو یا کہہ کھاسی
ماہیے آں بگل چھوڑو
آپے چر کے مڑ آسی

دمہ کیتا ناڑے تے
مری وی میں سیر کیتی
ماہیے دے کندھاڑے تے
اسلم وجدان ہو راں نے کجھ مزاحیہ ماہیے ملاحظہ فرماؤ:

کوٹھے داروں آ ماہیا
بڑی سیفوکیشن اے
ملک شیک پلا ماہیا

مسقط گو ماہیا
روپ ڈی ویلیو اے
اتھوں ڈالر ٹھو ماہیا

ٹی وی آن کرو
مائینڈ یو آر لنگوتج تے
ڈریس ول وی تنہیاں کرو

پٹاٹو پکا چھوڑو
سم گیٹ آر کمنگ
چنیر دی لا چھوڑو

بہن پکا چھوڑاں
اف یو ڈونٹ مائنڈ
وائٹ واش کرا چھوڑاں
ہُن کچھ مزاحیہ مایے نیاز سواتی ہوراں نے:

ماہیا ہسدا ہساندا اے
ماہیا نہ ہووے تے
کہنار کھانے کو آندا اے

ڈنڈا لوہے والا نیہہ پھجدا
درجن رُٹیاں نال
میرا ماہیا نیہہ رجدا

پتلا دا تالا اے
بچوں ماہیا پوری شے اے
اُتوں پہولا پہالا اے

ڈوگی وچ بہیکو اے
اسی چُپ کیتے بندے
ساہڑا ماہیا گلوکھر اے

☆

پانی لسی جائی چبدا اے
لوکاں توں ڈردے درے
آ کے میرے تے گجدا اے

☆

ست برگے دا پھل ماہیا
غلطی تیری اے
میرے نال نہ گھنل ماہیا

☆

مسکین علی:

ماہیے دا وے خیال آیا
ساہڑیاں تعلیمیں تے
بھوں ڈاہڈا زوال آیا

☆

سرے اُتے چا کھاری
چار اکھر نہ پا سکیں
تیری ڈگری دے کس کاری

کھاری اُتے کھاری اے
حالت نکلے سکولے دی
ٹھوکاں کولوں ماڑی اے

کھدی آ وے چا چھوڑاں
پنج سوتر یہاں کنجوں پنجاں
کمریاں آج مٹا چھوڑاں

نقشہ پئے مٹگنے آں
بلڈنگ تِساں نصیب ہووے
اسیں چھیرئے مٹگنے آں

سمندر خان سمندر:

اسانی ہل ماہیا
آئی ایم سو ساری
ویٹ توں آر ال ماہیا

می توں ہیٹ نہ کر ماہیا
آئی ایم ناٹ کمنگ
یو ویٹ نہ کر ماہیا

تدریسی کٹ ماہیا
ہک ریکوسٹ کراں
می ڈونٹ فارگٹ ماہیا

پانی کھوہ اُتوں پُہر دے او
ہک او بچیکشن اے
تُسیں شیو نہیں کردے او

انگریزی پڑھا چھوڑو
تُسیں ایم اے انگلش
می بی اے کرا چھوڑو

چمچے

ایک چمچہ چاہیے اپنی بڑھائی کے لئے
کچھ تو پاس ہوا ہے، خود نمائی کے لئے

حضرات! قدیم وقتاں بچ چمچے بالکل نیہہ سن ہونے۔ صرف چمچے ہی نیہہ اُجے
جینا کچھ وی نیہہ سی ہونا، مگر زندگی اُس زندگی اُس ویلے وی ہے سی۔ انسان پتراں
سنگ اپنا تن کجنا سی۔ کچا کھانا سی۔ فر اُس بلیاں بلیاں پتھر نے ہتھیارتہ پہناڈے بنانا
شروع کیئے۔ پہناڈیاں برتتاں نے نال چچیاں نی ضرورت کی کدوں ضروری کچھیا گیا،
اس بارے بچ یقین سنگ کچھ وی نیہہ آکھیا جائی سکنا۔ البتہ چچیاں نی اہمیت تہ افادیت
نے مد نظر ایہہ آکھیا جائی سکنا اے کہ کھانا پکانے نی نوبت آونے نال ہی چچیاں نے
وچو دنا ہونا ضروری کچھیا گیا ہوسی۔ پہناویں ہی پتھر یا لکڑی نے بنائے گئے ہوسن گے۔
بعد بچ گزرنے وقت نے نال نال ہر چیز نارنگ روپ بدلنا تہ معیار اُچا ہونا گیا تہ نال
نال چچیاں ناوی.....!

آج ہزار بچ کچھ کچھ قسماں نے اک تھیں اک بدھ چمچے موجود تہ دستیاب ہین۔ مثلاً
پلاسٹک نے چمچے سٹیل نے چمچے تانبے نے چمچے لکڑی نے چمچے سونے تہ چاندی نے چمچے
کھانا پکانے نے چمچے ہر دیگی چمچے تہ بھری کانے ٹسمیت کھانا کھانے والے چمچے وغیرہ۔

.....!۔“ تہ ”جیہڑ امرا انگلیاں چٹنے بچ اے اوہ چچیاں بچ گتھاں؟“

بکے قد کاٹھ والے چچے جس ویلے کھانا کھانے واسطے وڈ دینج آئے تہ بے شمار لوکاں چچیاں سنگ کھانا پینا باعثِ عزت تہ فخر سمجھیا جانا اے تہ جہاں لوکاں کی چچے میسر نہیہ ہوئی سکنے یا پسند نہیہ آئے، انہاں کئی کئی دلیلاں پیش کیتیاں کہ ”ہتھاں نے ہونے ہونیاں چچے کیآں؟“ ایہہ تہ باندے باندے ہتھاں نی توہن ہوئی تا

مگر انہاں ساریاں دلیلاں تہ گلاں نے باوجود آج وی بے شمار لوک چچیاں نال ہی کھانا پینا پسند کرنے ہین۔ انہاں بچوں کجھ ایچے نازک تہ نفاست پسند ہونے ہین کہ انہاں کی اگر موقعے اُپر چچہ نہ لیجھے تہ اوہ کھانے تھیں ہی پرہیز کری چھوڑنے ہین۔ صرف بڑے ہی نہیہ عام طور اُپر بچے وی چچے نال ہی کھانے نی ضد کرنے ہین۔ اس واسطے چچیاں نی اہمیت ضرورت تہ افادیت یعنی فائدیاں تھیں کسے کی وی انکار نہیہ اے۔ چچیاں نی اک خاص صفت ایہہ وی اے کہ پلیٹ ہووے یا ہنڈی، دیگ خالی ہونے نی صورت بچ چچے کھانے والیاں کی آگاہ کری چھوڑنے ہین۔ ویسے ساگ سلوتا ہووے یا بیریاںی پھت، پٹھے سدھے ہوئی تہ چچے کڑائیاں نے مک باہر کڈھی آنے بچ کامیاب ہوئی جانے ہین۔ دراصل کامیاب نالے کارگر چچے اوئی ہونے ہین جیہڑے ہر ہنڈی بچ کُفٹ ہوئی جانے ہین۔ یعنی چچیاں واسطے ہر دیگ تا چچہ ہونا ضروری اے۔

اس تھیں علاوہ چچے کجھ بڑے بڑے کم کرنے ہونیاں وی نظر آونے ہین۔ ہتھیار نے طور اُپر چچے نہ صرف بندے نادفع تہ حفاظت کرنے نے کم آونے ہین سگوں مارنے نے کم وی آونے ہین۔ زیادہ تر کھڑ والیاں چچیاں نی مدد نال ہی اپنے اپنے کھڑ والے کی فرمانبرداری، مطیع تہ اپنے سائے پیٹھ رکھنے بچ کامیاب رہنیاں ہین۔ اس

واسطے تک کبر والے کی شاعرانہ انداز بچ کچھ اسراں وی آکھن پیا ۔

اس مقابلے سے بہتر ہے ہار مان لوں میں اپنی

میرے ہاتھ آئی جھاڑو، بیوی نے چچہ اٹھا رکھا ہے

بہر حال انہاں چچیاں تھیں ہٹ کے تکیا جائے تہ اساہڑی جینی جاگنی دُنیا بچ

اساہڑے جیسے جینے جاگنے چچیاں نی وی کوئی کمی تہ کہنا ٹا میہ اے تہ انہاں جینے

جاگنیاں چچیاں نی اہمیت، افادیت تہ کارگزاری، کھانے پینے والے چچیاں تھیں کئی گنا

زیادہ مٹی جانی اے۔ انہاں نی اسے اہمیت تہ افادیت نے مد نظر ہی اساں کی ایہہ

آکھن پیا اے کہ ۔

ایک چچہ چاہیے اپنی بڑھائی کے لئے

کچھ تو پاس ہوا پئے، خود نمائی کے لئے

کچھ سیانے لوک اپنے منہ بچ سونے چاندی نے چچے لئی اس دُنیا بچ آونے

ہین۔ عام طور اُپر ایہہ منیا جاتا اے کہ بڑے لوکاں نے بے شمار چچے ہونے ہین۔ اتھے

تک کہ جیہڑے لوک اپنے منہ بچ سونے چاندی نے چچے لئی پیدا ہونے ہین، انہاں

کی وی مزید چچیاں نی لوڑ ہونی اے، تاں جے اوہ اپنے آپ کی متے بڑے نالے

بڑیاں کولوں وی بڑا آکھوائی سکن تہ دویاں لوکاں کی اپنا بڑا پن دہسی سکن۔ مگر

اساہڑی طراں نے لوک جہاں کی چچے میسر ہی میہہ ہوئی سکن، اوہ اپنے دل کی کچھ

اسطراں ٹھنڈا بنے ہوئے نظر آونے ہین ۔

عزت و شہرت ملتی ہے اپنے کام سے

چچوں کے کہنے سے کوئی بڑا نہیں ہوتا

مگر اس حقیقت کی وی نظر انداز نہیہ کیتا جانی سکن کہ جیہڑے جیہڑے کم کام

اک بندہ خود نبیہ کری سکنا اے، اوہ سارے کم کاج چچے بڑی آسانی سنگ کری سکنے
ہین۔ دراصل چچے اک قسم نا ہتھیار ہونے ہین تہ ظاہر اے، ہتھیاراں نی مدد سنگ کوئی
وی کم ہووے جس نوعیت نا مرضی ہووے بڑی آسانی سنگ ہوئی سکنا اے۔ اس
واسطے تہ ہر کبھی تھیں نا کام تہ نا مراد ہوئی جانے والا بندہ آخر ایہہ خواہش تہ تمنا کرنا ہو یا
نظر آونا اے۔

کہیں بھی دال گلتی نہیں ہے ہماری
اب کوئی چچہ چلا کر دیکھتے ہیں

دراصل اس نسنی پچھنی تہ مصروف دُنیا بچ ساریاں کی چچیاں نی لوڑ ہونی
اے، کیاں کہ چچے دست راست ہونے ہین۔ یعنی نہایت ہی مددگار ہونے ہین۔ مگر
متیاں لوکاں نی مشکل ایہہ اے کہ اوہ پہچان ہی نبیہ کری سکنے کہ کیہڑا بندہ چچہ گری نے
قابل اے تہ کیہڑا نبیہ اے۔ دراصل چچے ہر جگہ آسانی سنگ لکھی سکنے ہین، مگر شرط
ایہہ اے کہ تھس اپنیاں اکھیاں گھلیاں رکھو، نظر تیز رکھو تہ مشاہدہ ڈوہنگا کرو۔ کن وی
گھلے رکھو، سُنو تہ بھجو۔ ٹرنیاں پھر نیاں ہوئیاں، ٹرنے پھرنے لوکاں کی غور سنگ تلو تہ
غور سنگ سُنو۔ مثال نے طور اُپر اگر تھس اپنا کوئی نکا جیا بیگ یا کوئی دُواتر یا سامان
آسانی سنگ چائی چکی ٹری رہے ہو تہ کوئی دُواتر بندہ خواہ مخواہ ہی تھساں نا سامان چلنے
واسطے تیار اے تہ تھس سمجھی جاو کہ ایہہ بندہ چچہ گری کرنے نے قابل اے۔

تھیں اگر اپنے دفتر بچ کوئی بڑے افسر ہو تہ تھساں نی خدمت واسطے اگر مخصوص
بندہ وی موجود اے، مگر اس نے باوجود کوئی دُواتر یا بندہ تھساں نے کم کاج کرنے
واسطے پہل کرنا اے۔ تھساں واسطے خوشی خوشی اٹھک بیٹھک کرنا اے۔ ضرورت تھیں
وی زیادہ سرکار..... سرکار تہ جناب..... جناب کرنا اے، تاں تھس سمجھی جاو

جے چچہ گری واسطے ایہہ بندہ نہایت ہی موزوں تہ مناسب اے۔ اگر کوئی تہاں نی
ایویں کیویں ہی تعریف کرنا رہنا اے۔ تہاں نیاں خوبیاں گننا رہنا اے تہ تہاں کی
علم دی اے کہ تہاں انہاں خوبیاں نے قطع طور اُپر مالک نہیہ ہو بس تہاں سمجھی جاؤ کہ ایہہ
بندہ چچہ یعنی تہاں نادرست راست بننے نے قابل دی اے نالے چاہنا دی اے۔

البتہ انہاں غیرت مند تہ انا پرست لوکاں نا کوئی کسراں چچہ بنی سکنا اے
جیہڑے اپنی تعریف سُننے تھیں بعد خوش ہونے نے بجائے اپنے تصورات شاعرانہ
انداز تہ شاعرانہ زبان بچ اس طراں دینے ہین۔

تمہاری چکنی چڑی باتوں میں آجاؤں

میں چچہ نواز وہ جناب نہیں

بے جان چچیاں نی طراں جاندار چچے دی کئی تمہاں نے ہونے ہین تہ بکھریاں
بکھریاں صفتاں تہ وصفان نے مالک ہونے ہین۔ مثلاً مطلبی، خود غرض تہ ہوشیار قسم
نے چچے، معصوم، بے غرض تہ بے لوث قسم نے چچے، دفتری چچے، سفری چچے، سیاسی چچے تہ
بے ضمیر چچے وغیرہ۔

مطلبی، خود غرض تہ ہوشیار قسم نے چچے متہ چرتوڑیں کسے نی چچہ گری کرنے نی
صلاحیت تھیں محروم ہونے ہین۔ ایہہ صرف اپنی غرض و غانت واسطے اداکاری کرنے
ہین۔ مطلب نگلیاں ہی منہ پھیری ہننے ہین یا فر زیادہ تھیں زیادہ کمائی نی خواہش بچ
کے ہور نی سیوان بچ مصروف ہوئی جانے ہین۔

معصوم، بے غرض تہ بے لوث چچیاں کی اپنی غرض و غانت نہیہ سروں ہی کوئی
پراودہ نہیہ ہونی۔ انہاں نے اندر ہمدردی نا اک جذبہ موجود ہونا اے۔ اوہ صرف تہ
صرف کسے نے کاری تہ کم آونا چاہنے ہین تہ کسے نی خوشی تہ چاہت حاصل کرنے

.....
 واسطے اُس نے اگے کچھ تہ چوفیری پھر نے رہنے ہیں۔ مگر ایہہ تہ اُساں جے نکے
 لوک ہیں جیہڑے خود بخود کسے نے کم نیہہ آسکے، مگر کم آونے والیاں کی چچہ چچہ آکھنا
 شروع کری پٹنے ہیں۔

اسے طراں نے لگ بھگ ہر سرکاری دفتر پنج وی کچھ ایچے مخصوص بندے ہونے
 ہیں، جنہاں نے ذمے دفتر تا کوئی خاص کم کاج ہووے یا نہ ہووے، مگر اوہ دفتر نے اندر
 تہ باہر روز ہی منڈلانے رہنے ہیں۔ چار چوفیری چکر لانے رہنے ہیں۔ ایہہ اصل پنج
 دفتری تہچے ہونے ہیں۔ افسر نیاں اکھیاں نے تارے ہونے ہیں تہ انہاں نے اپنے
 وارے نیارے ہونے ہیں۔

ٹرانسفر ایڈجسٹمنٹ یا کوئی وی دفتری کم ہووے، انہاں فی مدد ہندے سویر کم
 کروانا بڑا اوکھا ہوئی جانا اے۔ لیکن انہاں کی اپنا بنائی تہ انہاں نے ذریعے کم کروانا
 بیوں اُساں ہوئی جانا اے۔ کیاں کہ انہاں نارابطہ سدھے طور اُپر دفتر نے بڑے
 افسر سنگ ہونا اے۔

سفری تہچے ٹرنے پھر نے تہ سیر و سیاحت پنج یقین رکھنے ہیں۔ ٹس کدھرے
 وی جاوے، مشرق پہناویں مغرب، سفری چچیاں کی اپنا ہم سفر بنائی ہوں۔ اوہ خوشی خوشی
 ٹساں نے نال ٹرپسن تہ ٹساں ناہر کم کاج نجی نجی تہ کدی کدی کرسن گے۔

سیاسی تہچے سب تھیں زیادہ کم کاج پنج مصروف رہنے والے ہونے ہیں۔ جوڑ
 توڑ پنج لگے رہنے ہیں۔ ذہنی طور اُپر وی تہ جسمانی طور اُپر وی مصروف رہنے والے
 ہونے ہیں۔ جتنا بڑا انہاں نا کم کاج ہونا اے اتنی ہی بڑی انہاں فی غرض و غانت وی
 ہونی اے۔ ایہہ اپنے مالکاں تہ لپڈراں نے اشاریاں اُپر نچنے ہیں۔ خاص طور اُپر
 الیکشن نے وناں پنج مرنے مارنے تک تیار رہنے ہیں۔ تکیا جائے تہ اصل پنج سارے

ہی چچہ سدا سدا سے ہونے ہیں تہ بعض ایسے بے خبر تہ سستے ہوئے ہونے ہیں کہ
 انہاں کی خبر تک نہیہ ہونی جے اوہ کسے نے چچہ بنی گئے نے ہیں۔ چالاک تہ کھاگ
 قسم نے لوک ایچے بے خبر چچیاں کی استعمال کری، قتل، اغوا، چوری تہ اسمگلنگ جے کم
 کروائی پئے ہیں۔

تکلیا جائے تہ چچہ نوازی تہ چچہ گیری نادارہ وسیع اے۔ کھر گرہستی تھیں ہنی تہ
 بین الاقوامی سطح تک چچہ نوازی تہ چچہ گیری دوئے سنگ سنگ چل رہے ہیں۔ بلکہ بین
 الاقوامی سطح اُپر ایہہ چیزاں کچھ زیادہ ہی واضح انداز پنج کم کر نیاں نظر آ ویاں ہیں۔ بین
 الاقوامی سطح اُپر کوئی چچہ نوازی کری رہنا اے تہ کوئی چچہ گیری۔ کچھ ملکہ عذاب تہ
 عتاب تھیں بچے واسطے تہ کچھ ملکہ اپنی شان پنج باہداتہ بڑھاوا کرنے واسطے چچہ گیری
 کری رہے ہیں۔ جیہڑا چچہ گیری نہیہ کرنا اے اوہ مات وی کھانا اے تہ نالے ماروی تہ
 آخر تباہ نالے برباد ہوئی تہ رہی جانا اے۔

سچ تہ ایہہ اے جے چچہ نوازی تہ چچہ گیری اک فن اے اک ذہانت اے اک
 قابلیت اے زندگی نی ضرورت اے تہ عام طور اُپر زندگی نی ضامن وی اے۔ عالمی سطح
 اُپر چچہ نوازی تہ چچہ گیری تکی تہ ایہہ آکھنا پینا اے کہ ”ایہہ دُنیا ہی چچیاں نی اے تہ
 چچیاں نے سہارے اُپر ہی چلنی اے۔“

ہُن ضرورت اس گل نی اے کہ چچیاں کی تہ چچہ گیری کی عزت تہ احترام نی نظر
 سنگ تکلیا جائے، کیاں کہ چچیاں نے وی اپنے کچھ اصول ہونے ہیں۔ اوہ جس سنگ
 وی جُوی جان آخر دم توڑیں ساتھ نبھانے ہیں۔ دَل بدل نہیہ ہونے ہیں۔ ایہہ ہی وجہ
 اے کہ شاعر اں وی چچیاں کی اہمیت دتی اے تہ چچیاں نی شان پنج قسم قسم نے شعر
 لکھے ہیں۔ مثلاً۔

اُن کے پاؤں زمیں پر نہیں پڑتے
 اُنہیں چچوں نے سر پے اٹھا رکھا ہے
 وہی بڑا ہے، بڑی ہے اُس کی ہر بات
 جس نے چچوں کو ساتھ ملا رکھا ہے
 سب گُن گاتے ہیں اُسی کے
 جس نے چچوں کو اُنکلیوں پہ نچا رکھا ہے
 وہ تو کب کا پکڑا گیا ہوتا مگر
 چچوں نے اُسے کہیں چھپا رکھا ہے
 وقت آنے پہ استعمال کر لیں گے
 ہم نے بھی اک چچہ چھپا رکھا ہے
 دودھ میں اُبال آئے بھی کیسے
 اماں جی نے برابر چچہ ہلا رکھا ہے
 سازش ہی لگتی ہے یہ کسی چچے کی
 بھائی کو بھائی سے لڑا رکھا ہے
 نچلے بیٹھتے ہیں نہ بیٹھنے دیتے ہیں
 چچوں نے ہمیں ہر دیگ کا چچہ بنا رکھا ہے
 سچ پوچھئے تو یہی کہنا پڑے گا زُفر
 چچوں کے سوا دُنیا میں رکھا کیا ہے

پھلک سچ

پہناندی داسہانا، خوشگوار تہ خوبصورت موسم آسا۔ سیانے آکھدے ہن کہ اس موسم بچ مُردے دی زندہ ہووے دی رتجھ کر دے ہوسن۔ سارے مُلکھاتے پھل کھیلی ہی پھل کھیلی آسی۔ خوبانیاں، ہاڑیاں، شو لچیاں، آرواں تہ زرچیاں دے بُوٹے پھلے دے آسے۔ مرغزاراں بچ چلندر دے چنے پھل کھڑ کھڑ سہندے آسے۔ ہوتران تہ نکلیاں دے بعنیاں بچ پھل پھوڑ تہ بنفشان دے پھل دی پہناندی دی خوبصورتی بچ بابدہا کر رہے آسے۔ بکے نہیرے اُٹھ کا مسلماناں اپنی مسیتاں بچ ہور سکھاں اپنے گردوارے بچ دُعائیاں منگنیاں شروع کیتیاں۔ کیا نکہ سکھاں تہ مسلماناں دے درمیان ہک بچ بڑے چنگوڑے دی سماعت اُج عدالت عالیہ بچ ہونی آسی۔ کچھلی تاریکاتے مسلماناں ہور سکھاں دی طرفوں گواہ پیش ہو گئے دے آسے۔ جد کہ سکھاں دی طرفوں اُج آخری گواہ پیش ہونا آسا۔ سکھاں کسے مسلمان گواہ دی گواہی دی درخواست دتی دی اسی ہور مسلمان بھی پریشان آسے کہ ایہہ گواہ کون ہو سکدا ہے۔ کچھلی تریک تہ بچ صاحب حکم صادر کیتا دا آسا کہ اس آخری ٹوں بعد اُسی دن اس کیس دا فیصلہ سنایا مجلسی۔ اس کیسے انہاں لوکاں داسکون مک گیا دا آسا۔

ایہہ کہانی ہک سچے گراں دی ہے جتھا سکھ تہ مسلمان صدیاں تھیں کھٹھے زندگی گزار رہے آسے۔ اُندی زبان ہک آسی۔ اُندا کلچر، تمدن، تہذیب تہ ثقافت ہک آسی۔ اُندا امرن پرن تہ اُٹھنا بہنا سانجھا آسا۔ اُندے لوک گیت، لوک ناچ، لوک ساز، ہور تمام رسم و رواج یکساں تہ مشترک آسے اوہ کہیں دوئے دی باہدی کہناں دی دے ذمہ وار ہور کہیں دوئے دے شرم و حیا دے رکھوالے آسے۔ مسلماناں دے مذہبی تہواراں تہ سکھ شریک ہوکا خوشیاں منیندے ہور کھاں دے مذہبی تہواراں تہ مسلمان بھی خوشیاں سانجھیاں کردے۔ عیدیاں تہ مسلمان تہ سکھ گلے مل کا کہیں دوئے کو مبارکباد پیش کردے ہور بساکھی والے تہنیاڑے تمام مسلمان سکھاں کو کمر کمر جُل کا مبارکباد دیندے ہور ساری تہہ رُسکھ تہ مسلمان کُویاں جنے کھٹھے ہوکا پننگاں چاہڑ دے۔ پننگہ دے اُچے لاریاں پنج دوستی ہور پہنائی چارے دا پیغام ساری دُنیا کو دتا گیندا۔ شادی بیاہ دے ویلے دوہی بل گدرے گدریاں دی دوستی لوالدے ہور اِس دوستی دا احترام دو طرفہ ساری زندگی خونی رشتیاں کولوں زیادہ کیتا جلد ا۔ کسے مسلمان دی موت ہو جَلے تہ سکھ برادری دا ہر شخص کفن دفن پنج نال رہنا اپنا فرض سمجھدا ہور کدے کسے سکھ دی موت ہو جَلے تہ آخری کبڑی تک مسلمان شمشان گھاٹ کول موجود رہندے۔

محکمہ مال دے ریکارڈ دے مطابق اِس گراں دیاں دو پوشیاں آسیاں۔ کہیں کو سکھ پتی ہور دوئی کو مسلمان پتی آکھدے آسے۔ کہیں پتی پنج مسلمان ہور دوئے حصے تہ سکھ۔ دوہی تو ماں صدیاں تھیں بودو باش کر رہیاں آسیاں۔ اندیاں زمیناں تہ زمیناں دی سہیں یعنی Boundry سانجھی آسی۔ لوک صدیاں تھیں اُندے پہنائی چارے دی مثال دیندے آسے۔ مگر اچانک شائد اِس گراں کو کسے دی نظر لگ گئی۔ خلیل جو ہور سادھو سنگھ دے ہوترادی سہیناں تہ ہک لوہی جئی مدانی آسی۔ اِس مدانی پنج اسی سالہ پُرانا۔ شلتی

دی ہک بچ بڑا رکھ آسا۔ اس شلتی دے بولے دی زندگی بھی اٹھادیاں لوکاں نالوں غیر متنازعہ آسی۔ سکھ تہ مسلمان اسدی چھاماں بہندے۔ اس کرکا اسدے بڑے بڑے کھنڈرے دے ڈاہیاں کوکے کہاڑی تک نہ لائی دی آسی۔ دوطرفہ زمیاں کو اسدا چھاڑ ضرور آسا مگر کدے کسے بھی اسدے چھاڑادی پرواہ تک نیہہ کیتی۔

آج پتہ نیہہ رکیاں خلیل جو سن مزدور کولوں اس رکھادے ڈاہلے کپالنے شروع کیتے۔ اس مزدورہ ہجاں ہک ہی ڈاہلہ کپیدا آسا کہ سادھو سنگھ آگیا۔ اس اعتراض کیتا کہ ایہہ شلتی دا لوتا ماہرا ہے۔ خلیل جو اپنی ملکیت جتائی۔ دوہیاں گماہنڈیاں دے درمیان تو تومیں میں شروع ہوگئی۔ سادھو سنگھ سن اس مزدور کو تھمکی دیکا بولے اتوں تلالہناڑیاں محلے دے لوک جمع ہو گئے۔ مسلمان آکھن لگے ایہہ خلیل جودی شلتی ہے مگر سکھاں ہک نہ منی۔ انہاں کرپاناں تے ہتھ مارکا دھاڑا ماریا کہ ایہہ شلتی سادھو سنگھ دی ہے خیردار جبر قطعی طور تسلیم نہ کیتا کیسی۔

دو ڈاں برادریاں دے درمیان چھگڑا ہور خلفشار شروع ہو گیا۔ دلاں بچ دوطرفہ جھوکھ زور پکڑ دی گئی۔ سکھاں گردوارہ صاحب بچ بہہ کا اتفاق ہور ا یکتا دا وعدہ کیتا کہ کجھ بھی ہو جیلے شلتی دا لوتا مسلماناں کو نیہہ دینا۔ مسلماناں دے چیلے تہ جذباتی لوک بھی کھٹھے ہو گئے ہور انہاں بھی جذباتی فیصلہ کیتا کہ شلتی خلیل جو کو بھی دے کارہساں۔ دو تہیاڑے بعد کو منڈول آرا باہہ کہندا۔ آرے داوازا ایندیاں ہی سارے سکھ کھٹھے ہوکا آگئے۔ گالی گلوچ شروع ہوگی۔ گال گھولا دامنڈھ ہوندی ہے بس مار دھاڑ شروع ہوگئی۔ اس طوفانی چھگڑے تہ گھولا بچ دوطرفہ کجھ لوک زخمی ہو گئے۔ کہیں دوئے کو پھٹو ہٹیاں کر چھوڑیا۔ پولیس کیس ہو گیا۔ انہاں کے منگے دو ڈاں اکھیاں دی لوء۔ پولیس سن دوطرفہ گرفتاریاں کیتیاں۔ خاصے رگڑے توں بعد ضامتاں ہوئیاں۔ کیس عدالت بچ چالان

ہو گیا۔ عدالت محکمہ مال دے کاغذ منگوا لے مگر بد قسمتی نال شٹی دا ایہہ بخش بونا کسے دے
نال تے درج ہی نہ آسا۔

عدالت دو طرفہ گواہ منگے۔ ہُن مسئلہ کو اسقدر مذہبی رنگ لگ گیا دا آسا کہ چنگے
چنگے تعلیم یافتہ ہور بڑے بڑے عہدیدیاں تے کم کرن والے سکھاں گواہی دتی کہ شٹی دا
ایہہ بونا سا دھونگہ دا ہے ہور ایہہ بونا اُسدے پتو موہن سنگھ سُن لایا دا ہے۔ مسلماناں
دے معزز تہ مدبر لوکاں بیان دتا کہ شٹی دا ایہہ بونا خلیل جو دے پتو وٹی جو سُن شٹیاں
والے نلے تھیں آن کا لایا دا ہے۔ دو طرفہ گواہی تُوں بعد سکھ برادری ہک تحریری درخواست
پیش کیتی۔ جج صاحب ہوراں درخواست پڑھی ہور سکھاں تہ مسلماناں کو مخاطب کرکا آکھن
لکے کہ دو طرفہ گواہی ہور بیانات قلمبند کیے گئے۔ کس دی گواہی پنج کتا وازن ہے اس دا
فیصلہ ہک آخری گواہ کرسی۔ اُس گواہ دی گواہی اگے ویروار کوہوسی۔ اس گواہ دی درخواست
سکھ برادری پیش کیتی ہے۔ اس گواہی واسطے ہک مسلمان دانان دتا گیا دا ہے جسکو عدالت
اگلی تریک تک صیغہ راز پنج رکھدی ہے۔

مشہور منصف جناب جیاء لعل پنڈتہ عدالت دے جج آسے۔ انہاں کو عدلیہ دی
دُنیا پنج ہک معروف منصف منیا جلد آسا ہور عدلیہ دی دُنیا پنج اُنڈے اصولاں، اُنڈے
انصاف ہور اُنڈی حHonesty دا بول بالا آسا۔ اس کرکا دوہی فریقیناں کو تسلی آسی کہ
فیصلہ غلط نہ ہوسی۔ کیس دو سال تھیں چل رہیا آسا۔ تریکاں تے تریکاں ہوندیاں رہیاں
جسدی وجہ نال دوہی فریقین ٹیڈھ تہ رسوا جے ہو گئے دے آسے۔ مگر مذہبی رنگ دی وجہ
نال نہ کر پھینڈے میں نہ گیندی، والی گل ہو گئی دی آسی۔

آخر اُج فیصلے دا ہتھیاڑہ آہی گیا۔ ویروار داد نہہہ طلوع ہو یا تہ سکھ تہ مسلمان اپنے
اپنے۔ مذہبی طریقے نال دُعائیاں تہ منتاں من کا عدالت دی طرف چل پئے۔ عدالت پنج

تریکا بولنیاں شروع ہوئیاں۔ پہلی ہی تریک اس کیس دی بولی۔ ہزاراں دے حساب سکھ
تہ مسلمان عدالت دے سامنے جمع آسے۔ کجھ ہک عدالت پنج حاضر ہوئے۔ نویں گواہ کو
طلب کیتا گیا تہ سارے مسلمان ایہہ دکھ کا حیران تہ پریشان ہو گئے کہ ایہہ نو واں گواہ کوئی
ہور نہ بلکہ گراں دی جامع مسجد دے خطیب صاحب آسے۔ خطیب صاحب ہوراں
انتہائی مودبانہ انداز پنج پنج صاحب ہوراں کو عرض کیتی کہ جناب منگو رکیان ٹاکیاں گیا دا
ہے۔ پنج صاحب ہوراں کہیں دی ساری کاروائی مختصراً انہاں کو سنائی ہو ر آکھیا کہ سکھ
برادری دی طرفوں درخواست آئی دی ہے کہ کسی گواہی انہاں کو قابل قبول ہوسی۔

خطیب صاحب ہوراں ساہ پھنڈیا تہ آکھن لگے جناب پنج صاحب اندی گواہی
دو طرفہ بے وزن ہو رن گھڑت ہے۔ شتلی تلہ دی مدانی سارے گراں دی سانجھی ہے۔
اسیں سارے زمیندار زمینداری دے ویلے اس مدانی پنج بہہ کا پچھیا نہیں کر دے
آسیاں۔ اس شتلی دی چھالماں دتہ کڈھ دے ہو ر رٹی کھیندے آسیاں۔ تروپیاں،
تالیاں ہو ر تہنیاں کپے دے مسدے اسی شتلی تلالیترے دوپہری دی رٹی کھیندے
آسے ہو ر اٹھا ہی داندال کو کہنا سٹیا جلد آسا۔ جناب پنج صاحب ..... سادھو سنگھ دی
ڈوگی وراثتی بیہہ بلکہ اسکو ماؤ دی طرفوں تھہنالی دی ہے۔ اسدا تاناں بلونت سنگھ پنج ہی بازکا
تہ کڑی جوان آسا۔ اس کو پتر کوئی نہ آسا۔ بس صرف ہک تنہی سادھو سنگھ دی ماء ہی آسی۔
منگو چنگی طراں یاد ہے اسیں نکلے نکلے آسیاں تہ ایہہ شتلی داٹوٹا بلونت سنگھ آن کا لایا آسا۔
منگو اس گل دی چنگی سمہال ہے۔ ماہڑی عمر پچانوے سال ہے ہو ر شتلی دا ایہہ بوٹا اسی سال
دی عمر دا ہوسی۔ شتلی دے اس نخس بوٹے اسدا صدیاں دا پہنائی چارہ مکا چھوڑیا۔ پنج
صاحب ایہہ شتلی سکھاں دی ہے مگر مسلماناں کو ماہڑی عرض ہے کہ چھوٹھ تھیں باز ر ہون
کیا نکمہ چھوٹھ نال اللہ دی لعنت بر دی ہے۔

بیچ صاحب حکم صادر کیتا کہ سارے لوک عدالت دے صحن بیچ حاضر ہون۔
 ادھے کہنٹے توں بعد اس کیس دا فیصلہ بلند صحن بیچ سنایا مجلسی۔ لوک کئی کئی گوشے کر دے
 آسے کہ اچانک اس فیصلے دی فائیل کہن کا عدالت تھیں صحن بیچ آئے۔ انہاں اچی آواز
 بیچ آکھیا لوکو خطیب صاحب دی سچی گواہی دے مطابق شلی دووٹا سیکھ برادری دا ہے۔
 عدالت دے فیصلے دا متن تہ اصل ایہہ ہے کہ اج مسلمان ہار گئے مگر..... مگر اسلام جت
 گیا۔

فرشتہ

اُس کندھ اُپر ٹنگی کبڑی اُپر نظر باہی تہ ساڑھے چار بجے سن۔ حالانکہ دفتر نے کم کاج ناویلہ چار بجے ٹکر سا لیکن اُس کدے کبڑی تکی چھٹی بیہہ کہتی۔ جس ویلے توڑیں سارے سائل دفتروں باہر نہ نکلی جان اُس ویلے ٹکراوہ اپنی گُرسی اُپروں بیہہ اُٹھنی سی کیا نکلاوہ جانتی سی کہ ایہہ غریب لوک دُور دراہڈے تھیں اس دفتر بچ اپنی تہیاڑ تروڑی کے اچھنے ہن۔ کم ہون اُپر سائل وی اُس کی دُعاواں دینے سن تہ اوہ آکھنی ”رب ماہڑے کی ایہہ گُرسی اسے واسطے دتی کہ میں تُساں لوکاں نال انصاف کراں“۔ دفتر نیاں باقی ملازماں نیاں اکھاں بچ تہ اوہ اسراں گھڑ کئی سی جسراں چوہے کی ملی۔

جدوں نیاں اُس اس دفتر نا چارج سمہالیاں ناسا، کلرکاں نے تہ جسراں چلھے کی پانی پئی گیاناسا۔ بڑا بابوتہ ہر ویلے آکھنا رہنا کہ ڈی سی صاحب وی کیہڑی بلا ادھر پہنچی چھوڑی۔ گسے کولوں پنچی بیہہ لین دینی۔ اگر اوہ گسے کی چنگی لگنی سی تہ اوہ سا اُس نا ڈرائیور اشرف، جیہڑا ہُن اپنی ریٹائرمنٹ نے نیڑے سا۔ بتری سال نی سروس بچ پہلی وار اُس اتہنچی ایماندار رحم دل تہ غریب پرور افسر تکی سی ورنہ اس تھیں پہلیں تہ اوہ افسراں نیاں کرتوتاں کولوں وی شرماتا سا۔ اوہ بہوں خوش سا کہ ہُن کلرک لوک غریباں کی روز روز نے چکر بیہہ لوانے۔ لوان وی ہلہ کسراں.....! میڈم سُن پہلے تہیاڑے ہی میٹنگ بلائی ساریاں کی سمجھائی چھوڑیا سا کہ اج نی فائل پرسوں ٹکر ٹیبل اُپر نیہہ دُنی چاہنی۔ فیلڈر پورٹ آن تھیں بعد دوتہیاڑیاں بچ سائل نا کم ہوئی جانا چاہی نا۔

اُس سُن پین بند کری پین اسٹینڈنچ رکھی ہک لمی اکڑیس لتی۔ ساری جہنیاڑی
فالٹاں اُپر دستخط کری کری اُس نا تھتھکی گیا سا۔ اُس سُن ٹیبل اُپر رکھی نی کال بیل
بجائی تہ چراسی اندر بڑیا۔ ”جی میڈم!“

”اشرف ہو راں کی آکھو گڈی کڈھن“ آکھی اُس اپنا پرس تہ لُنج بکس چکيا ہو ر
دفتر تھیں باہر نکلی گئی۔ بڑا بابو اُس داہر کھوری اسراں تکتا سا جسراں کچیاں کھائی
جاسی۔ اوہ گڈی بچ بیٹھی تہ ڈرائیور گڈی اشارٹ کری اگے بدھی گیا۔

پروین اک غریب کُہر نی گڑی سی، جس نا پیو حمید گراں تھیں شہر بچ آئی کے اک
اٹو چلانا سا۔ دسویں تھیں بعد اوہ اپنی ٹہری تہ ترے بچیاں کی وی شہر لئی آیا سا۔ بچے وی
پڑھن بچ چنگے سن۔ تکتیاں تکتیاں پروین بارہویں پاس کری گئی۔ مُنڈا اٹھویں کری
گیا، کئی تہی پنچی کری ریہی۔

ہُن حمید کی اکو فکر سی کہ پروین نا داخلہ کالج بچ کسراں ہو سی کیا تکہ اُس نی
ایڈمیشن واسطے متی رقم نی لوڑی۔ ویلے نے مطابق نویں کلاس نویں وردی نویاں
کتاباں ایہہ سب کُجھ پورا کرنا اُس نے وس نی گل نیہہ سی۔ ساری راتی اوہ پاسے پرتا
رہیا ہو ر سوچنا رہیا کہ اتنی رقم کُتھوں آوے۔ شہر نے رُکھے پھکے لوک کسی کی بغیر غرض
تھیں سکتیا نا چھلکا وی نیہہ دینے تہ پندرہ ہزار کُن دیسی۔ اوہ تہی نا دل نیہہ توڑنا چاہنا
سا۔ پروین نا ارادہ کے اے ایس کرن نا سا۔ فر شہر آن ویلے اُس بچیاں کی آکھیا سا
کہ میں تُساں واسطے خوب محنت کرساں، تُساں نا کم ہے بس پڑھنا، لیکن اج اوہ بے
بس نظر اچھنا سا۔ پاسے پرتی پرتی سوچاں بچ رات لُکھی گئی۔ ٹہری کول وی کُجھ ٹوماں
نیہہ سیاں کہ انہاں کی بیچی ویلا ٹپا وے۔ آخر کار اُس سُن فیصلہ کیتا کہ اوہ آٹو بیچی کے
پروین نا داخلہ کالج بچ ضرور کراسی گا۔

لوہ پھلی تہ ساریاں لوکاں ہاروں اوہ وی کم درڑی گیا۔ تہیاڑی ادھر ادھر
سواریاں تہو ناسا لیکن روز شامی کبر جان تھیں پہلیں اوہ کلب تھیں اک بزرگ سواری
کی کبر چھوڑنا سا۔ اج وی اُس بزرگ کی آٹو بیج چاہڑی کہ پہجایا تہ جان تھیں پہلیں
آکھیاں ”باؤ جی! حساب مکائی چھوڑو! کل تھیں تَس گسے ہو ر آٹو والے نال گل کر یو“
میں کل تھیں نہہ آن لگاں۔“ ایہہ سُنی بزرگ چکھیاں ”کیا نلہ خیر ہے؟ توں کل کیاں
نہہ آن لگا؟“

”باؤ جی میں اپنے آٹو ناسو دا کری رہیاں۔“

”ہیں؟ ایہہ توں کہہ آکھنا میں؟“

”توں تہ آکھنا سائیں اس آٹو تھیں بغیر ماہڑے کول کمان نا کوئی ذریعہ نہہ

فر.....؟“ بزرگ اُس کی چکھیاں۔

”باؤ جی مجبوری پئی گئی“ حمید اپنے متھے ناپسینہ پونجھیاں جواب دتا۔

”نہ وے تہ کرسیں کے؟ ٹبر کسراں پالسیں؟ ایہہ شہر ہے شہر تو اہڑا گراں

نہہ“ بزرگ اُس کی سمجھانیاں آکھیاں۔

”باؤ جی تَس ماہڑی فکر نہ کرو مزدوری کرساں۔ حالیں ماہڑیاں بانہواں بیج اتنی

طاقت ہے۔“

”ورا تہجی کہہ مجبوری ہے، مگی دہس“ بزرگ اصرار کیتا۔

”مگی پندرہ ہزار روپے نی سخت لوڑ ہے۔“

”تنگی اتنی رقم کس واسطے چاہنی؟“ بزرگ اُس کولوں چکھیا تہ اُس چھلکیاں

آکھیاں ”باؤ جی میں اپنی گوی ناداخلہ کالج بیج کرانا ہے۔ کل آخری تریک ہے ماہڑے

کول ہو ر کوئی چارہ نہہ۔“

”اوہ چھلیا.....! توں گڑی کی پڑھائی بیوں نیک کم کیتا نا ہے ہور ہن
 وی نیک کم کرن جلیا نئیں۔ توں فکر نہ کر رب تو اہڑی مدد کرسی۔ آندر آ!“ بزرگ اُس
 کی اندر بلایا تا وہ اتنا بڑا مکان تکی پریشان ہوئی گیا ہور کچھی بیٹھا ”باؤ جی اتنے بڑے
 مکان بچ نئیں کہلے رہنے ہو؟“
 ”آ ہو پتر! رب کی ایو منظور ہے۔“

”ورٹساں نا ٹریہ؟“
 ”اوہ کہہ پچھنا نئیں پندرہ سال پہلیں آن والے پھنجل بچ ماہڑا سارا ٹریہ مکان
 بیٹھ دبی گیا۔ میں ملک تھیں باہر ساں تہ میں دُنیا نے تہکے کھان واسطے بچی گیاں۔“
 ”ہلہ باؤ جی! مکاؤ حساب میں آٹو دین واسطے جانا ہے۔“
 بزرگ کمرے بچ بڑھیا تہ تھوڑے چر بعد نکلی اُس نے ہتھ بچ روپے رکھیاں
 آکھیاں ”تواہڑے کی آٹو بیچن نی کوئی لوڑ نیہہ توں گڑی نا داخلہ کالج بچ کرا۔“
 ”لیکن باؤ جی.....!“ گل اُس نی گچی بچ پھسی کے ریٹی گئی۔
 ”اوہ چھلیا! ماہڑے واسطے ایہہ روپے بیکار ہن اگر کسے نے کم آؤن تہ چنگا ہے۔“

”نیہہ باؤ جی! ایہہ روپے میں کسراں لئی سکنا ہاں؟“
 ”اوہ چھلیا میں تنگی ایہہ روپے مفت بچ نیہہ دتے، بلیں بلیں کری مکائی
 چھوڑیاں۔ فی الحال اپنا کم ٹپا۔ ٹھیک ہے چل جا۔“
 اُس روپے ہتھ بچ پکڑی اشمان داہر تکی آکھیا ”واہ تو اہڑی خدائی توں سبب
 الاسباب ہیں۔“

اس طراں پروین نا داخلہ کالج بچ ہوئی گیا۔ فر اُس اپنے پیو نی محنت توڑ
 چاہڑی تہ کے اے ایس نا امتحان پاس کیتا، فر اُس نی تعیناتی بطور تحصیلدار شہر نے اک
 علاقے بچ ہوئی گئی۔

گڈی شرک اپر دوڑنی سی کہ چپک ڈرائیور بریک ماری کے گڈی روکی
 چھوڑی تہ پروین کچھیاں ”کہہ گل ہے گڈی کیاں روکی جے؟“
 ”میڈم جی شرک اپر لوکاں نی پیہڑا کھٹھی ہوئی نی ہے۔ لگنا کوئی ایکسڈنٹ
 ہویا نا ہے“ ڈرائیور دواڑی تھیں باہر مُنڈی کڈھی آکھیا۔

ایہہ سُنی پروین گڈھی تھیں تھلے اُتری کے پیہڑا داہر بدھی گئی جتھے اک بندہ خون
 بچ لٹ پت تڑنسا تہ لوک اپنیاں موبائلاں نال ویڈیو بنان بچ مصروف سن۔ اُس
 نیاں کنناں بچ کسے نی آواز پئی ”اوئے جُلُو جُلُو“ کیہڑا پلس نے چھیلے بچ پیوئے۔
 پروین خوریاں نظراں نال انہاں بے درد تہ بے حس لوکاں داہر تکیا، فر ڈرائیور نی مدد
 نال اُس بندے کی اپنی گڈی بچا ہی کے اسپتال لئی گئی۔

اُتھے کافی ویلہ لگی گیا۔ اُس ڈرائیور کی آکھیا ”تُس جاؤ، تُساں نا بچہ ٹھیک نیہہ۔“
 ”لیکن میڈم جی.....!“

”کوئی گل نیہہ“ میں اُج آٹو بچ کڑی جاساں۔ تُس جاؤ بچے کی ڈاکٹر کی دہسو۔
 میں اُس ویلے تکر نیہہ جاساں جس ویلے تکر پولیس اس بندے نیاں کھر والیاں کی نہ
 بلاوے۔ اس بزرگ بندے کی کہنلیاں چھوڑنا مناسب نیہہ۔“

ڈرائیور اُس داہر اس طراں تکتا سا جہراں آکھنا ہووئے کاش سارے افسر
 اپنے ماتحتاں نی مجبوری سمجھن۔ ڈرائیور اسپتال نے احاطے تھیں باہر نکلیا تہ پروین نے
 موبائل اپر بیل ہوئی ”ہیلو.....!“

”جی جی پہنپا! بالکل خیریت ہے، دراصل رستے بچ اک بندے نا ایکسڈنٹ
 ہوئی گیا نا سا۔ اُسے کی لئی کے اسپتال آئی ہاں۔ نیہہ نیہہ.....! ڈرائیور نا بچہ بیمار
 سا اس واسطے اُس کی بھی چھوڑیا..... تُس فکر نہ کرو میں پہچی جاساں گی.....“

نیہہ نیہہ تئساں کی آن نی لوڑ نیہہ ہے..... ہلہ ہلہ..... تئس حالیں بازار ہی ہوٹھیک ہے آئی جاؤ، آکھی اس فون کٹ کری بیگ بچ پایا تہ سوچن لگی ”بچے کتنے دی بڑے ہوئی جان مگر ماء پیو واسطے بچے ہی رہنے ہین، پھاپے کی ماہڑی کتنی فکر ہے۔“

”کجھ پتہ لگا انہاں نے کبر والیاں نا؟“ پروین سُن تھانیدار کولوں پچھیا۔

”نہیں میڈم جی! انہاں نے کبر والیاں نا کجھ پتہ نہیں چلنا۔“

حالیں اوہ گلاں ہی کرنے سن کہ پروین نا پیو حمید اتھے پہنچی گیا۔ ”ہاں تہیئے کے حال ہے سُن اُس مریض نا؟“ حمید سُن پروین کولوں پچھیا۔

”پہنا پا جی! تئس آئی رہیو؟“

”اُس کی ہوش آئی گیا مگر حالیں اُس کی ایمر جنسی بچ رکھیا ہے“ پروین پیو کی جواب دتا۔

”اُس نے کبر والیاں نا کوئی پتہ لگا؟“

”نہیں پہنا پا جی! پولیس کوشش کرنی ہے ورحالیں تکر کامیابی نہیں لہی۔“

”چل اس تکی آواں“ اُسی آکھی کے حمید وارڈ داہر ٹری پیا۔ اُس نال تھانیدار تہ پروین وی ٹری پیئے۔ اُس کی گلوکوز لگانا سا۔ سرور پٹیاں بندھی نیاں سن۔ اُس نی حالت تکی کے حمید کی ترس آئی گیا۔ اُس مریض داہر تہنیاں لائی تکیا تہ تھانیدار کی آکھن لگا ”تھانیدار صاحب! جس ویلے توڑیں اس نے کبر والیاں نا کجھ پتہ لگنا“ اُس ویلے تکر اس کی اُس اپنے کھر لئی جائی سکے ہاں۔ انہاں کی دیکھ پھال نی لوڑ ہے۔“ پروین تہنیاں لائی کے پیو داہر تنک لگی کہ ماہڑا پیو کتنا رحم دل ہے جس کولوں گسے نا ڈکھ درد نیہہ تنک ہونا۔ ”اساں کی کوئی اعتراض نیہہ“ گلوکوز مکے تہ لئی جاؤ۔ میڈم ہور آپوں اک ذمہ دار افسر ہین۔ بس ڈاکٹر نال گل کری لو“ آکھی کے تھانیدار وارڈ تھیں باہر نکلی گیا تہ پروین اسپتال نے عملے نی مدد نال اُس کی آٹو بچ باہلیا تہ حمید اٹو کبر داہر موڑیا۔

مریض کی بیڈ اُپر لٹائی کے حمید ٹبری کی آکھیا ”اس کی کافی سٹاں لگی نیاں ہین“
اس واسطے ہلدی والا دُدھ اُبالی دیو۔“

”ورٹس لوکاں نی بلا کیاں کُہر لئی آئیو۔ آپوں کُہر آ لے آئی کے لئی جاوَن نَس۔“
”اوہ پہلیے لو کے! جس نے کُہر والے نہ ہون، اُس کی اسپتال بچ مرنے واسطے

چھوڑی دیواں۔“

”مگر تَنس کی کے پتہ کہ اِس نے کُہر والے نیہہ ہین“ ٹبری گیس چلھے اُپر
دُدھ رکھیاں کچھیا۔

”اوہ پہلیے لو کے! ایہہ ایو فرشتہ ہے جس اُس تہیاڑے پروین نی ایڈمیشن
واسطے پیسے دتے سن۔“ ایہہ سنی کی پسار بچوں ٹرنی پروین بے قدم جمی گئی ہو گرم گرم
اتھرواں نے دو توپے اس نیاں کھکھواڑیاں اُپروں تلکی گئے۔ اوہ دوڑی کے اُس مریض
کول پہچی تہ اُس نے پیر پکڑی کے بولی ”گن آکھنا دُنیا بچ فرشتیاں نی کمی ہے“ حمید تہ
اُس نی ٹبری بو ہے بچ کھلوی کے ایہہ سارا منظر تکتے رہے۔

بے قرار دل

زندگی بچ لوک ملدے ہین ہو رنچھڑ گیندے ہین۔ مگر زندگی دے سفر بچ کچھ لوک بچے بھی ملدے ہین جہیز دے ہمیشہ واسطے زندگی دا حصہ بن گیندے پنہو راندی فسو دکن شخصیت دل دیان گہر مان بچ زل گیندی ہے۔ بجا ہی ہک شخص ماہری زندگی ہوادے ہو لے نال آیا ہو ہک آواز ہک نغمہ، ہک گیت بن کے ماہرے دل دیان داریا بچ بن گیا۔ اس سُن ماہری زندگی ”لمہانڈیوں“ قوس قزح“ نالو رنگ پھر چھوڑے۔ اُس دے ٹرے دی آواز آج ملی میں سُن دی ہاں محسوس کردی ہاں۔ آج بھی چھاڑے نال و ماہرے نال ہے میں اسکو بسر نے دی مچ کوشش کردی ہاں۔

جس قدر بسر نے دی کوشش کردی ہاں اُس قدر یا ایندے۔ دل بے قراری تہ بے چینی محسوس کردے ماہرے دماغ بچ ہک فلم جی چل رہئی ہے۔ اض بھی مگو یاد ہے۔ ایر پوٹ باہر ایندیاں ہی ماہری گڈی خراب ہوگے۔ ماہرے انکار دے باوجود بھی اُس مگو لفٹ دتی۔ اُس دن جلدی بچ میں اُسدا ناں بھی نہ کچھ سکلیا نہ ہی شکر یہ آکھیا..... اُسدی ہک ملاقات سُن ماہری زندگی ہی بدل چھوڑی۔

ماہری دوئی ملاقات بھی ایئر پورٹ تے ہوئی۔ ماہریاں اکھیاں سُن دکھدیاں ہی اُسکوسیان کہندا۔ اوہ بابائیل تے کسے نال گلان کردا آسا۔ متھے کھلے بال جیاں اُس کو پیاراں دیندا آسے۔ اوہ بھی مکو دکھدیاں ہی سیان گیا۔ تئیں..... اُس سُن ماہرے کول آکے اکھیاں جی تئیں ابوہی ہو ر اُس سُن ہولیاں جیاں آکھی اجی ہاں مں اوہ ہی ہاں جس کو تئیں اُس دن لفٹ دتی آسی۔ آج مکو لفٹ نیہ لوڑ میں ہولیاں جیاں آکھیا اوہ مسکیا آج آساں دوئیاں دی منزل ہک ہے مگر موسم خراب ہون دی وجہ نال فلائٹ دوکھنٹے لیٹ ہے دوکھنٹے جی ہاں۔ اگر تئیں کو اعتراض نیہ تہ آؤ کافی پیندے ہاں تہ آسیں دوونے کافی ہاؤس دی طرف ٹر پیاں۔ ماہرا ”ناں“ منزل ہے اسی سال میں آکسفورڈ یونیورسٹی تھیں پی۔ ایچ۔ ڈی۔ مکمل کیات ہ فیلوشپ واسطے جل رہیاں تئیں ملائیکہ جی ماہرا ”ناں“ ملائیکہ ہے میں بھی اسی سال Oxford university آکسفورڈ یونیورسٹی بچ کمپیوٹر سائنس بچ داخلہ کہندا۔ مں اُس دی ملاقات ہندی رہی اُس خوش ہوکے آکھیا۔ اسدے دے بعد تئیں دا کے ارادہ ہے۔ آسٹریلیا بچ سیٹل ہونے یا اپنے ملک واپس اینا۔ مکو اپنے ملک واپس اینا تہ اپنے ملک واسطے کم کرنے تہ مں مں بھی تئیں دے راہ تہ ہی بڑساں اِس سُن زیر لب آکھیا۔ سفر دے دوران ہی آسیں دوونے اتنے نزدیک آگیاں جتھو ہک رشتے دی شروعات ہندی ہے ہو ر اسکو ہک نواں دن تاجلدے۔

انہاں گلاں دا جد ماہرے کمر والیاں کو پتہ لگا۔ انہاں کو بُرا لگا۔ ماہرے والد صاحب سُن آکھیا میں تلو آسٹریلیا اسی دن واسطے نہ جولیا آس اکہ تو کہنٹی رہ کے اپنی من مانی کریں۔ مں میں تلو اتھ کہنٹی نہ چھوڑ سکداں۔ تہ ماہری محبت دانا جائز فائدہ چایا۔ مں تلو ماہرے نال واپس جلنا والد سُن زور دار تھپڑ مار دیاں ہوئیاں گرجدی آواز بچ آکھیا۔ مں تو اتھ نہ رہی ہو ر پاپا میں اسدے دے بغیر نہ رہ سکدی ہاں۔ میں اُس

نال..... محبت کردی ہاں کو اس بند کر۔ پایا اوہ بجا نیہہ اوہ بھی ماہرے نال بچ..... پیار
 کردا ہے۔ پایا سپن دو ٹوک الفاظ بچ جواب دتا۔ میں نہ چہندی ہاں کہ تلو گجھ بھی
 ہووے۔ ماہرے والد دی بچ بچ دور تک ہے میں توئی زندگی کو خطرے بچ نہ سنا
 چہندی۔ میں جد ساری گل مزمل کو دہسی اُس و بھی بڑا غصہ آیا تہ لگا آکھن ملا نیکہ جد تلو
 اپنے کبر والیاں داتا ڈرا ساتاں ایہہ قدم ہی کیاں چایا اتھیں رُک گیندی اُس مایوس بچے
 بچ آکھیا۔ اُس دیاں گلان سُن کے ماہرا دل تڑپ گیا۔ ملا نیکہ اس ڈبدے
 دئیں۔ Sun نال ہی اسدی محبت واقصہ بھی ہمیشہ واسطے بند ہو کیسی اس دا گواہ اج
 دا ایہہ دینہہ ہے مگر فرق صرف ایہہ ہے کہ آج ایہہ ڈبدے دینہہ کل فر اپنے آب و تاب نال
 چڑھ سی۔ اوہ کہلتا دا آکھ کے تیز تیز قدم چاکے جل یگا ہو سورج (دینہہ) بھی پوری
 طراں ڈب گیا۔ مگر اُس دی محبت دے نقش ماہرے دل بچ آج بھی اُسکو یاد کر کے ماہرا
 دل بے قرار ہو گیندے ہو ماہری روح بے چینی دے عالم بچ اُس کو ادھر ادھر ٹھونڈ دی
 ہے اُس دے ٹرنے دی آواز آج بھی ماہرے دلے کو محسوس ہوندی ہے ہو رچھاڑے نالو
 ماہرا اچکھا کردی ہے۔

اُمید

اُس دے پیراں تلو ز مینکل گئی جد اُس کو پتہ چلیا جے اُس دی سہیلی اتنے دُور
اُس جتے نال بیاہ کیے واسطے آئی دی ہے جیہڑا اِس دا کہنر والا ہے۔ اُس سن
ہولیاں نال ہی اپنی سہیلی دا ہتھ اپنے ہتھاں بچ پکڑ کے آکھیا۔

”مکو نہ پتہ آسا جے تلو اُس نال اتنی محبت ہے“ مگر اوہ اس کو کجھ نہ آکھ سکی۔

اُس دی سہیلی خوشی نال پلایاں بچ نہ مڈی آسی۔ اکھیاں تلاں چھاڑ کے
بولی، تلو پتہ ہے اُس دا بیاہ ہو یا دا ہے پر مکو اوہ کتنا پیار کر دا ہے، شاید تلو اسدا اندازہ
نیہہ ہون لگا۔ اوہ جلدی ہی اپنی کہنر والی کو طلاق دیسی ہو ر فراسیں آپا بچ کیتا دا وعدہ پورا
کر ساں تہ ہمیش واسطے ہک ہوگیساں۔

ایہہ سندیاں ہی مُسکنے دا دکھاوا کر کے اُس سن اپنی سہیلی دے ہتھ آپا دار چھکے ہو ر
پچھن لگی۔

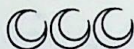
”کے تلو پورا یقین ہے کہ اوہ تو ہڑے نال.....؟“

”ہاں ہاں مکو پورا یقین ہے“..... اِس دی سہیلی سُن گل ٹکدیاں ہوئیاں

تاو لیاں جواب دتا۔

اپنے ہتھ سہیلی دے ہتھوں بچو چھڑکیندیاں ہوئیاں بولی ”میں پر اُمید ہاں توں
 فکر نہ کر ماہڑی جان“ ..... ہو راہیہ آکھدیاں ہوئیاں اُتھو کھسک گئی۔
 اوہ چُپ چاپ بیٹھی سوچدی رہی..... ”ماہڑی سہیلی کو تہ پوری اُمید ہے مگر میں
 اس کو ایہہ گل کسراں سمجھاواں جے اوہ جس جتنے نال بیاہ کیتے کو آئی دی ہے اُسدی بد
 نصیب بیوی میں ہی ہاں ہو..... م م م میں اُمید تھیں ہاں“

احساس

چاچا بجیر اکے دروں تھکيا ترُٹيانا کھر مُڑيا تہ اشنياں ہی کھنگ شروع ہو گئی۔
اُس نی ایہہ حالت تکی چاچی ریشماں بولی ”آج فرٹسیں سگریٹ پیڑی پی تہ آئے او۔ یا
اللہ! میں کہہ کراں۔ کسراں اس نی سگریٹ پیڑی نی پیڑی عادت چھوڑاں۔ کھرے
بچ کھانے پینے نی اتنی قلعے اے ہور اُپروں سگریٹ پیڑی نا ہور خرچہ۔ ایہہ میں جانتی ہاں
جے کھرے نا خرچہ کسراں پوراں ہونا اے۔ بجیر یا! کیاں نیہہ ٹس سگریٹ پیڑی
چھوڑنے۔ اک اس نال صحت وی خراب ہونی نالے پیسے وی ضائع ہونے۔“

چاچا بجیر اسنار ہیاتہ چپ چاپ لیٹی گیا۔ دُوے تہیاڑے چاچی ریشماں
سوچنی ریٹی جے کہہ وجہ اے کدھرے بجیر اُبری سنگت بچ تہ نیہہ پھسیا نا جیہڑا اوہ اتنی
صحت خراب ہونے باوجود وی سگریٹ نیہہ چھوڑنا۔ چلو آج میں تکی ہی آواں۔

چاچی اتھے چپ چاپ جائی کہہ تکی اے جے چاچا بجیر اپنے مالک کی آکھنا پینا
سی جے تہیاڑی نی رُٹی کھان نے بجائے اوہ سگریٹ پیڑی ور ہی تاں گزارہ کرنا اے
تاں جے جیہڑا بچاہ روپے تہیاڑی نی رُٹی ور لکسن، اوہ بچیاں تہ کھر والی نے کم آسن۔
ایہہ گلاں سُنی چاچی ہوراں کی بہوں پچھوتاوا ہو یا جے میں بجیرے کی کتنی مند بولنی
ساں۔ ایہہ سب کجھ تہ اوہ اُساں واسطے ہی کرنا اے۔

شامی چاچا بجیر اچیاں ہی کبہر چھیا اگے چاچی ہوراں اُنہاں واسطے شور بہ تیار رکھیا ناسی۔ اوہ چاچی کی آکھن لگا ”ایہہ کہہ؟ ایہہ شور بہ کدوہروں آیا؟“

”خرچے بچوں تھوڑے تھوڑے پیسے بچا کے آج تو اہڑے واسطے ایہہ شور بہ بنایا سی“ تہ نال ہی سودے نے ڈبے بچوں کجھ پیسے کڈھی تہ چاچے کی دتے جے تو ہڑا بوٹ سروں ہی تڑٹی گیا نا اے بازار بچوں نواں بوٹ کھنی رکھنیاں۔

دوئی شامی چاچے بجیر اکہر اشنیاں ہی چاچی کی اک سوٹ والا لفافہ دتا۔ چاچی اُس نے پیراں واخ نہنیاں ماریا تہ آکھن لگی ”بجیر یا! ایہہ کہہ! تئساں آپے واسطے بوٹ نیہہ آندا؟“

”نہیں وئے پہنکیے! بوٹ اجاں چلسی۔ کافی چراں تھیں میں تو اہڑے جوگی کوئی سوٹ نیہہ سی آندا نا۔ اس واسطے انہاں پیسیاں نا میں سوٹ کھنی آیاں!“

قاتل رشتے

آگئے ہو خیری نال واپس، حمیدہ اپنے کبر والے لیاقت خان کو آکھیا۔ لیاقت خان اپنے دواں پُتراں کول گیا دا آسا۔ لیاقت خان سُن ٹھنڈی ساس پہری تہ آکھن لگا میں بُڈھا کتھو کماساں تہ ہک لکھ روپیہ خرچہ کر کے تہیو دی شادی کرالساں۔ ”کیاں“ اللہ رکھے دو پُتر باروزگار ہین اوہی پہنیںوں کو بیاہ کے دیں حمیدہ آکھیا۔ ”ہکیں تہ صاف انکار کر چھوڑیا جے ماہرے کول ہک پیسہ بھی نیہ۔ دُوا آکھن لگا جے ادھے پیسے میں دیساں تہ ادھے پیسے دُوا پُہر ادیسی۔ سُن کے ہوسی لیاقت ٹھنڈی ساس پہری۔ اسی ویلے اِس کو دِل دا دورہ پئے گیا۔ ہسپتال کھڑنے والا بھی کوئی نہ آسا۔ کیاں جے اسدے دوی پُتر اپنے اہل و عیال کو کھن کا شہر بچ بسدے آسے۔ حمیدہ سُن گماہنڈیاں کو ڈنڈ کیتی گماہنڈی چھے آسے جلدی جلدی آئے لیاقت کو گڈی تے سٹ کے ہسپتال کھن گئے ہسپتال بچ ڈاکٹر سُن دکھیا تہ آکھیا جے انہاں کو نا قابل برداشت صدمہ پہنچیا ہے جسدی دی وجہ نال اندی موت واقع ہوگئی ہے۔ دوئے دن پُتر شہر تھیں آئے کفن دفن بچ شریک ہوئے شام ویلے حمیدہ رورو کے ہاکے کرن لگی جے تِساں سُن پے مار چھوڑیا۔ اگر تِساں

ہیو کو تسلی دتی ہوندی تہ نہ مردانسرین جوان ہے اُس دے دے بیاہ کو کھن کے تُسدا پے کتنا
پریشان آسا۔ تُساں نسرین دے بیاہ دا ذمہ نہ چایا تہ پے صدے نال دُنیا ہی چھوڑ گیا۔
نسرین باہر کھل کا گلاں سُندی آسی۔ قصور بڑے پھر اودا ہے زکا آکھن لگا۔ میں تہ آکھیا
جے ادھے پیسے میں دیساں مگر اس صاف انکار کیتا جے میں اپنا مکان بنیند اہاں ماہڑے
کول گنجائش نیہ۔ ماؤسُن آکھیا ہُن میں جی کا کے کرساں افسوس اگر نسرین دی گل نہ
ہووے آتہ میں بھی مر گچھاں۔

اچہ ہی دوئے کمرے بچوں رونے دی واز آئی اس واز دے بعد ازوردار چینگ
نکلی سب اس کمرے دار دوڑے، دکھیا جے نسرین جسدی وجہ تو اس دا اتا مر گیا اوہ بھی زمی
تے پئی دی آسی اس کول زہردی بوتل آسی۔ جس وقت اسکو پیو دی موت دی اصل وجہ
دا پتہ چلیا جے ماہڑی وجہ تو پے مر گیا فر ایساں پھر اواں دے بسا تے میں کیاں
جیواں۔ حمیدہ پٹن لگی ہائے نسرین خود کشی کر گئی۔ ہائے ہائے۔ ربا، کُہر ہی اُجر گیا۔ رشتے
ہی قاتل نکلے۔

شکر خدا دا

سب توں پہلاں شکر خدا دا جس ایہہ طاقت دتی
 حرفاں پہریاں سوچاں دتیاں نال اجازت دتی
 ذہن وی اُسدے سائے تلے ساہ پیا کئے حالاں
 اُسدی خاص عنایت ہووے، ہودن خوب کمالاں
 پہلاں اُتے پردے پائے خاص رعایت دتی
 اُسے توں میں حرفاں اندر فر تاثیراں منگاں
 جہاں اندر ٹہکیا جُلاں میں اوہ لہراں منگاں
 لگھاں شکر ادا میں کرساں جو بھی نعمت دتی
 رَبا انہاں حرفاں اندر ہاسے خوشیاں پا توں
 امن سکون دی چھاں پیا دیوے ایسا بوٹا لا توں
 قلم دے سوہنے رستے دہسے نال ہدایت دتی
 میں عاجز مسکین خُدا یا ! تیرے در دا منگتا
 اپنا خاص سہارا توں ایس، نہ چھوڑیں بے سنگتا
 طاہر وہ ہک ڈاری ماری توں جو ہمت دتی
 سب توں پہلاں شکر خدا دا جس ایہہ طاقت دتی

نعت شریف

کُریں در تے بِلَاؤ تہ گل بن گچھے
جے ماہڑے لیکھ جگاؤ تہ گل بن گچھے

مِگی تہ ہنیرے ہی دسنے پئے وہے اندرے بچ
دِلے نا دیہ جے لاؤ تہ گل بن گچھے

ٹساں نا مان تھیا ہور کچھ وی نیہ پلے
مِگی وی خیر بچاؤ تہ گل بن گچھے

وہیاں ٹساں نا تہ کیاں کسے نی گل اکھواں
پھتسی گئیاں میں چھڑاؤ تہ گل بن گچھے

سوال ہور گتھے باں گچھی کے قادر
کری کے ترس بناؤ تہ گل بن گچھے

نعت شریف

دو جہاں بچ عنائت نبیؐ کر گئے
ہر کنڈے کو مہکتی کلی کر گئے

نیک سیرت تہ صورت کہ اتنے نبیؐ
خود خدا سنگ اُنہاں دل لگی کر گئے

سہہ سکی نہ چٹلک نور دی طور تے
رو برو گفتگو بس نبیؐ کر گئے

کر سکی میہہ بیاں ذاتِ احمد کسے
لکھ سخنور کئی شاعری کر گئے

ہیں عباسی گدار گر تو اُس شہر دا
کہ نبیؐ جاں بسر زندگی کر گئے

..... محمد اقبال ساحل

نعت شریف

میں ناز و فخر سنگ اٹھ کے خدا دا شکر یہ کرساں
زہے قسمت، میں بے چارہ نبی دی نعت اج پڑھساں

زباں پر کلمہ توحید ہوو دل بچ نبی دے نور دا دیوا
انہاں دے ذکر بچ جیساں، انہاں دی فکر بچ مرساں

بڑی ڈاڈی وکالت ہے رسالت مآب دی حاصل
پہلا روز قیامت کو میں ڈرساں بھی تہ کے ڈرساں !

ماہرا والی ، ماہرا آقاء شہنشاہ دوجہاں دا ہے
یقین محکم ہے میں جگ بچ کسے میدان نہ ہرساں

نہ بال و پر ، نہ سامان سفر، قسمت بھی ماہری جی
نبی دی دپ دی خاطر میں ساحل ! کد تکر ترساں ؟

مناجات

گناہواں نا کرنا ہاں اقرار مولیٰ
بلا شک سزا نا ہاں حقدار مولیٰ

چھپاواں کدوں تک خطاواں کی اپنی
توہڑے کولوں لگنا ہے دشوار مولیٰ

ماہڑے شہر اندر ہے دہشت نا منظر
تباہی نے دسین آثار مولیٰ

دسین روز ہی اتھے آساں نے دیوے
ہوا ہوئی دشمن پئی مار مولیٰ

پھسی نی ہے کہمن نے بچ ماہری کشتی
کراسیں سمندر توئیں پار مولیٰ

گلانے ہاں ہر گل تیری بارگاہ بچ
توں سارے جہاں نا غمخوار مولیٰ

زمانہ ہے تلیا اسی لاہڑنے ور
بچائیاں توں ماہری ایہہ دستار مولیٰ

دیا بلنا دیئے سنگ رات بکئی
کلیجے ور جی نی برف گلئی

کوئی تہ میرے اندروں می جگنا
کدے جنگل نے اندر کؤک کھلئی

گراں نے لوک سارے سیل پتھر
تھواں اٹھنا نہ کوئی آگ بکئی

برے اُپر دہنہیاں نی چوڑ چھنکیاں
لگی لاغر ایہہ بیہڑے شام ٹھلئی

قبیلہ ہوس سنگ اپنی نہ رُہڑیا
قمر لائی سی باوے سپم بکئی

اسکے..... محمد عظیم خان

ہزاراں روز ہونے ہیں اتھے لختِ جگر پیدا
مگر افسوس کچھ دانے ہی منظورِ نظر پیدا

چمن بچ پہور پروانے پھلاں کی خوب ٹھگنے ہیں
ہے تاں ہونا گلستاں بچِ محبت نا اثر پیدا

ہتھوں محنت کرن جیہڑے مقدر اوہ سکندر نے
ز میں تھیں خود بخود ہونا کدے نیہہ سیم وزر پیدا

محبت جوش و جذبے نادلاں بچ ہے یقیں کامل
ہے تاں ذوقِ احد ممکن ہے تاں ذوقِ بدر پیدا

سپہ سالار نے تابع سپاہی کامراں ہونے
اُتھی ہوئی ہے ناکامی جتھے ہونے غدر پیدا

جے قطرہ ہے، ہے تاں دریا سمندر بیکراں باقی
الہے فرکتوں اُٹھسن جے ہوسی نہ شرر پیدا

عظیما خاص قربانی ہمیشہ لوڑ پینی ہے
”کہ خون صد ہزار انجم سے ہوتی ہے سحر پیدا“

۱۔.....تضمین۔ بحر ہزج۔ مفاعیلین.....مفاعیلین.....مفاعیلین

اسکے..... شمار راہی

کھلسن گل گلزار بہترے
دل ہوسن ٹھنڈے ٹھار بہترے

اکھ بچولی کر کر تھکے
مست ملنگ بیکار بہترے

رتو نے رنگے بچ دُسن
اس برہیا اخبار بہترے

لگی لگی چپے ٹھوٹھے
ہُن توں پیر بار بہترے

رازِ دلے ناکس کی دہساں

ملنے بے اعتبار بہتیرے

پُہل پُہلا کے اپنی ہستی

کرن لگے بڈیار بہتیرے

اک دی گل نہ پوری ہوئی

کرنے رہے اقرار بہتیرے

اسکے..... شیخ ظہور

ہیر سٹسیں گا تہ ہور جاساں گا میں
لکھ ڈبوئی ہن اُبھر جاساں گا میں

ساری بستی پہناویں ماہری کاہڈ لا
توں کدے آکھیں تہ ٹر جاساں گا میں

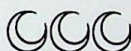
سیک تہ پالے رقیباں نے چہلی
پہوروں پتھر ہار پُہر جاساں گا میں

تیریاں اکھیاں نے پیالے بیج بنی
برف نا ٹکوا اتر جاساں گا میں

دل اچائی اے ماہڑا سب آکھنے
وقت سنگ آخر سدھر جاساں گا میں

آؤسن گے جس کبھدی منکر نکیر
ماندے لکڑ ہار چہر جاساں گا میں

ماہڑے مولیٰ تیری چوکھٹ تھیں سویر
اک گنہگارا ہاں کر جاساں گا میں

سُدھی دولت، نوٹ خاصے لوڑنے
موٹے موٹے کچھ اثاثے لوڑنے

کہر نے دروازے اُپر لائی شہیل
سخت تہریائے تہ پیاسے لوڑنے

دیوتے کولوں سیاست نے تلو
شفقتاں نالے دلا سے لوڑنے

منزلاں پائی گئے کچھ غمزدے
لوک رہے خوشیاں تہ ہاسے لوڑنے

نکلے اندر سی بیٹھا اوہ درڑی
اُس تکو رہے چار پاسے لوڑنے

پڑھنے آلے دینی پیپر گئے ٹری
نقلاں آلے رہے خلاصے لوڑنے

سُکی روٹی سی فقط ماہڑا سوال
کس کی ایہہ گردے لوا سے لوڑنے

جانچی ساری نیہی گئے بچ بیٹھکاں
اُس رہیاں پھلیاں پتا سے لوڑنے

لاڈ بہتے ہوئی گئے شاید ظہور
دل کی ہُن گئے کٹا سے لوڑنے

جدوں وی شام پینی تہ ماہری جاں ڈولنی رکیاں
اُداسی بے وجہ ماہرے بوہے کی کھولنی رکیاں

میں مسجود ملائک ساں تگی وی یاد ہوسی گا
فر آج شانِ کرم تواہری دراں ور رونی رکیاں

میں اُس کی جاننایاں اوہ تہ ماہرے کھرنا پھیکی اے
رکیاں دُنیا ڈرانی می ، ستم فر چھولنی رکیاں

ہوؤے آج خیر رب پاسوں کہ دل بچ ہول بہوں پینا
پتہ نہیہ کس نی شامت آئی اے پھاڑی بولنی رکیاں

نسیم ہُن کھر مڑی جلیے کہ رساں لال ہوئی گکیاں
کھرے دکھ پیر باہنے تھیں تواہری روح ڈولنی رکیاں

..... امتیاز نسیم ہاشمی

نہوار ایسی میں کہہ دہساں کوئی دیدار کہہ کرسی
ماہڑے کول حرف نیہہ باقی ماہڑا اظہار کہہ کرسی

جیکر اپنے پراں بچ جوش تہ ہمت بچائیں توں
کوئی پنجرہ کوئی جالا کوئی دیوار کہہ کرسی

میں تہ حرساں نی بستی بچ عجب رولا جنیا ڈٹھا
اُتھے تہ بے چلسی ، تو اہڑی پھٹکار کہہ کرسی

لہو انسان نا ہووے جتھے پانی تھیں وی سستا
اُسے بستی نے بچ دہسو ماہڑا کردار کہہ کرسی

نسیم اِس وقت نے اگے کسے نا زور نہیں چلنا
جدوں لکھیا ہويا مکیا تدوں تکرار کہہ کرسی

شیرازہ (پیاری)

.....شکورا حسن

چنگی پندی بانا رہنا
دل نا بوجھ کھانا رہنا

ہک دن ہیرا آپوں بنی
ٹھڈے ٹھڈے کھانا رہنا

اپنی دُنیا آپ بسا
گل سورج نال باہنا رہنا

کچھ تہ اس انہونی تکی
ایویں نیہہ کن کھانا رہنا

اتنے منظر کھلنے احسن
جتنے پیر میں چانا رہنا

اسے..... سردار جاوید خان جاوید

سدا یا اٹھ دُعا منظور ہوئی اسی
ہنیری رات نور و نور ہوئی اسی

میں سنیا اُس نی شیشے نی حویلی
بہرے پھر تہ چور و چور ہوئی اسی

زمیں در پیر تہ نظراں شانے
گڑی ایہہ وی بڑی مغرور ہوئی اسی

بڑے عاشق بڑے معشوق گزرے
کہانی اُوے یے جیہڑی مشہور ہوئی اسی

خُدا یا یاد اُس نی کڈھ دِلے پُوں
جیہڑی اکھیاں تھیں یکسر دُور ہوئی اسی

حکیمماں ہُن حکیمی کہہ چلا میں
پُرانی چوٹ سی ناسور ہوئی اسی

مِگی جاوید جوگی گس بنایا
شہر نی خاک وی مجبور ہوئی اسی

اس.....عبدالرشید قریشی

مَدَتاں بعد اوہ کھڑ بیچ آئی
قسمت ماہری پلٹ کے آئی

ماتم چھایا چار چوہری
کس جواں دی لاش ہے آئی

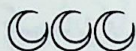
تساں گئے عیب آساں دے
آساں کدے انگل نیہہ چائی

وعدہ کر کا وفا نیہہ کردے
فطرت بیچ ہے بے وفائی

اُچا شملہ شان تُساں دی
کے کرنی ہے ذات پرائی

میں گناہ تھیں توبہ کرساں
تاں گناہ بچ ڈُکبی لائی

تک ہو یا حیران قریتی
نویں نسل دی بے حیائی

..... حاجی محمد بشیر شاہ

جس نیاں یاداں نال ایہہ نگری دل فی اسان بسائی
اس سلوک کیتا اوہ جیہڑا بکرے نال قصائی

تھکا لوڑ کری جگ سارا کوئی حکم نیہہ ملیا
کوئی دوا نیہہ روگ عشق فی ایویں جان پھسائی

نیہہ ملاح اس کشتی اندر چلو ایہہ چنگا ہويا
جے ملاح نا لوواں سہارا ہوسی جگ ہسائی

جس فی صورت تگن کارن دل ترسایا ڈاہڈا
آنی دیں قتل نا فتویٰ ہوسی خوب رسائی

ایہہ سراں پھری فی تگی شاد نہ دل ترسایاں
پڑھیاں کتنی خلقت اتھوں مالک آپ نسائی

اسکے..... گلاب الدین جزا

پیلے ہوئے پتر حیا دے پھلاں ہمت ہاری تاں
زخماں اُتے لون غماں دا چوکھی تڑٹی یاری تاں

کہنیاں کہنیاں نال پے نہ رات ہجر دی کالی
کھوٹیاں درماں کون چلاوے دُنیا دُنیا داری تاں

اپنیاں آپے توڑ نہ چاہڑی سپنہ چھلنی سارا
بکھڑی کونج اڈاروں جیویں کردی گریا زاری تاں

نیلے نملوں درد بہر اندا کچھ نہ سکدا کوئی
سینک ہجر دا اندروں ساڑے فرم بکھڑی ماری تاں

اپنا رہوے یار سلامت جیہڑا نال رقیباں رہندا
سپنے اُتے لگ جاندی ہے ضرب ہجر دی کاری تاں

میں بنجارا شہر تو ہڑے دا لگیاں دے بچ ڈیرا
رات ہجر دی کہلیاں گزری صبح نال گزاری تاں

تج جزا فر جو بن آیا پتنے پہرے لائے
پیراں پیٹھ لتاڑی اُساں اُچی چار دیواری تاں

؟

.....گلاب الدین جزا

نظر اُچیری تہر نشانہ اُسدا ہے
ماہڑے سپنے درد پُرانا اُسدا ہے

آس لمیری رکھساں چساں ہر ویلے
پاٹی چادر تانا بانا اُسدا ہے

ساون دی بدلا رے سڑیاں چپ رہیاں
تہرتی اُتے آنا جانا اُسدا ہے

دل اکھل ڈوگی گہل بنائی لوکاں سن
جگ نیواں اُچا یار زمانہ اُسدا ہے

میں اکھراں دی کھینچاں یاں بناواں کھینچاں
کم لارے چڑھنا ہو چڑھانا اُسدا ہے

دل رانجھا مجنوں پھولا ہو کوئی
سب دیکھ حقیقت نیچر فسانہ اُسدا ہے

میں کرہاں یار غلامی پھولے اکھراں دی
ماہڑے کول جڑا ایہہ ہو خزانہ اُسدا ہے

اپنے نبوڑا اُتے دم باہ رکھن
اس بودی کڑی تلے تھم باہ رکھن

تُدھ تہ شکاریا ! دہسنی ہے جان
تھیلی پنج گہنگیاں دے کھم باہ رکھن

میں ایجے ساوانا دا ڈاہڈا پلے داں
ماہڑی چھولی پنج سارے غم باہ رکھن

چنناں ! رکھ آپا کو توں باندا باجھڑ
ماہڑے در رنگو رنگ کم باہ رکھن

نقشہ بناندائیں جیہڑا نویں شہر دا
اُس پنج اُسدی بھی چھم باہ رکھن

اسے..... مجھ اقبال منجا کوئی

دُہلا باہیا پاڑے رہے
فصل نیہ ہوئی ہاڑے رہے

سب کچھ روہڑی گئیاں لہراں
چوٹاں تیں کنارے رہے

تکئے سُننے والے دو دو
بچ سفر نے چارے رہے

چچی ہندے مٹھے ڈوڈے
جو ہُن رہے ماڑے رہے

بچوں کندھاں مٹی پہریاں
اُپروں بس چکارے رہے

نفس نے پہاٹڈے جتنے آندے
خالی خالی سارے رہے

اسکے..... مشکور احمد شاد

کے کراں میں گردش ایہہ دن رات فی
ہٹائے چڑھی جند تو ہڑے ظلمات فی

ایہہ حسیں جلوے ماہڑے دل پھیر نہ
گل مکی ہے ہُن شمع جذبات فی

کاغذا دے پھل بناواں تتلیاں
مُشک آناں میں گتھوں حیرات فی

سب پہلا کے عشق میں تہ کر کہناں
کون ٹہنسی کندھ ایہہ جذبات فی

جام کھولو شام ٹہلے ہجر نی
ہو گچھے مستی کوئی دِن بات نی

ایہہ لرزدی روح، بجھی اکھیاں تہ خوف
شکل ہے اِس بچ ماہڑے حالات نی

تنگ ہے دل ہر گرے پھل کھیلیاں
شاد آئی رُت حسیں برسات نی

درد رکھ دل بچ نہ لفظاں کو بھی اکثیر کر
خاب دے پھل گل جے فر اُندی بھی تعبیر کر

پیڑ ، ساڑا ، درد تہ ہور بے بس زندگی
ایہہ سزا تھوڑی ہے ! تہ ہور بھی تحریر کر

میں تہ منکداں چین، سکھ نال گزرے زندگی
یار ماہری زندگی کو ہُن نہ کشمیر کر

رکھ تُوں اپنے نال بس ، ساتھ دے تہ نال رہ
یا تہ ماہری بن کا رہ یا مگو تقدیر کر

میں تہ منیا ٹھیک ہے سچ گلاں کردا ہیں توں
خود بن عامل اجاں فر مرضی تقریر کر

گل گھلی، ساہ لہناں، نظر دور ایہہ ہی خاب ہے
ہُن تہ مولا فضل کر، خاب دی تعبیر کر

بے علم بے ہنر ہر جائی ٹکراں مار دے
رکھ یقیں توں ذات تے ایّاں نہ دِگیر کر

آمکاواں یار دوئے ستم تہ کُہول، سب
ایہہ جاء جس دی ہے اُس دے ناں فر جاگیر کر

فر تہ خالص درد چوں نعیماں بول تھیں
سکھ سلیقہ عشق دا نفس لہرو لہر کر

اسکے..... محمد مشیر الحق

چنگے یار نیہہ ملنے اَجکل
دل نے تار نیہہ ملنے اَجکل

مندے لیکھاں نی گل اے لگنی
اوہ دلدار نیہہ ملنے اَجکل

سام اتار کی کہہ کرسیں گا
کوئی پیار نیہہ ملنے اَجکل

سیرت ول نیہہ کوئی تکنا
سچے پیار نیہہ ملنے اَجکل

تاج تخت نصیب نی گل اے
جمہیاں سار نیہہ ملنے اَجکل

لئی گل بدھا نہ چن جی
بانہواں گل بچ پا نہ چن جی

تھوڑے ڈک لے ساہری خاطر
سارے نیر بہا نہ چن جی

ساہرے نال ہی لائی رکھ یاری
ہور توں کدھرے جا نہ چن جی

پہیڑے دن وی لنگھ جاسن گے
ساریا کیں دکھ سنا نہ چن جی

اپنا آپ سمہال توں گل جی
چڑھ ساہرے ٹہنا نہ چن جی

راہ تصور تھیں بھی کٹھن نکلے
ہمسفر ہی جے راہزن نکلے

جیہڑے کردے بیوپار پھلاں دا
اندی کچھاں تلوں کفن نکلے

ظاہری شکل بس دکھاوا ہے
پوڑ درداں تھیں سب بدن نکلے

سڑ گئی ہے چنگی مسافر دی
کہر تھیں باہر نہ مرد و زن نکلے

اپنے دم تھیں چھپا گیا قاتل
خون بچ گوجھی پیرہن نکلے

صرف لفظاں دا جوڑ کے دانش~
بے اثر ہی تو ہڑے سخن نکلے

اسے..... بشارت علی خان راز

رنگ بکھرے گلاب لکھنے ہاں
ہر اک انتخاب لکھنے ہاں

داستان لکھنے ہاں اُڑنے نی
اک پرندے نا خاب لکھنے ہاں

پُھل کنڈیاں بیج لکھنے ہمیشہ
چمن نا باب لکھنے ہاں

اے، خدا پُچھاں کس کی
لوک پُچھنے سوال جواب لکھنے ہاں

منزل نے رستے لوڑنے ہاں
منزل نے اسباب لکھنے ہاں:

گزرنے جانے دن تہ رات
زندگی نا حساب لکھنے ہاں

وطن سوہنے نا ذرہ ذرہ
نور اکھیاں نا حباب لکھنے ہاں

حرف حرف محبت نا راز
پڑھو ایسی کتاب لکھنے ہاں

اسکے..... طارق احمد طارق

مُج ہے رنگِ ملالِ اس برہیا
ڈاہڈی پہنکھ تہ کالِ اس برہیا

ہیرے ، موتی ، لعل ، جواہر
نیہہ رہے کئی لعلِ اس برہیا

ظالم ظلم تہ کرسی لگنا
بنھسی کہہ کہہ جالِ اس برہیا

مندے جاسن ، چنگے مُوسن
غم اندر نہ پالِ اس برہیا

طارق تیری چہھ ہی آخر
بنسی لگنا و بالِ اس برہیا

بلنی آگ کی سہال ہاں اڑیا
آئی آفت ٹال ہاں اڑیا

اکھیاں تکی زہر نہ کھایاں
پھتیں پنج جنجال وے اڑیا

ہجر میرے پنج نہراں نے سنگ
اکھ اپنی کھنگال وے اڑیا

ایہہ دُنیا اے چار تہیاڑے
کس گل نا ملال وے اڑیا

حد ، بُغض تہ کینہ طارق
نہ دل اندر پال وے اڑیا

اسکے..... سید انور شاہین

اُس پاسے دی بستی شاید ہونی سی
بڑھی ماسی دیا بال کے سونی سی

کدھرے کوئے ناد بجانا رہنا سا
تاں ہی کدھرے جا کے سرگی ہونی سی

نپے تلے پانی بکنا رہنا سا
فرمالاں تے رُت سہانی ہونی سی

ڈوہنگے ناڑاں ناوہ شور آجاں وی ہے
تیکے ٹیکے ٹہاری ماہری چونی سی

کوٹھے اُپر بہہ کے تارے گنتاں ساں
نالے اماں کہانی اک سنانی سی

موہنڈے اُسے پہنار ایہہ تہرساں گا
محبت نا اظہار میں کرساں گا

بسے اندر سینے نے اوہ درد پُرانے
بلیں بلیں میں اظہار وی کرساں گا

ریت ہاروں رُہڑنے ارماناں کی
موہنڈے چائی پار میں کرساں گا

دُنیا نا ایہہ کھیل نرالا ہے فر وی
زخم دلاں نے یار میں جرساں گا

فر کد ہو سی بستی اندر مُر رونق
فر کد مُر دیدار میں کرساں گا

.....ساحل یوسف

یاداں نے جد سُر میں چھیڑاں
بچ سپنے فر پین تریداں

کیوں تگاں میں دُوے ہتھاں
اپنی کیاں نہ آپ نبڑاں

تواہڑی یاد جد وی آوے
پڑاں مارن نت چپیڑاں

اپنے بن گئے دشمن سارے
ساحل دہس ہاں کس نال ایڑاں

تواہری ماہری گل نہ ہونی
تاں ایہہ اکھ جل تھل نہ ہونی

اک واری جے مل ہی جانا
چھاتی ماہری سل نہ ہونی

دوئے فریق جے مل جانے تاں
رت بچ ڈبی ڈل نہ ہونی

تواہرے باہجوں ساحل یارا
طبیعت ماہری بل نہ ہونی

..... زاهد اقبال اُمید

پتہ نہیہ کیوں اُس کئے اتنی محبت اے
بس اُسکی تکی مرے نی حسرت ات

اوہ زندگی وی مئے تہ میں مکران نہ
زندگی نا کہہ اے اہیہ موت نی امانت اے

نیا کہ پہلے اوہ ماہری شوق سی لیکن
ہُن اوہ بنتی نی زندگی نی ضرورت اے

نہیں چھوڑ سکنا میں اُس کی
جیہڑی نہیہ چھٹی سکنی اوہ ایسی عادت اے

اُس نے دے وچ کہہ اے میں نہیں جاننا
ماہڑے دے وچ بس اُس نی چاہت اے

ساہڑا ساہڑا سنگ نیہہ آجکل
دُنیا نا اوہ رنگ نیہہ آجکل

ڈاہڈے ترلے کیتے میں پر
نال ساہڑے ملنگ نیہہ آجکل

سارے تاں پچھے تڑٹے
بچیا کوئی وی انگ نیہہ آجکل

پھکی، چرس، شراب اے گھلی
پینا کوئی وی پہنگ نیہہ آجکل

کرونے ایچھے جکڑے لوکی
کوئی وی شاملِ جنگ نیہہ آجکل

کہہ دہساں حساب غماں نا
ہر بکھی اے باب غماں نا

تواہڑے باہجوں لگنا جنیاں
ہر پاسے سیلاب غماں نا

سرہانہ تہ سی سجیا ہویا
تکیا راتیں خاب غماں نا

توں نیہہ تاں ایّاں لگنا
اکھیاں بچ چناب غماں نا

کہہ دہساں میں یاسین جی نے
نیہہ اے کوئی جواب غماں نا

نگری نگری نہیرے پھر دے
خوف دے ہر پل ڈیرے پھر دے

خوشیاں منہ چھپا کے روون
نہیرے بچ سویرے پھر دے

کہنل مکھلے جینا پے گیا
رشتے دار پریرے پھر دے

انساناں تھیں ڈر لگدا ہے
ہر سو موٹ دے کئیرے پھر دے

ڈر تہ خوف ہوا بچ خیالی
ماہڑے چار چوہیرے پھر دے

.....عبدالجلیل خیالی

یا رَبِّا فر خوشیاں موڑیں
فر تڑیاں آساں جوڑیں

جاندی واری آکھ گیا اے
ہُن خیالاں خاباں لوڑیں

پُہل گیسیں اَن ملے رشتے
یاداں کو نہ کہلا چھوڑیں

ہمت ماہری ڈاہدی ہوسی
شیشہ سمجھ کے دل نہ توڑیں

ارماناں دے پُہل خیالی
اپنے ہتھاں آپ مروڑیں

الحمد..... غلام رسول مصطفائی

کچی ٹہاری پوچن لگاں
محلاں بارے سوچن لگاں

پنجرے ڈکے پکھنو نالوں
اپنا جسہ نوچن لگاں

دل دے شیشے تے اُسدا ناں
ہاواں نال کھروچن لگاں

کسراں کھاہدا سوچاں منکو
ایو بہہ کے سوچن لگاں

لگدا مصطفائی میں بھی آخر
منزل تکر پچن لگاں

..... غلام رسول مصطفائی

دہنہ چڑھا رہیا شام ٹہل دی رہی
زندگی ہر روز ہی کھنڈی رہی

داج دی خاطر اوہ بچاری سڑ گئی
جیہڑی ہتھاں تے مہندی سجان دی رہی

بڈھیاں سُن بھی چوڑے چاہڑے
غریبے دی تہی دی کلائی ترس دی رہی

کاں تہ بوے تے بول کے اڈر گیا
ساہڑی نظر پر اُتھے ہی لگی دی رہی

سامنے تہ اسیں چپ ہی رہیاں غلام
سینے اندر مگر بغاوت پنپ دی رہی

.....سید ذولفقار دلدار

گُزری اِسرائ ساری رات
کیستی گریہ زاری رات

دل دا لہو ٹیپے ٹیپے
بگدا رہیا ساری رات

بٹڈ دیواں ایہہ درد پُرانے
لیہے کوئی بھکاری رات

کہہ دہساں ایہہ درد دلے دے
دُکھاں تھیں دُکھیاری رات

گن گن تارے آسماناں دے
اَج دِلدار گزاری رات

اسکے..... ریحانہ عزیز

پتھراں دے شہر اندر بچ شیشیاں دا کے کراں
رُل گئے ارمان سارے خوشیاں دا کے کراں

ہنیریاں پھریاں ایہہ راتاں کالے بے رُخے حالات
ریت اُپر کھر بناواں بارشاں دا کے کراں

تہلا تہلا جوڑ کے میں آہلنا بنا رکھدا
بے وقت بجلیاں دی سازشاں دا کے کراں

بے بساہی جان ماہری نعمتاں بیکار ہین
بے زبانی چند ہوئی نوازشاں دا کے کراں

آلوواں دے شہر بچ ہُن تہ گزارہ نیہہ رہیا
صبح رونق نال رکھن گی نماشیاں دا کو کے کراں

چنگے مچ پُرانے لوک
سچے سخت سیانے لوک

جو کہیا ادہ کری دہیا
بہانے نیہ بنانے لوک

طاقت، صبر، عمل نے کچے
وعدے توڑ نبھانے لوک

عزت شرم بچ ڈُبی مرنے
ڈکیاں نیہ ڈکانے لوک

پیار، محبت، ہمدردی کر کے
ایہہ نیہہ کدے جتانے لوک

سینے نال لائی تہ سینہ
ہننے آپ ہنسانے لوک

آج نا گرو ڈولے دہسے
کم تکی شرمائے لوک

کہہ ہوسی اس نسل نا زخمی
تک چالے کہہراے لوک

کالی رات کی ٹالیاں میاں
دل نا دیا بالیاں میاں

ماہریاں چٹھیاں، ماہرے چھلے
یاداں سب سہالیاں میاں

جے چاہنا ایں مستقبل اپنا
تاں توں جعفر جالیاں میاں

یار نی خاطر نچنا کہہ اے
ہر اک توں پالیاں میاں

ہجواں نال ہی سہی مگر
تہنگھنی اگ کی ہسالیاں میاں

درداں آن اج شور مچایا
اپنا اپنے تھیں دُور کرایا

بسدا ہر کبر اُجاڑ ہويا
چنڊے جی بس مار مُکایا

گرے ماواں تھیں پُتر جُدا کیتے
گرے آن یتیمی ڈیرا لایا

پہلاں بھی تہ ہجر بچھوڑا سی
موتو اوہ بھی آن مُکایا

آج امرت لگے ہُن زہر برابر

انہاں غماں ہجا گھٹ پلایا

سو گز لمی پوشاک دے بدلے

ہک ٹکڑے سُن ہی تن ٹھکایا

اِس ادھر ادھر دی حسرت بچ

ہر خونی رشتہ اَساں آپے گنوايا

..... مجروح شاکر

دینہہ جد دُوروں ٹھلنا ہوسی
کہہ کہہ رنگ بدلنا ہوسی

ماہڑے شوقے بال بنائی
کوٹھے ور اوہ چڑھنا ہوسی

ہجر تیرے بچ زخم اے جیہڑا
پل پل اندر پلنا ہوسی

ہجر میرا وی لگنا چن جی
نت کلیجہ سلنا ہوسی

آس اُمید نے خاب سجائی
مجروح یار مچلنا ہوسی

اسکے..... مجروح شاکر

اِس بہارے نا مان نہ کریاں
اپنا آپ پشیاں نہ کریاں

رہن دیاں سب آساں دل بچ
سسدں ہی پھنگتان نہ کریاں

دو دل جس سنگ ٹٹن پہن
ایچیا کوئی اعلان نہ کریاں

تواہڑی ہٹاری سب تھیں چنگی
ملاں ول تہیان نہ کریاں

محل لوکاں نے تکی شاکر
انہاں نا ارمان نہ کریاں

بس وفا نے چھوٹے لارے نے
پھل وی پتھر تھیں پہارے نے

اپنا اندر اک سمندر رکھیا اے
آتھروں تاں ہی کھارے کھارے نے

اس اُگی بچ ہتھ نہ پاؤ
اس نے بچ کجھ انگارے نے

اس پانی بچ دل اے ماہری اماں نا
ایہہ تہ ماہرے سرتوں وارے نے

نظم

تہمک درہ پیر نے پاسے
تھرتھلی کشمیر نے پاسے

اتھروں اتھروں رت بگنی اے
ڈبلے اندر پیر نے پاسے

گُلکھ سیالا آنی تہیا
گروتی لیر و لیر نے پاسے

راجھے ور سب ہتھ کھماون
کوئی نیہہ دسنا ہیر نے پاسے

رولا رپا ڈنڈ تھوئی
دلر ناگہ پیر نے پاسے

چچلاٹ ای چچلاٹ اے
روح نے ڈوہنگے چیر نے پاسے

بیہڑے بیہڑے لاشاں اُگیاں
پُھلاں نی جاگیر نے پاسے

دل سمندر

کہہ ہویا جے
ایہہ بکنا بیہہ
اپنے سپنے اندر
ہوں کچھ سمہالی بیٹھانا
کدے چپ تہ
کدے ہلچل
ور کہہ پتہ زمانے کی
اس فی دُ بکنا
آن بیہہ دینی مڑی
کسے کی فر دُنیا نے نقشے ور
○○○

سرتی

سنتالی بچ سارے دہڑی آئے
بہا کے چڑھی آئے پونچھا
سرتی تچھے ریئی گئی

رام چند نے غفورے دوست کہیا
توں ہُن پہر جائی نیہہ
میری پہنیں ایں
امن تک رہو میں چھوڑ آساں
ہردن ڈنگے، دو سال لنگھے
غفور اترے وار پی گیا
پتہ لایا

رام چندے نا
فر گیا سرتی نال
اُسکی چھوڑنے راے نے دوار

کھڑے نی بہنار ہو رسی
غفورے نا نگ سُڑی گیا
باہروں مُڑی گیا

خوش خوش سرستی
اندر لنگھی
گسے ڈنگی
راے نی دوئی بوہٹی سی
راما آیا
اُس باہیا

پتہ نہیہ
غفورے نی بوہٹی اے کہ پھر جانی اے
کہہ کہہ کیتا ہو سیس
کئی بے حیائی اے
سِدھی ٹری آئی اے
سنہ اٹھانوے اے
اجیس وی

راے نے کھڑے باہری
دُکان نے پھٹے ور
سینی اے سرستی

راے فی تری پہڑی کی
سکول جانے چٹکنی تکنی اے
ساہ پھوٹی اے
اتھروں ڈکنی اے

لگی گئی اے
اکیس صدی
ماندی اے سرتی
گجھ بیہ کھائی سکنی
نہ منگنے جانی سکنی
راے رامی تھیں ڈرنی
آہستہ کھنگنی اے
رحم منگنی اے
موت منگنی اے
موت آنی اے
اُسکی چانی اے
بگانی اے
پھے تھیں بھن

اُسنی گدڑی چوں

۲

اک چوپ نکلی اے
انڈی فی مار
گوٹے نارنگ کالا اے
رام چند آلا اے

رام چند خوش اے
غفورے فی بوہٹی اے
کہہ پھر جانی
کس جانی
مُسلّی چت ہوئی گئی اے
کس وت ہوئی گئی اے
رامے فی چت ہوئی گئی اے

ہسنا اے سرستی نا
نہ ہونا دہسنا اے
اک کوڑا مان
سرستی کی کاہڑی گیا اے
ترے نسلاں واری گیا اے
رام چند ہاری گیا اے

پنیری

پنیری سی پالی ہتھیں سگ لائی
نگی تھپ اتھگی کہ ساڑی مکائی

دینہہ چڑھنا ہونا سالوہ ای لوہ ہونی سی
چڑھے کسراں نے ہُن اہیرا گے باہی

حق سچ تے اصلیت نہیں چھپنی
پرکھ رکھو دینہہ انگلی اگے چھپائی

ہتھ باہنڈری تھیں کہہ ٹھاکے ٹبرگی
جیہڑا کھر نی دولت گی کھانا لکائی

کُتنا مرے اُس کی گُتے نہیں کھانے
انسان انسان کی اج جانے ہے کھائی

پتھراں پر کہہ راج کرن گے راجے
رعایا نے لُہو نے پر گے بگائی

اُس ماءِ پیوتھیں پیدائش سب اُنی
کیا ہندو مسلم سکھ تے عیسائی

جے ٹھانا ایں ٹھادل تھیں نفرت کدورت
کہہ لُبھسی گامندر مستیاں گی ٹھائی

اُس سارے رل مل آب رب گی پوجو
پنڈت پادری سارے ملا تے پہائی

اسکے..... حاجی محمد بشیر شاد

گرمی نیاں چھٹیاں

گرمی والیاں چھٹیاں ہوسن موج مناساں گے
سیروی کرساں لال چروٹے کھلے کھاساں گے

ہُن تہ پیرڈ نہ لکسی او ڈنڈے کھانے نا
ملیا موقعہ جاساں دریا خوب نہاساں گے

نالے کرساں گوڈی اللہ اکبر پڑھساں گے
لیب تھپاں نالانے بچ گارے بڑساں گے

گرمی بچ منجاں نی خاطر ہوسی کھڑک نی چھاں
اتھ روٹی دینے والی ہوسی سوئی ماں

کھیاں تنگ کرسن تہ تہواں گھلا کر ساں گے
آزاد ہوئی تہ چھٹیاں ناکم کاغذ پھر ساں گے

جسے بدل چھم چھم بھری گرمی پھسی گی
سوہنے نپلے رنگ نے اندر تہرتی بھسی گی

جد فر چھٹیاں کنڈے لکسن تکیا جاسی گا
شاد ہر کوئی اوے کپسی جو گجھ راہسی گا

اسے..... احسان الحق

اندر کہہ اے

میں تہہ حالمیں
جموں شہر بیچ اپنی بنگل
کوئی نیہہ کھولی
پر جتنی دی کھولی اے
تو اہڑے واسطے کھولی اے
جموں شہر بیچ بسدیاں کڑویئے!
ماہڑے ہتھ خالی نہیں
اندر باہر سب خالی اے
ماہڑی بنگل نے بیچ چٹا کن والیئے!
اندر کہہ اے؟

رَب رَحْمَن

اللہ تو اہڑی شان
توں ہیں رَب رَحْمَن
کر ہاں سوکھی جان

عدت

زنانی ناکہر والا
مر جائے تاں
زندگی مری بیہ جانی
لیکن
معاشرے ہو رندہبانی
نظری پنج
کالسری ہی گناہ گار ہونی اے
اس واسطے چار مہینیاں فی قید با مشقت
سزا تجویز کی جاتی اے
کہروں باہر بیہ نکلتا
کسے غیر محرم کی بیہ نکلتا
پلنگ ورنیہ سینا
ہار سنگھار بیہ کرنا
متی گل بات بیہ کرنی

گھل کے نیبہ ہسنا

جینے نے

ساہ کھننے نے

سارے حق

محدود دیکھتے جانے ہیں

آہاں!

اگر کھر والے فی زنانی

مری جائے تاں

ترے تہیاڑے ناما تم..... بس

ہور

زندگی معمول در واپس !!

(سندھی نظم نا انگریزی تھیں ترجمہ: رابعہ کوثر)

۲

روایت تہ تخلیق

ماہڑے اُرکس نا اُثر اے
ہمکی پتہ ای نہیہ / الفاظ ماہڑے نہیہ
ایہہ تاں چہیہ نے ہین
چہیہ وی ماؤنی اے
ہور ماہڑی تی نی اے / خیال اُشمان اے
ہور اس بچ دہ نہیہ چن تارے
ایہہ تہ ماہڑے
اُستاداں نی فکر نی تخلیق ہین
زِمی ماہڑی اے / اُشمان ماہڑا اے
ہور آہاں! / ماہڑے مَنہویں بچ
زبان ماہڑی اے / ماہڑی شاعری ور
چھاپ ماہڑی اے!!

(سندھی نظم نا انگریزی تھیں ترجمہ: رابعہ کوثر)

اسے..... اچھوپال سنگھ

کتنا چر

اسے پہاڑاتے
توں مگو ملیا آسیں
اسے اُچائی تے
انہاں پتھراں پتھ
ماہڑی دُنیا
توں کیاں کر گئیاں اُجاڑا

ایہہ اُجاڑا اُداس ویرانیاں
مگر دکھ کہن
میں اُجاں کھڑی ہاں
اُس کنجاتے
ماہڑے پلے لہراں لہراں ہو گئے دے نی

ایہہ وحشی ہوا

ماہڑا ساہ کھوٹدی ہے

ماہڑے سارے دے سارے وجو دینچ

توں ساہ کھند یا ئیں

اسے پہاڑاتے

اسے پہاڑا دے پتھراں بچ

ماہڑے لہونال

سارے داسارا آلا دوالا

کہہ رنگین لکسی

نہیں!

اسے پہاڑاتے لپٹیاں

پتہ نیہہ کتنا چر ہور

ہور کتنا چر.....!

اسے..... اچھوپال سنگھ

نِکی نِکی لوہ

ایہہ اٹھی کالی رات
نیند راتل پہریاں اکھیاں
کالے کبیرے نال لدھی
سُتی آسیاں تو ہڑے کھر
ماہڑے نویں کھر

کوئی نیہہ جاندا
اَساں تچھاں وی کوئی ہوسی لکیدا
میں بے سُدھ

کالی رات اندر
تچھا کر داکوئی کالا سایا
اُس بجھا دتے اُس دے سارے چراغ

آوارہ گرد کچھ منچلے
 اپنی اک بیچ سڑ دے
 آسیں اپنی نیند رادی خماری بیچ
 ایہہ نیند روی کردی ریہی مسخریاں

نکی نکی لوئی بیچ
 میں سڑ دی تہہ کدی
 مٹی بیچ مٹی ہوئی گئی
 ساڑی گئی مٹی دے تیل نال
 اک تارہ بن گئی
 مگر آسانی بجلی دی چمک
 چمکدی کڑکدی ریہی
 سارا عالم تر بکيا
 ایہہ ہک چنگھڑ
 کالی رات بیچ چھاتی گٹھار ہیا
 میں پہنکدی ریہی

تاریاں دی لوہ
 لوہ دی چمک
 اس رات بیچ ماہری روح
 پہنکدی ریہی.....!

چلے ہتھ بڑن لگے
کتنیاں ہی تر تھیں دا بچوڑا بن گیا

اس کالی رات اندر
بس نکل گئی ماہری روح
دلی دے کسے ہسپتالانچ

توں اکھاں نم نہ کر
نہ کر.....!
ایہہ کالی ہنیری رات
سیاہ کالی آسی!

اسے..... آکاش سنگھ راہی

ماں

3

ماں

ماہری نے

جو کچھ کیتا ماہری نے جو گے

کہہ نہیہ کیتا ماہری نے جو گے

شریکِ حیات

کدے کدے

میں سوچنا ہاں

کتنا خوش قسمت ہاں میں

کتنا پہنا گاں پہر یا ہاں میں

جے قسمت نے دتا

ایہہ ابجیا
خوبصورت ساتھی
ماہری شریک حیات

تہی

تہی میری
کہر دی جان
بیہڑے دی شان
کتنا کردی مگو پیار
دکھ کھناوے
خوشی بند اوے

ماں

جہاں کُہاں وچ ماں نیہہ ہوندى
اُنہاں دے بیہڑے چھاں نیہہ ہوندى

پُتر پہاویں جان وی منگن
ماواں کولوں نہ نیہہ ہوندى

جے کر ماواں ہاں نہ آکھن
رَب ولوں وی ہاں نیہہ ہوندى

تیرے اُگے رو لیندے ساں
ہُن تہ نظر اُتاں نیہہ ہوندى

جہاں دی جنت رُس جاندی ہے
اُنہاں کو کدھرے تھاں نیہ ہوندی

جے کدھرے میں سفرے جاواں
اُسدی شکل پراں نیہ ہوندی

وازا آوندی ہے فخری پتر
پر اوہ آپ اگاں نیہ ہوندی

الحمد لله..... محمد وسیم شاہ

قدر

نکے تھیں ہُن
بڈھے ہوئیاں
دراک گل
سمجھ نہیہ آئی
ہو جانی ہے
جس نال محبت

اوہ

قدر کیاں نہیہ کرنے

مرنا اے

اَج کون
کسے کی جرنائے
اپنی جتنی بازی
ہرنا اے
بے مطلب فی یاری خاطر
لگنے دریائے

بچ سمندر ترنا اے

کون کسے لئی

مرنا اے

جتنی بازی ہرنا اے

کہنل مکہنلا

آپے ہسنا

آپے رونا

آپے کھیڈاں

آپے نچاں

آپے کداں

آپے اپنا

پہنار اے چکنا

اس ظالم دُنیا نے اندر

ہر کوئی بس ایو چا ہوے

بس اک میں ہی ہوواں

کہنل مکہنلا !

ماہری اماں

بہوں سوئی تہ بہوں ہی چنگی ماہری اماں ہونی سی
ماہری ہر اک گل نی سنگی ماہری اماں ہونی سی

کہہ صفت بیاں کراں میں اپنی اماں جی نی لوکو
سوئی شکل تہ صفتاں رنگی ماہری اماں ہونی سی

غیبت چھوٹھ فریب مکاری اُس نے نیڑے نیہہ سن آئے
بس کماں بچ رہی ٹہنگی ماہری اماں ہونی سی

ماہری جنت، ماہری دُنیا، ماہرا سب جہان سی اوہ
کہہ دہساں میں کتنی چنگی ماہری اماں ہونی سی

نیکی نی تلقین سی کرنی، بدی کولوں دُور نسانی
بچ عبادت رہی بنگی ماہری اماں ہونی سی

اسکے..... محمد ادریس

غم نیہہ مردے

تہرتی کہہ
آسمانے تھیں بھی
چن تہتارے
پکڑی آن
تہناڑاں مار کے رو لے پہناویں
یا فر
چپ چپتے ہر غم کو
سپنے اندر سام کے رکھ لے
مرن تھیں پہلاں
غم نیہہ مردے
جو کرنا سو کر لے

زمانہ یاد کر رہا ہے!

ہجر تسد ابڑا نا شاد کر رہا ہے
کہ سینی، نور مرزا و زمانہ یاد کر رہا ہے
تُساں دی قوم روندی ہے
تُساں دے یار روندے ہین
کہ کوکاں مار کے سارے
سبھی دلدار روندے ہین
ذرا گجھ تہ ترس کھاؤ
زمانہ یاد کر رہا ہے!

ہلاں بھی اوئی بن ہین
اوئی تلے اوئی رتاں
ہلاں بھی قوم روندی ہے
ہلاں ہین قوم بچ پھکاں

کدے تھیں فریتہ لوہ لاؤ

زمانہ یاد کردا ہے

کہ سیپتی، نور مرؤ آؤ

زمانہ یاد کردا ہے!

ایہہ منظر بھی تہ رُکھے ہین

ہلاں ایہہ رُت بھی ہے پھلکی

ہلاں اگلے نیہہ مولے زخم

ہلاں ایہہ اکھ نیہہ سکی

انہاں زخماں کو پھر جاؤ

زمانہ یاد کردا ہے!

کہ سیپتی، نور مرؤ آؤ

زمانہ یاد کردا ہے!

اسکے..... کلدیپ کمار

یاد

یاد تیری فی
کیری بچوں
سینک آجاں وی
مکلیانیہ
اکھیاں بچوں
بکنا جہلم
تک آجاں وی
سکلیانیہ

جندڑی

بچھو گئیاں نا
سوک اے جندڑی
ہجراں والا
روگ اے جندڑی
عمر اں توڑیں

کھٹھے رہیاں

آخراک

وجوگ اے جندڑی

ماں

گجھ وی کراں تہ

گجھ نہ کہنی

اندروں کھڑ کھڑ

ہنسی وہنی

سکی جائی بچیاں کی رکھی

سینیاں جانیاں

آپے سینی

جنت نارو پ

بٹائی لوکو

ماں اے

ساہڑے کھر بچ وہنی

پتہ نہیہ لکیا رُت بدل گئی

نہ اوہ اکھیاں نہ اوہ سکھیاں رہیاں نہ اوہ رُوپ سہانا نہ رہیا

نہ اوہ مہر محبتاں رہیاں نہ اوہ درد پرانا رہیا

پتہ نہیہ لکیا رُت بدل گئی

نہ اوہ سچ صداقت رہی نہ ہی در بندینا رہیا

نہ اوہ خو لیاقت رہی صدقے ، گہولی جانا رہیا

پتہ نہیہ لکیا رُت بدل گئی

نہ اوہ ادب ، قواعد رہے نہ ہی ٹھو ، ٹھکانہ رہیا

نہ اوہ عزت ، شرافت رہی نہ نیکیاں سمجھینا رہیا

پتہ نہیہ لکیا رُت بدل گئی

مشکور نہ سوچ ، سخاوت رہی نہ مزمان دا اپنا رہیا

نہ اوہ دل کشادہ رہے نہ رُٹی بندھ کھینا رہیا

پتہ نہیہ لکیا رُت بدل گئی

گیت

توں ہیں حُسن دی رنگی کتاب سبناں
 تگو پیار نال پڑھنا ثواب سبناں
 آساں منیا حرام ہے شراب پینا
 تگو گھٹ گھٹ چکھنا ثواب سبناں
 تگو پیار نال پڑھنا ثواب سبناں
 اسیں خانہ خراب توہڑی گلی رُلدے
 سارے عاشق شراب توہڑی گلی رُلدے
 توں ہیں عشق محبتاں دا بک دریا
 توہڑیاں نیناں تھیں ڈہلدی شراب سبناں
 تگو پیار نال پڑھنا ثواب سبناں

آساں شہر دے مالا مال دکھے جو
 توہڑے حُسن اُگے سب کنگال دکھے اوہ
 توں اوہ زر ہیں کہ جس نال ہر عاشق
 دکھے پہناڈا دلا دا ڈابو ڈاب بھناں
 تلو پیار نال پڑھنا ثواب بھناں
 توہڑے حُسن دا ثانی کوئی دسدا میہ
 توہڑے اُگے ایہہ چن بھی نکدا میہ
 توں ہیں حُسن شباب دا اوہ منظر
 جنہوں رج رج تکنا ثواب بھناں
 تلو پیار نال پڑھنا ثواب بھناں

گیت

بہت سجاں دی آئی یاد بول پئی بولنی پھراں
 پڑھ کے رواں زارو زار کہ اتھروں ڈولنی پھراں
 کالی ہجرنی رات گزاراں
 تیری صورت کسراں بساراں
 سینہ سڑنا تہ اندر ڈاہڈی ساڑ پہنگھا چھولنی پھراں
 میں رواں زارو زار کہ اتھروں ڈولنی پھراں
 تیرے بچھوڑے لائی ڈاہڈی کافی
 تیرے ہجر وچ ہوئی دیوانی
 ڈاہڈا سینے بچ تلواس کے پڑے کھولنی پھراں
 ڈاہڈی آئی سوہنے دی یاد اتھروں ڈولنی پھراں

ماہڑا اُجڑ گیا آساں آلا باغ
 کاگ بولے ہجراں نے راگ
 کرے بلبُل ایہہ پُکار پھلاں کو لوڑنی پھراں
 کون کچھے دکھیاں نے حال ہتھ مُردنی پھراں
 تبسم جدائی نے کیتا ڈاڈا پوڑ
 جد ہوئی ڈاڈی مجبور
 سوہنے چن دی لبھے نشانی، جا جا لوڑنی پھراں
 جد آوے ناظم دی یاد اتھروں ڈولنی پھراں

اے..... عبدالمجید حسرت

ماہیے

اک وار تہ آ ماہیا
کد تک ڈپکاں میں
نہ ظلم کما ماہیا

مجبور ہاں میں بالو
دل پٹیا تہنگدا ہے
ہُن سڑداں دیئے نالوں

اک فون تہ کر ماہیا
پیے میں پٹرساں
خرچے تھیں نہ در ماہیا

مس کال نہ دے بالو
فون بھی سکھنا ہے
میہ پیسے رہے بالو

نہ ہور ستا ماہیا
وٹس آپ کھول کے ہن
تصویر بنا ماہیا

مُچ دُور نہ نس بالو
ای میل چلاساں گا
پہناویں چن اُتے بس بالو

الحمد..... عبدالرشید لون غمگین

اماں دا پہار

پہلا منظر:

پردہ اٹھد اے سٹیج تے ہک نوجوان کڑی تہ جناں بیٹھے گلاں کر دے ہونڈے
ہین۔ کڑی داناں رُخسانہ تہ جنے داناں خلیق ہوندا ہے۔
رُخسانہ: ماہڑا لک ٹوت گیا کم کر کرکا ہے۔ ماء تو ہڑی ٹھس مہیہ دیندی کڑی ٹکڑے
دی چٹی۔

خلیق: بے چاری بڈھی ہے ہُن کے کم کرسی۔

رُخسانہ: او بے چاری ہے۔ توں بھی بے چارا ہیں۔ تہیاری سارے محلے بچ
فردی ہے۔ ہکی کڑی کولوں اٹھی دوئی کول۔

خلیق: کرسی بھی کہہ۔ توں سدھے منہ آس نال گلا مہیہ کردی۔ اوہ اندر ایسی تہ توں
منہ چا ہڑہ کہندی ہیں۔ آخر انسان ہے۔ سماجی جانور ہے اس کو سوسائٹی تہ چاہیدی ہے۔

رُخسانہ: ڈیوٹی نہ گیندا کرسی کول بہہ کا سوٹھا کردا کر۔ تلو فرصت ہوسی مگو مہیہ۔
جندکاں کا منہ تہو الناء۔ وردی لوانی۔ ناشتہ کرالنا توئی دس بچ گیندن۔ فرچھو کھراں کو باہر
کڈھ کا تہپا بندھناں۔ فردو پہری دی رُٹی دی تیاری پتہ ہی مہیہ چلدا تہیاری مگ گیندی
ہے۔ شامی فر جندک آرہندن اُنہان کو چاء پانی کردیاں کردیاں رات ہو گیندی ہے تہ
مسال چھوڑ دی ہاں۔

خلیق: عتیق گر گیا دا ہے۔

رُخسانہ: کس ٹھیکر ابا ہیا۔ ہوسی گرے در پدر پھر دا۔ کھادے دے وقت حاضر ہو کیسی۔

خلیق: نگا دیر ہوندے بچیاں دی جانی۔ جس ویلے توں اُس کو دلا سہ رکھیں اوہ تو ہڑا دھاکم سہنال سکدے۔

رُخسانہ: ہاں بلائی لگدے ماہڑی۔ ماہڑے دار دکھدے جیاں سینہ دکھدے۔
والے مگر بیاہ دانان نیہہ کہند آخر کتنا ہک مند اکٹھے رہ کا سزا پھگتساں۔
خلیق: آکھتی سچ ہیں مگر انہاں بڑھیاں دا کے کراں۔

رُخسانہ: جس ویلے اسیں ہک پاسے ہو رہیاں۔ ایہہ آپا جگا آپ کر کہنن۔ تیکو انیں پریشانی ہے۔

خلیق: پریشان ہونادی گل بھی ہے۔ اس ویلے لوک بندی دانان نیہہ کردے مگر
بگڑدی گلا کو خوب اُچھال دے ہن۔ کہیز پتر دس سال تک ماو پیو کو گلا نال لا کار کھسی۔
رُخسانہ: ماہڑے توں ہن خدمت نیہہ ہوسکدی۔ بندیاں اللہ دیا۔ اُردے
پردے دیاں داہر دکھناں۔ کس طراں آپیاں جندکان واسطے گوجھی جوڑن دن۔ آج کجھ
بچیاں تاں کل جندکان کو کاری آسی۔

خلیق: آکھتی تہ سچ ہیں۔ مگر لوکاں دی شورا دا کے کراں۔
رُخسانہ: کجھ تہیاڑے ذہنی کو فت ہسی۔ کچھ سارا کجھ سدھا ہو جلیسی۔
خلیق: بچھا دکھدیاں۔ مغز نہ کھا۔ منکو پھنکھ لگی دی ہے۔ پہلاں کجھ کھادے
کو دے۔

رُخسانہ: (کچن داہر بڑھ گیندی ہے تہ باہر و بڑھی آ بڑدی ہے۔ ایہہ خلیق دی ماء ہے۔

ماء: کس ویلے آئیں بچہ۔

خلیق بس ہُن ہی آیاں۔

ماء: پہنکھا ہویا ہوسیں۔ کھل تگو میں رُئی دیواں۔

خلیق: گئی دی ہے رُخسانہ۔

ماء: بچھا ٹھیک ہے۔ میں پانی آندی ہاں۔

خلیق: دا بہرہ ہوا ماں۔ آپ آنسی۔ کہنیز اکوئی جر گے کوکھوالنے۔

ماء: بچھا بچہ ٹھیک ہے۔ (چپ کر کا کول بہرہ ہندی ہے)

رُخسانہ: پہتا دی پلیٹ تہ ساگ ہتھانچ چایا دا سٹج تے ظاہر ہوندی ہے۔ خلیق دے

منہواں اگا چھوڑ کا۔ بڈھی داہر مخاظب ہو کا۔ ساگا دا پتیلہ آسا۔ گرگا۔

بڈھی: بچا ایہہ گما ہنڈیاں دی فاطمہ آئی ہوسی۔ اُسکو تھوڑا جیاء میں کڈھ دتا آسا۔

رُخسانہ: بڑی مشکل نال پکیندی ہاں ہو رکوئی ہتھ نیہہ لیندا نہ تھیں چا کا بندھ

چھوڑ دے اوہ ماہڑی جان کوئی لوہے دی نہ نیہہ۔

ماء: ہیں بچہ آخر آہنڈ گما ہنڈ دکنہ پینداے۔ ایہہ حقدا رہوندن۔

رُخسانہ: میں کسی دے چنگے نہ لیندی۔ تھساں کو غایت کرنی ہے تہ آپ پکا کہندی کر۔

ماء: ماہڑا ابھی حق ہے۔ فر تو ہواں کس واسطے ہوندیاں ہیں۔

رُخسانہ: میں ٹھیکہ نیہہ چایا دا۔ عتیق دا بیاہ کراں تہ رکھ نو کری ہُن۔

بڈھی: اوئے رہا۔ توں خاصی اگا بدھدی جلدی۔ ہجاں تہدا اکھٹیا دا دا آساں

نیہہ دکھیا۔ جو بھی ہے آساں اپنا کمایا دا ہے۔

خلیق: رُخسانہ توں لمی بحث نہ کر۔ پہلاں مگو پانی آن کا دے میں پہنت

کھاواں۔ تھیں کہنڈیاں رہیو۔

رُخسانہ: ہاں جی تلو تہ تماشا دکھنا۔ ماء جے ہے تو ہڑی۔ (اندر بڑھ گیندی ہے تہ جلدی باہر ایندی ہے ہتھانچ جگ چلچکی آن کا خلیق اگا رکھ چھوڑ دی ہے۔ اوہ ہتھ ہوکا پہنت کھین لگدا ہے تہ رُخسانہ گلا کو جاری رکھ دیاں ہوئیاں آکھدی ہے رسن کہنے تو ہڑاپتر بھی۔ توں اگا کس کو پہن دیسیں۔

بڈھی: چپ لی۔ بکواس نہ کر۔ لاڈ منسی ماہڑاپتر جس توں سراں تے چاہڑی دی ہیں۔ ماہڑی من دی ہے جتی۔ (پیرا کو باہر کڈھکا)

رُخسانہ: دکھی ماؤ دار۔ توں جل گیندیں تہ ماہرے نال روزانہ ایہی بکواس ہوندا ہے۔ رولن لگدی ہے) جنم آوے دیندیاں کو۔ جنہاں اس کمرانچ ماہڑی روزی جوڑی۔

خلیق: (کمر اولی دار دکھ کا ماؤ دار مخاطب ہوندا ہے) دکھ نہ اتناں روال چھوڑی نہ۔

بڈھی: میں کیہہ کیتا جے ساگادی کٹوری خدا واسطے دے چھوڑی تہ اس اسمان سراتے چایا۔ اسدے روندا تلو دکھ لگ گیا تہ جھیرا تلو روالدی ہے اسدا تلو ذرہ بھی احساس نیہہ۔ خلیق: توں ہی صبر کر رہندی کراماں۔

بڈھی: میں صبر کر رہندی ہاں۔ مگر ایہہ حدوں لنگھدی جلدی ہے۔

رُخسانہ: کھسر پھسر نہ کرو ماء پتر۔ تئساں کو میں مندی لگدی ہاں۔ لہذا سمہا لو جندکاں کو میں پکیاں جل گيساں۔

خلیق: (ماؤ دار مڑکا) بس کر اتناں۔ تلو نیہہ برابری تہ کنی پکا کہن۔ (ماء ہکاں بکاں ہوکا دکھدی ہے۔ ہر ویلے دا بکواس مکو نیہہ چنگا لگدا۔

بڈھی: میں کس نالو کنی ہوساں۔ دو جی گل ہاں۔ بکی کٹھی تے چار نفر کھیندے ہاں۔ کہڑے میچ سارے ہاں۔ لوک کے آکھسن۔ جندک بھی کسی مجرا نچ ہن۔ اوہ ساریاں دے سانجھے ہن۔

رُخسانہ: ساجھے شائجھے نیہہ۔ ناساں داروں کڈھدی ہیں۔ ذری کجھ چیز کھادے
کودیاں تہ منہ منہ دھدی رہندی ہیں۔

بڈھی: بچھا وا کڑیے تو ہڑے جندکاں کو آج توں بعد نہ دکھساں۔ مگر تیں بھی
سکھیا نہ رہو۔ تلو اللہ شر ماویے۔

خلیق: بچھا میں آکھ جے چھوڑیا۔ پکا وکئی کئی۔ ہُن کے ڈنڈ لائی دی ہے۔
بڈھی: بچھا وا اٹساں دوواں ماو پتر ادا پہار لگدا ہے پکا کہنساں۔ پھنگھے رب کسی کو
نیہہ ماردا۔ تو ہڑا شعور بکدے ایہی آکھدا جے انہاں کمدیاں ہتھاں رُٹی پکاواں تہ پکا
کہنساں۔

خلیق: کراں نافر عتیق دا بیاہ۔ کیاں تچکھاں تچکھاں کردی ہیں۔
بڈھی: میں کرا لاں؟۔ شرم نیہہ ایندی بڑا پتر اپنیو دی جانی ہوندا ہے۔ ایہہ فرض
تو ہڑے کے ماہڑا۔

خلیق: نہ اماں اپنی اپنی ہے۔ میں عیالدار آدمی ہاں مشکل نال اپنیاں جندکاں کو
پالساں۔ ماہڑے تھیں کوئی ذمہ داری ہُن نیہہ نبھین ہوندی۔

بڈھی: نیہہ تہ تہ طوفان کر چھوڑیا۔ اللہ شر ماویے۔ لگیں اپنیاں بُنڈاں تو پلا چوالن۔
جدوں بیاہ ہو یا دا ہے کدوں تہ تہ آن کا کوئی چیز ماہڑے ہتھاں رکھی۔ مکو دوائی واسطے
کدے دس روپے بھی تہ تہ دینے گوارہ نیہہ کیتے۔ میں چپ ہاں تاں۔

خلیق: توں بول کا بھی کے کر سیں۔

بڈھی: میں کے کر ساں۔ تلو ہُن دہساں۔ تو ہڑی اس لہڑی رنوں دا بھی علاج
کر ساں تہ تو ہڑا بھی۔

خلیق: کے کر سیں؟

بڈھی: گرائیں موئے دے تہ نیہہ۔ آخر بیچ آکھے والا کوئی تہ ہوسی۔ میں تلو
دھساں کے ماہڑا بھی کوئی حق ہے جیس نہ۔ تو ہڑی نوکری کتھوں لگی۔ تو ہڑے بیاہ تہ
کے خرچہ ہو یا ایہہ کتھو آیا۔ تلو سب کچھ پھل گیا؟۔

خلیق: کراں نہ حساب۔ دکھساں ناکیہہ کرسی تو ہڑا ہر گہ۔

رُخسانہ: چُپ ہو رہے۔ آکھن دیوس۔ اتھا میں ہی اس نال پوری ایندی ہاں
تو ہڑی طاقت نیہہ۔

بڈھی: تو ہڑے بچے بھی ہک دن اسی طراں تو ہڑے نال برتاؤ کرن۔ فکر کیاں
کردی ہیں۔ میں بھی نو مہینے ٹھنڈا بیچ چا کا جنیاں دا ہے۔ گوہاسٹ کا پالیا۔ ادھا ادھا
گوہا ماہڑے اندر گیا ہوسی۔

خلیق: ایہہ احسان نہ دہس اتھاں۔ ماؤ پٹیو کو ایہہ کرنا ہوندا ہے۔ سارے جگا نال
ہوندا آیا۔ ہک تہدھا احسان نیہہ کیتا۔

بڈھی: (رون لگدی ہے) بیچھا وا ماہڑا فیصلہ رب کول ہے۔ آج تلو ماہڑا پھار لگ
گیا۔ ماہڑا کھیناں۔ ماہر الینا تلو پھاراپے گیا۔ اس دا فیصلہ اوہ سچی ذات آپ کرسی۔

خلیق: بیچھا ہُن بس کر۔ اٹھ جل کر کے کرنا پیے۔ میں اپنی تھہائی کیاں چھوڑاں۔
خلیق کُہر والی سمیت ہکی دوئے داہر دکھ کا اٹھ گیندے ہن۔ تہ پردہ جہڑھ گیندا ہے۔

دو میاں بیوی آپس میں باتیں کر رہے ہیں۔ مرد کا نام حفیظ ہے اوہ عورت کا نام

جمیل ہے۔

حفیظ: آج کچھ چُپ چُپ سی ہو۔ کس سوچ میں ڈوبی ہو۔

جمیلہ: سوچ رہی ہوں گھر میں تم ایک ملازم ہو۔ پورا گھر بیکار ہے۔ اخراجات دن

بدن بڑھ رہے ہیں۔

حفیظ: اللہ مالک ہے۔ رزاق تو وہ خود ہے۔ ہمیں کیا فکر۔

جمیلہ: وہ تو ہے مگر اپنی بھی کچھ سوچ ہوتی ہے۔

حفیظ: ہم نے کیا سوچنا ہے۔ دو بھائی ایک بہن اوہ ماں باپ ہیں۔ بھائیوں کی شادیاں کر دیں گے۔ بہن بھی شادی کے بعد گھر چلی جائے گی۔ ماں باپ اور ہم۔ پھر فکر کس بات کی۔

جمیلہ: کتنے بولے ہو۔ ایسے بات کرتے ہو کہ جیسے چٹکی بجاتے ہی سب کچھ ہو جائے گا۔ بھائی بہنوں کی شادیاں کرتے کرتے ہم بوڑھے ہو جائیں گے۔ یہ دو بچے اللہ میاں نے دیئے ہیں ان کا کچھ نہیں سوچو گے۔

حفیظ: ان کا بھی خدا ہے۔ ہو جائے گا۔

جمیلہ: خود ہی ہو جائے گا۔ آج سے ہی کچھ نہ ہوا تو بعد میں خاک ہو گا۔ مکان بناؤ گئے۔ انہیں پڑھاؤ گے۔ کیا کیا کرو گے۔

حفیظ: (تھوڑا نرم ہو کر) تمہاری کیا مرضی ہے۔ آخر تم کیا چاہتی ہو۔

جمیلہ: میں یہی چاہتی ہوں کہ ان زندہ جنازوں کو سر لیکر نہ بیٹھو۔ اپنے بچوں کا اوہ اپنا کچھ سوچو۔

حفیظ: بے روزگار بھائی ہیں۔ والدین ہیں آخر یہ کہاں جائیں گے۔

دوا منظر:

پردہ اٹھتا ہے خلیق تہ رخسانہ بیٹھے گلاں کر دے ہوندے ہیں۔ بچہ انہاں کول لٹا پیا داتا ہے۔

خلیق: بتگو سواریں آکھیا جے جندکاں دی راکھی کردی کر۔ ٹھنڈا بیاہ جو گجھ بھی ایندہا کھیندے ہیں۔ ٹھنڈ خراب ہو گیندا اندا۔

رُخسانہ: کس کس پاسے تہیان کھڑاں۔ کڑمناں دی باڑی بچ بولے ترپتی آسیاں۔
 ایہہ دوئی پھر اہاڑی تلا کھیڈ دے آسے۔ ہاڑیاں کھارہے ہوں۔
 رُخسانہ: دادی اکھ پٹ کا بھی نیہہ ہیر دی۔ جس تھیں چچھا کئی ہوئی دی ہے۔
 جندکاں داہر ہیر دی بھی نیہہ۔

خلیق: تُوں ہیرن بھی دیویں یا نہ۔

رُخسانہ: تُوں ماہرے بلائی لگا رہندا ہیں۔ مچ ارمان ہے تُوں بہرہ ماؤ کول۔

خلیق: بکواس نہ کر۔ مگو تو ہڑیاں لنگاں دا پتہ آسا۔

رُخسانہ: ہاں تُوں پکا کا دیندا آسیں۔ باہروں بڈھی ہتھانچ کٹوی ہک چائی دی
 خلیق کو اذ دیندی ہے۔

ماء: خلیق: راتیں اُساں جھیریاں پکائیاں آسیاں۔ تو ہڑے واسطے آنڈیاں ہین کھا
 رکھن۔ لکا کو درد رہندا پئے۔

خلیق: (کمر وٹھ بٹ کا) کٹوری ماؤ داہر تہنگ کا) لتاں میں جڑیاں نہ کھیندا۔
 ہُن پہنت کھادا۔

ماء: رکھ نہ بچہ چچھا کھا کھنی۔

خلیق: نہ کھیندا آکھیا جی۔ ایہہ سُکا لاڈ نہ کردی کر۔

ماء: بچھا بچہ آج ماہر لاڈسکا ہو گیا۔ ٹھیک مبارک آئی۔ (جندکاں داہر دکھ کا کول گیندی
 ہے۔) کے گل ہو گئی بچہ سہیل۔ (جندکاں دے کٹاں بچ دادی داواز پیا اُس اکھیاں کھول
 رکھدیاں تہ اُٹھ کا دادی دے گلا نال چمڑ کارون لگا۔ دادی اُس کو پیار دیندی ہے سینے نال
 لیندی ہے۔ دادی پوتر اکی دوئے نال اسرائیلن لگدے ہین۔ جسطراں سالان تھیں نکھر دے
 دے ہوں۔ خلیق کول کھل کا تماشا دکھن لگدے ہین۔ ماء رولن لگدی ہے تہ بچہ آکھدا ہے۔

سہیل بچہ: اماں میں تو ہڑے نال جلساں۔ مگو نال کھڑ۔

دادی: تُوں بل ہوتے فر کھڑساں۔ تو ہڑے ماؤ پیو مگو اسی واسطے تُوں کولو دور

کیتا۔

سہیل: نہ اماں میں اچر بل نہ ہوندا اچر تو ہڑے کول تہ چاچے کول نہ گيساں۔ مگو

نال کھڑ۔ (دادی دا ہتھ پکڑ کھندا ہے)۔

رُخسانہ: (جند کا کول بہہ کا سمجھیندی ہے) اَج تُو جلاب تہ اُلٹیاں لگی دیاں ہین

زری بل ہوتے فر جلیں۔

سہیل: میں گيساں۔ میں گيساں۔ میں گيساں۔

خلیق: نہ بچہ نہ کر۔ تُوں ٹھیک ہو گئیں کچھیں نا۔

سہیل: کچھا آئی مگو نیہہ جولدی۔ اُدھر دکن بھی نیہہ دیندی۔

بڈھی: (اپنا ہتھ چھوڑال کا باہر نکل گیندی ہے) گدرا دادی دادی کرن لگدا ہے۔

دادی روندی روندی نکل گیندی ہے۔

خلیق: نہ بچہ نہ رو۔ تُوں بل ہو گئیں تہ میں تلو آپ کھڑساں۔

رُخسانہ: ہاں بچہ پیو کو اَج دودھ لہہ آیا دا ہے۔ ماؤ کو دکھ کا اسکو بھی اتھروں پھٹ

گئے آسے نکالا ڈالا۔ (کُہر اوالے دا ہر رُعبا نال دکھتی ہے)

خلیق: بچھا میں بھی جنے دا بچہ ہو یاں تلو بھی اپنے ماؤ پیو دا ارمان رکھساں

رُخسانہ: داڈک کا دیکھیں۔

خلیق: زری جُل کا دیکھیں۔ سہیل کو درد اٹھدا ہے مروڑ کھین لگدا ہے۔ اماں اماں

کر دا ہے۔ انہاں دوئیاں دی توجہ اُدھر چلی گیندی ہے۔ خلیق تڑف کا۔

خلیق: کے ہو یا بچہ۔ اماں جُل گئی۔

سہیل: پھڑکن لگدا ہے۔

رُخسانہ: کے ہو یا میں لکئیں۔ تو ہڑا صدقہ لکئیں۔ میں جے تو ہڑے کول ہاں۔
جلا ب کرسیں۔

سہیل: اتماں کول کھڑو۔ (اچر اُلٹی ہوندی ہے) (اُلٹی کرن لگدا ہے۔ پٹھا پانی
اٹھدا ہے۔ اُلٹی کر کا بیہوش ہو گیندا ہے۔ رن خصم پریشان ہوئے دے کول بہہ گیندے ہین۔
رُخسانہ: گد راج مج بیمار ہے ڈاکٹر اکول کھڑس۔

خلیق: دو آندی اُسی اُس نال کوئی فرق ہی نیہہ پیندا۔
رُخسانہ: دُکا ناں دی دو ابھی نفی ہے۔ کجھ اثر ہی نیہہ ہوندا۔
خلیق: بے ایمانی بے ایمانی ہے۔ ڈاکٹر بھی اک مار دے ہین۔ بیماری کو سمجھدے
ہی نیہہ۔

رُخسانہ: ماہر ادل آکھدے اس کو ہسپتال ہی کھڑاں۔
خلیق: (بچے داہر دکھ کا) ٹھیک ہے۔ دکھنا پیلا زرد ہو گیا دا ہے۔ اٹھ فر۔
گدرے کو چنیدا ہے۔ کمر اوالی بھی چادر ٹنگدی ہے باہر نکلدے ہین تہ رفیق اسد انکا
پہر ابا ہر کھلتا دا ہوندا ہے کچھدا ہے۔

رفیق: کے ہو یا لالہ۔ سہیل کو گر کھڑ دے ہو۔
خلیق: اس کو جلا ب تہ اُلٹیاں لگی دیاں ہین۔ رُکدیاں ہی نیہہ۔ ہسپتال کھڑساں۔
رفیق: منگو دیو میں چاواں۔ (تھہ اگاں کھڑ کا پہر او کولوں چا کہندا ہے تہ انہاں
نال پچھہا پچھا رن لگ پیندا ہے۔ رُخسانہ کو آکھدا ہے۔ تُوں رہن دے پہاوی ہُن جمیل آیا
تہ لوڑسی۔

رُخسانہ تہ خلیق کو اسد اتہیان ہی نہ آسا۔ ناڑے جے ہو گئے۔

خلیق: دادی اُتھی ہے آپ دادی کول بہہ رہی۔

رُخسانہ: ٹھیک ہے تئیں جُلو میں جیل کو پہنت کھوال کا کُہر چھوڑساں تہ فرایاں۔

رفیق: لالہ ٹھیک آکھدے ہین اُتاں اُتھی ہے کُجھ پرواہ نیہہ۔

رُخسانہ: نہ نہ تئیں دوئی پُہر اُجلو۔ میں پُچھا آرہساں۔ اوہ آکا مکو لوڑی۔

خلیق: ٹھیک ہے توں تہ اسیں دوئے جلدے ہاں۔ (ایہہ دوئی پُہرا نکل

گیندے ہین پردہ چُڑھ گیندا ہے)

تریا منظر:

پردہ اُٹھدا ہے سٹیج تے کُویاں جنے چھ آدمی کُٹھے ہوئے دے ہین۔ بشکار ہک

لاش پئی دی ہے سارے ماتم بچ ہین ہک کُڑی تہ اُسدا پُہرا روندے ہین لگے دے۔

سیانچیاں جنا اُنہاں کو تسلیاں دیندا ہے۔ ایہہ جناں اسی محلے دا بُزرگ ہوندا ہے۔

بُزرگ: ہونی کو کوئی ٹال نیہہ سکدا۔ (لڑکے دے سراتوں ہتھ فیر دیاں ہویاں

آکھدا ہے) نیک خاتون آسی۔ اللہ اس کو جنتاں بچ جاء دیوے۔

(گدرا) رفیق: ماہڑیئے لتاں۔ مکو کھلا چھوڑ گئیں۔ ہُن کس کو اتاں آکھساں

ماہڑا کون ہے۔ (پُہرا او دا ہر دکھ کا ہک کُڑی جہیز دی اُسدی پُہنیں ہوندی ہے) ہین کر کر

کارون لگدی ہے۔

پُہنیں: ماہڑیا بیر اتاں کو انکڑی آئی۔ کل میں چنگی پُہنکی چھوڑ کا گئی آسیاں۔ کے

ہو گیا۔

رفیق: کل راتیں جڑیاں پکائیاں۔ لالے واسطے کٹوری بچ کُہن کا گئی۔ شاید اُس

نہ کھادیاں۔ مڑ کا آئی رونا ہی بند نہ ہوندا آس۔ مڑ مڑ کا سہیل کو یاد کردی آسی۔

پُہنیں: سہیل کو کے گل آسی۔

رفیق: سہیل کو جلاب تہ اُلٹیاں آسیاں۔ اُسکو ہسپتال کھڑیا تہ اُتھا اُنہاں داخل کر کہند امیں مُرکا آیاں تہ چکھن لگی۔ میں آکھیا گد رانچ بیمار ہے اُس کو ہسپتال پنج داخل کر کہند۔

پہنیں: چکھا فر۔

رفیق: چکھا اچانک دلاتے ہتھ رکھ کے اوندھے مُنہواں ہو رہی۔ صرف اتنا ہی آکھدی آسا۔ ”خدا یا ملگو کہیڑیاں گناہاں دی سزا دیندا ہیں۔“ پُتر ادا اوہ حال ہے جے ہُن ماہڑے ہتھا دا پکیا بھی نیہہ کھیندا۔ پوتر اتناں اتناں کردار ہیا تہ اُنہاں ظالماں ملگو چین بھی نیہہ دتا۔ خدا بس موت چا دیوے ہُن ایہہ نہ دکھ سکدی۔“

پہنیں: پچھا بیرا اوہ بھی خوش نہ رہسن۔ اتناں اُنہاں کو پہناری لگدی آسی۔ باہر خلّیق تہ اُسدی کُہرِ اولی آبرُھدے ہین۔ گڑیاں جنے کُٹھے ہوئے دے دکھ کا کُجھ حیران جے ہو گیندے ہین۔ بشکا ربک جنازہ پیاء دا دکھا۔

خلّیق: کے ہو یا کون ہے۔ (دونیاں بچوں کوئی نیہہ بولداتہ نہ) بُزرگ آدمی جہیڑا حالاں بھی اُتھی ہے۔

خلّیق: (جنازے کو مُنہواں داروں کپڑا چا کا دکھا ہے تہ سر پکڑ کا اُتھی بہہ گیندا ہے تہ رولن لگدا ہے۔ روندیاں روندیاں آکھدا ہے۔ ماہڑیئے اتناں میں مُنہہ کالا تو ہڑی موتو دا سبب بن گیاں۔ ماہڑی جاہلیت تہ کہنیا سوچ سُن ملگو ماریا۔ معافی بھی منگاں تہ کس کولوں۔ ملگو معاف کر چھوڑ پیراں دار ہتھ کھڑا ہے۔

رفیق: بس لالہ بس۔ ہُن مرکا کے معافی منگدا ہیں۔ اس تھیں اگا میں تُسدے مُنہہ نہ چڑھیا اُج اتنا ضرور آکھساں جے لیسن پرائیاں نکھیڑن سکیاں پہنایاں۔ اُسدی ماؤ دا تُساں تے مچ پہنار آسا۔ اوہ لہہ گیا۔ ہُن پہناوی سمیت خوش ہو کارہو۔

پہنیں: بُن تَسْبِے رونا دالماں کو کے فائدہ۔ اگر زندگی کو خوش رکھیا دا ہوندا ہے تہ
شاند حالاں نہ مرے آ۔ رناں بن گیندیاں ہین لالہ ہک نہ سہی دوئی بن گئی مگر اپنی ماء
نیہ بن دی۔

رفیق: میں بھی اپنا ہک راہ کر کہنساں۔ تئیں بہہ کا کھر اوالی سمیت عیش کرو۔
خلیق: بس رفیق ہو ر شرمندہ نہ کرو۔ ہک پہلاں تھیں میں شرمندگی دے پہاڑ
تلا آ گیا داہاں دو اتئیں پہنیں پھر انہ ساڑو۔ میں اماں دا گناہگار ہاں ماہڑیاں آکھیاں
تے خود غرضی دی پٹی بدھے گئی دی آسی۔

بزرگ: تئیں آپس بچ الجھدے رہسو تہ وقت جُلدا ہے۔ جنازہ وقت تے
ہو گیناں چا ہیدا ہے۔

خلیق: ٹھیک ہے میں کفنا واسطے کپڑا کہن آواں۔
رفیق: (پیسے کڈھ کا دیندے) ہاں ایہہ پیسے کھڑو لالہ۔
خلیق: رکیاں ماہری بھی ماء ہے۔ میں آپا کولوں رکیاں نہ آنساں۔
رفیق: لمتاں دی وصیت ہے۔ ایہہ پیسے اُسدے اپنے رکھے دے ہین۔ چرخہ
کت کا جوڑی رہی۔ ایہہ اُسدی وصیت آسی جے ماہڑیاں اپنیاں پیسیاں دا کفن باہیو۔
خلیق: (شرمندہ ہو گیا) وصیت پئی ہووے اتنا حق تہ ماہڑا بھی ہے۔
بزرگ: وصیت دا پالن کرنا ضروری ہے بچہ۔ پیسے چا کہن۔ زندگی بچ جد تو ہڑے
پیسے کاری نیہہ آئے مر کا آون بھی تہ کے فائدہ۔

خلیق: چاچا! میں نہایت ہی بد قسمت آدمی ہاں۔ خود غرضی تہ لاچ سُن مگو اتھا کر
چھوڑیا آسا۔

بزرگ: اب پچھتائے کیا ہووت۔ جد چڑیاں چگ گئیں کھیت۔ جہاں دے

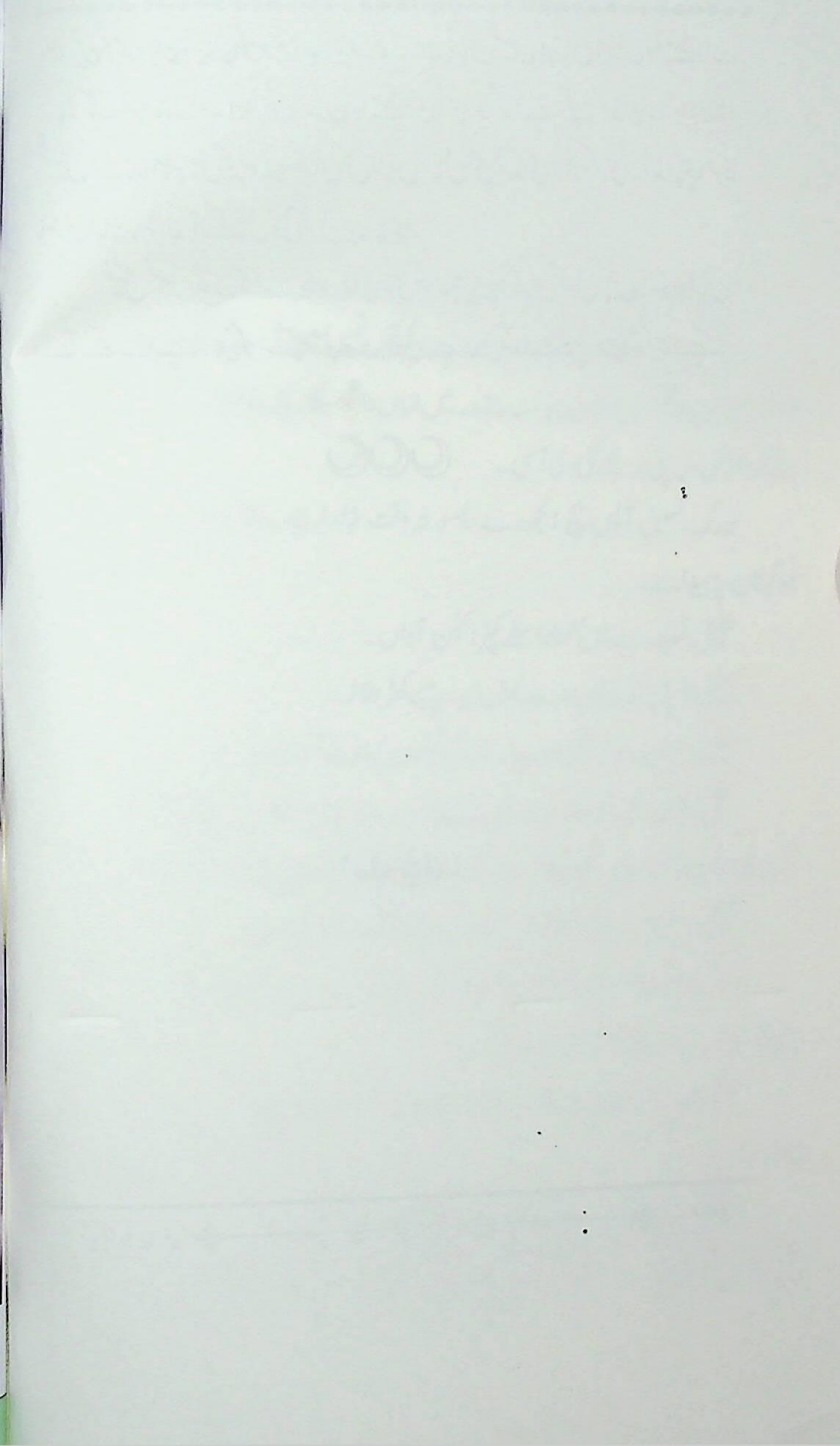
والدین زندہ ہیں انہاں کو سوچنا چاہیدا ہے۔ جے جیاں تئیں اپنیاں بچیاں واسطے رات
تہیاڑ ہک کردے ہو۔ اسطراں تئساں واسطے بھی کسی جاگراتے کیتے ہوسن۔ جہیزا برتاؤ
تئیں اپنے ماؤ پئیو نال کرسو۔ اسطراں کل تئساں نال بھی تئدی اولاد کرسی۔ لہذا پچھا مرکا
ماہڑی امانتہ ماہڑا آکھے نال کوئی فرق نیہہ پیندا۔

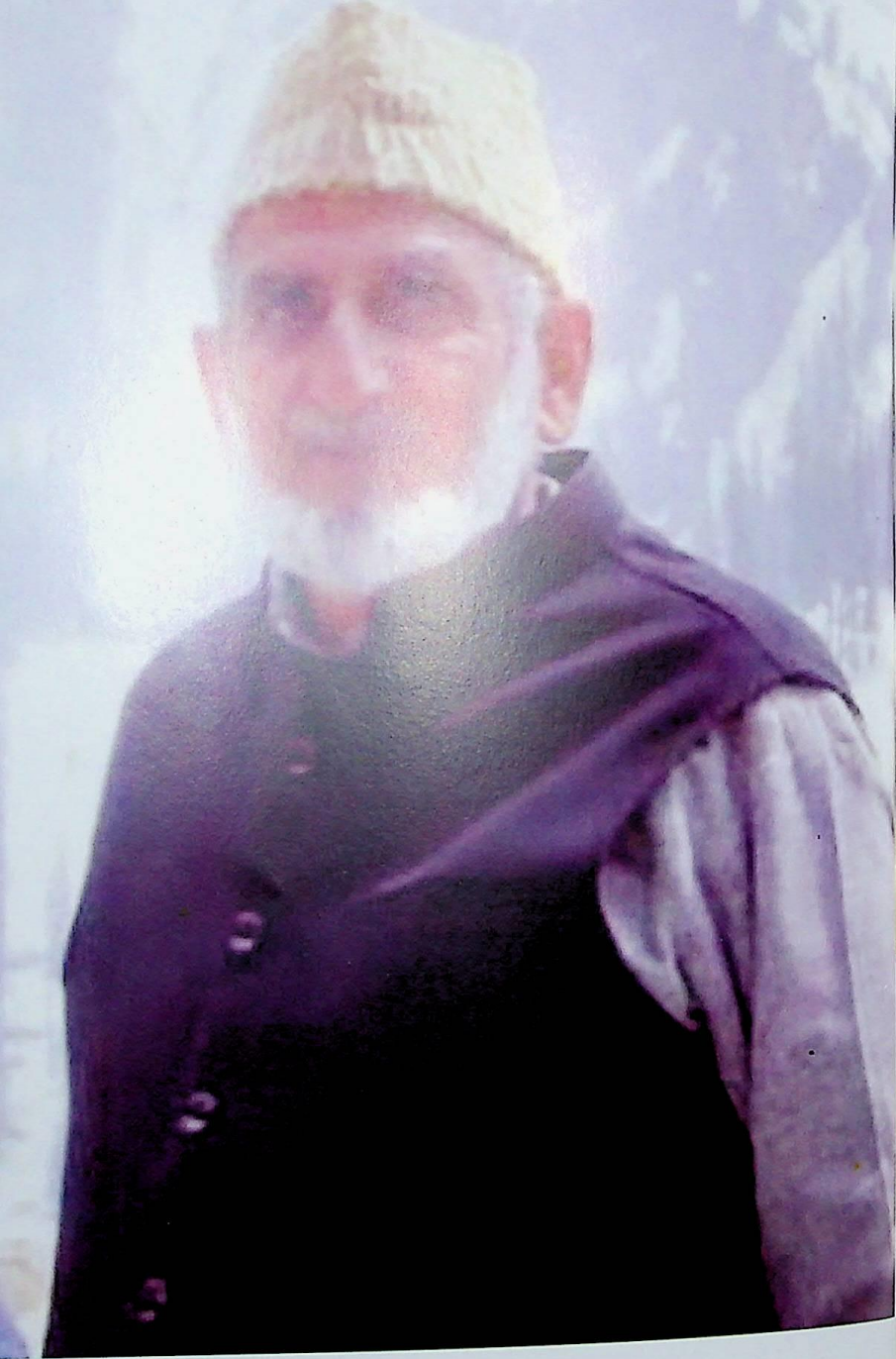
خلیق: تئیں ٹھیک آکھدے ہو۔ ماں مرگئی مگر ماہڑیاں اکھیاں کھول گئیں۔ کبر اولیاں
دے آکھے تے اپنے ماء پئیو کو سٹ چھوڑ نہایت بیوقوفی ہے۔ رون لگدا ہے تہ پردہ چڑھ گیندا ہے۔

3

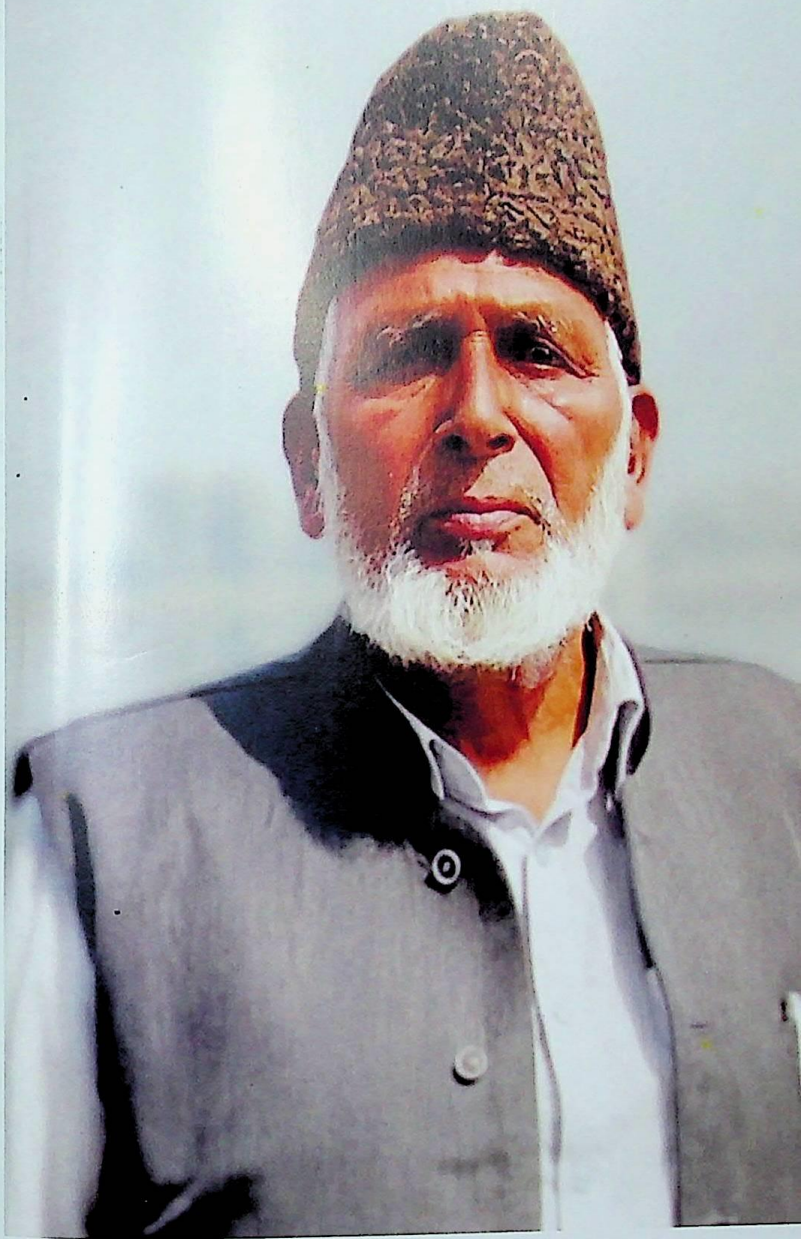
(مک چک)

غلام نبی نائیک (شہباز راجوروی)

عبدالرشید نائیک (فدारा جورووی)

محمد بشیر خان

محمد نذیر بیزار

Bi-Monthly
SHEERAZA
PAHARI

Vol: 42 * Issue: 5/6 * Year: 2020-21

Published by: